

Muinais 1 2005 tutkija

SUOMEN ARKEOLOGINEN SEURA RY

Teemana muinaismuistolaki

Etelä-Suomen vanhin asutus

Asutushistoriallinen
nimistötutkimus

Vastaava toimittaja:

Hanna-Maria Pellinen, Varsinais-Suomenk. 18 A 4, 20740 Turku
hanna-maria.pellinen@archaeologist.com

Toimituskunta:

Miikka Haimila,
miikka.haimila@iki.fi
Pirjo Hamari,
pirjo.hamari@nba.fi
Paula Kouki,
paula.kouki@helsinki.fi
Sanna Lipponen,
salippon@paju oulu.fi
Eeva Raike,
eeva.raike@nba.fi

Käännökset ruotsiksi:

Anna Wickholm,
annawickholm@hotmail.com

Toimitus: Muinaistutkija, Suomen arkeologinen seura, Museovirasto, PL 913, 00101 Helsinki.

Muinaistutkijan hinnat:

Vuositilaus Suomeen 22 euroa
Vuositilaus ulkomaille 25 euroa
SARKS:n jäseniltä 12 euroa

Irtonumeromyynti: Akateeminen kirjakauppa, Helsinki

Ilmoitusten hinnat: takakansi 68 euroa (½ sivua 34 euroa), takakannen sisäpuoli 60 euroa (½ sivua 30 euroa), sisäsivut 50 euroa (½ sivua 25 euroa)

Muinaistutkija on vuonna 1982 perustetun Suomen arkeologisen seuran julkaisema lehti, joka ilmestyy neljä kertaa vuodessa. Painos 550 kpl. ISSN 0781-6790. Taitto Miikka Haimila. Kannen suunnittelu Mikael E.T. Manninen. Paino Dark Oy, Vantaa 2005.

Lehteen tuleva aineisto on jätettävä vastaavalle toimittajalle viimeistään 28.2.2005 (no. 2/05) ja 31.7.2005 (no. 3/05). Kirjoitusohjeet ym. verkkosivuilla osoitteessa <http://rontti.helsinki.fi/sarks/muinaist2005/etusivu.html>

Sisällys

<i>Muistokirjoitus:</i> Ari Pekka Siiriäinen 1939-2004. <i>Christian Carpelan ja Mika Lavento</i>	2
<i>Paula Purhonen:</i> Kokemuksia muinaismuistolaista 30 vuoden ajalta.	12
<i>Marianne Schauman-Lönnqvist:</i> Muinaismuistolain käytännön soveltamista.	17
<i>Ulla Lähdesmäki:</i> Muinaismuistolaki maakuntamuseon näkökulmasta.	22
<i>Mika Lavento:</i> Muinaismuistolaki 40 vuotta - tutkimuksen näkökulma.	26
<i>Lektio:</i> Lahden Ristola ja Etelä-Suomen varhaisin asutus. <i>Hannu Takala</i>	36
<i>Lektio:</i> Asutushistoriallisen nimistöntutkimuksen kaksi linjaa. <i>Timo Alanen</i>	41
<i>Keskustelua:</i> Reliikki, relikti - jäännös, jäännös. Arkeologeilla sanat sekaisin. <i>Christian Carpelan</i>	50
<i>Pirjo Uino:</i> Korjaus ja täydennys.	52
<i>Kirja-arvostelu:</i> Sastamala ja suuri maailma - avariens horisonttien paikallishistoria. <i>Sami Raninen</i>	53
<i>Keskusteltua:</i> Keskustelua Susiluolasta. <i>Hans-Peter Schulz ja Hanna-Maria Pellinen</i>	58
<i>Ajankohtaista:</i> Uutisia meiltä ja maailmalta. <i>Hanna-Maria Pellinen ja Miikka Haimila</i>	61

Kun muinaismuistolaki täytti 40 vuotta

Hanna-Maria Pellinen

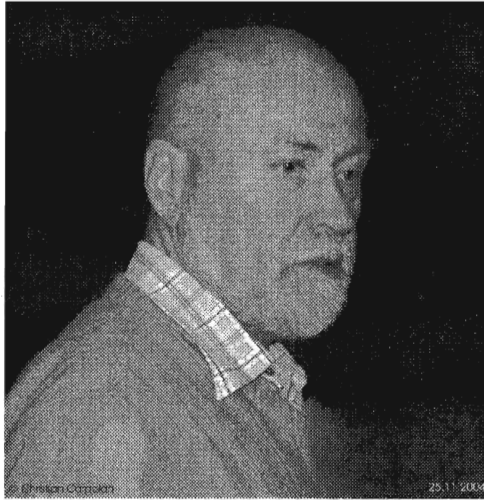
Viime vuoden tammikuussa pidettiin Tieteiden talolla Suomen arkeologisen seuran järjestämä seminaari "Muinaismuistolaki 40 vuotta". Kun tilaisuutta suunniteltiin Teemu Mökkösen johdolla seuran hallituksessa, lähtökohdaksi otettiin pyrkimys edustavaan katsaukseen, jossa mahdollisimman moni muinaismuistolain kanssa tekemisissä oleva taho voisi tuoda esille näkemyksiään lain toimivuudesta ja sen soveltamisesta.

Seminaarin avasi hiljattain edesmennyt arkeologisen seuran puheenjohtaja, emeritusprofessori Ari Siiriäinen. Valtionarkeologi Paula Purhonen, Marianne Schauman-Lönnqvist Museoviraston arkeologian osastolta sekä Mikko Härö rakennushistorian osastolta toivat esille lain soveltamista valvovan viranomaisen näkökulman. Tutkimuksellista puolta edusti professori Mika Lavento Helsingin yliopistosta, maakunnallista toimijaa Ulla Lähdesmäki Pirkanmaan maakuntamuseosta ja kaavoittajan näkökulmaa DI Seppo Lamppu. Lisäksi lainsäädäntöneuvos Mika Seppälä Oikeusministeriöstä valotti mielenkiintoisella tavalla muinaismuistolain asemaa lainsäädännöllisessä kentässä. Seminaarin loppuksi kuultiin Karim Peltosen johtama paneelikeskustelu, johon osallistuivat Tuula Heikkurinen-Montell, Veli-Pekka Suhonen, Maija Fast, Hannu Takala ja Kari Uotila.

Tässä numerossa julkaistaan osa seminaarin alustuksista. Sekä esitelmien että keskustelun perusteella tulisi ainakin itse siihen käsitykseen, että valtaosa arkeologeista on tyytyväisiä nykyiseen lakiin. Joitakin kriittisiä kommentteja esitettiin lain tulkinnoista tuomioistuimissa sekä Museoviraston kaksoisroolista lain valvojana ja toimeenpanijana. Kriittisin puheenvuoro tuli kuitenkin arkeologikunnan ulkopuolelta: Muinaismuistolaki on juridisesti yksi kovimmista laeistamme, johon kohdistuu enenevässä määrin muutospaineita erityisesti maanomistajien ja maankäyttäjien tahoilta. Miten kauan muinaismuistojen lintukotomme säilyy ja olemmeko valmiita reagoimaan asiaan ja puolustamaan nykyisen lain periaatteita jos ja kun uudistus joskus toteutetaan?

Ari Pekka Siiriäinen 1939–2004

Christian Carpelan ja Mika Lavento

Kuva 1. Ari Siiriäinen 25.11.2004. Valok. C. Carpelan.

Ari Siiriäinen, rakas ystävämme ja hyvä kollegamme, Helsingin yliopiston täysinpalvellut arkeologian professori, kuoli 9. joulukuuta 2004.

Ari jäi eläkkeelle heti täytettyään 63 vuotta marraskuussa 2002. Syyspuolella 2003, Etelä-Amerikan ekspeditioilta palattuaan, hänessä todettiin leukemia ja pian sen jälkeen sydänsairaus, jonka hoitaminen edellytti ohitusleikkausta. Elokuussa 2004 sinänsä hyvin onnistuneen leikkauksen, mutta sitä seuranneiden komplikaatioiden jälkeen Ari pääsi sairaalasta syyskuussa. Vähitellen kunto

koheni ja torstaina marraskuun 25. päivänä Ari ilmaantui arkeologisen seuran kokoukseen ja Manalassa pidettyihin illatsuihin entisenä vauhdikkaana itsenään. Seuraavalla viikolla hän osallistui tarmokkaasti sekä tohtorinkaronkkaan että projektikokoukseen. Pahin oli siis voitettu ja edessä näkyi valoisa tulevaisuus. Kuitenkin pian itsenäisyyspäivän jälkeen tauti iski takaisin ja Arin oli kiidettävä pikaisesti sairaalaan. Keskiyöksi hän soitti arkeologian oppiaineeseen ja antoi ymmärtää, että tilanne oli kääntynyt pahaksi. Torstaina hän oli menettänyt tajuntansa ja myö-

Kuva 2. 'Manalassa' 25.11.2004, Ari edessä oikealla. Valok. C. Carpelan.

hemmin siirtynyt tuonilmaisiin. Kuvat 1 ja 2 ovat Manalasta, joka on sittemmin pantu remonttiin.

Ari Pekka syntyi Viipurissa 16. marraskuuta 1939, mutta perhe muutti heti Helsinkiin, jossa Viipurin pojasta kasvoi aito stadin kundi. Norssin kasvattina hän valmistui ylioppilaaksi vuonna 1958. Ilmavoimissa kuluneen armeijavuoden jälkeen alkoivat opinnot Helsingin Yliopistossa. Pääaineena oli alusta alkaen arkeologia, vaikka opiskeluaika olikin tasapainoilua häntä erityisesti kiinnostaneen kvartaärigeologian kanssa. Hän harkitsi jopa sen vaihtamista pääaineeksi. Muita sivuaineita olivat suomalais-ugrilainen kansatiede (antropologian puutteessa) sekä matematiikka.

Vielä 1960-luvulla silloisen filosofisen tiedekunnan historiallis-kielitieteellinen

osasto vaati opiskelijoitaan pro exercitio -kokeen yhdestä nykykielestä sekä latinasta. Aria latina ei miellyttänyt. Pääaineen vaihto ja sen myötä siirtyminen matemaattis-luonnontieteelliseen osastoon olikin lähellä. Aikomus jäi toteutumatta, kun historiallis-kielitieteellinen osasto 'viime hetkellä' omaksui muiden tiedekuntien käytännön ja luopui pakollisesta latinasta. Vuonna 1968 Ari valmistui filosofian kandidaatiksi historiallis-kielitieteellisestä osastosta pääaineenaan Suomen ja Pohjoismaiden arkeologia. Pro gradu -tutkielma, Arkeologinen kvartsianalyysin hahmotelma ja sovellutus esimerkki, oli Suomen arkeologiassa ensimmäinen yritys systemaattisesti selvittää kvartsiaineiston tutkimuksen periaatteita ja menetelmiä. FK-tutkintoon sisältyi myös geologian ja paleontologian laudaturtyö. 'Siviilissä' Ari oli 1966 avioitunut ahvenanmaalaisen Inger Lindholmin kanssa. Perhe, johon syntyi kolme lasta (Petra, Tua, Pek-

ka), asui aluksi Helsingin Pajamäessä mutta siirtyi 1970-luvun alussa Espooseen – ensin Perkkäälle, sitten Mankkaalle.

Kemijoen valjastaminen sähköntuotantoon käynnistyi 1950-luvun keskivaiheilla ja jatkui kiivaana 1960-luvun lopulle saakka ja Suomen mittakaavassa valtaisia padotusaltaita rakennettiin. Voima-yhtiöt ymmärsivät vastuunsa, ja niiden myöntämän rahoituksen turvin Museoviraston edeltäjä Muinaistieteellinen toimikunta saattoi Aarni Erä-Eskon (ks. Iskos 13, 2004) johdolla käynnistää Kemijoella mittavan arkeologisen pelastustutkimushankkeen – ensimmäisen keran maamme historiassa. Näin arkeologit pääsivät etsimään ja tutkimaan laajan jokilaakson runsasta, mutta jokseenkin tutkimatonta muinaisuutta. Myös arkeologian opiskelija Ari Siiriäinen hyväksyttiin ytimekkään puhelinhaastattelun jälkeen kesätöihin kaivauksille. Vuodesta 1960 lähtien Ari kuului Lapin-tutkijoiden kovaa kenttäelämää viettäneeseen joukkoon. Tämän kommandon ydinryhmän muodostivat Carpelan, Huurre, Kehusmaa, Ojamaa (k. 1960-luvun puolivälissä), Sarkamo, Sarvas, sekä Siiriäinen.

Monista Kemijoen merkittävistä tutkimuskohteista on syytä poimia esiin Rovaniemen Kärräniemi. Siellä kaivauksia johti Jaakko Sarkamo, jota Ari itse on pitänyt keskeisenä kenttätöyönopettajanaan. Kaivauksia jatkoi ylioppilas Siiriäinen, ja tutkimustuloksista syntyi aikanaan julkaisu (Iskos 6, 1986). Omalla tavallaan poikkeuksellisen merkittävään teokseen Entinen Kemijoki (1967) sisältyi hänen kirjoittamansa artikkeli, ympäristöhistoriallinen katsaus 'Kemijoki jääkaudesta nykyaikaan'. Siinä hän konkretisoi Erä-Eskon havaintoa Rova-

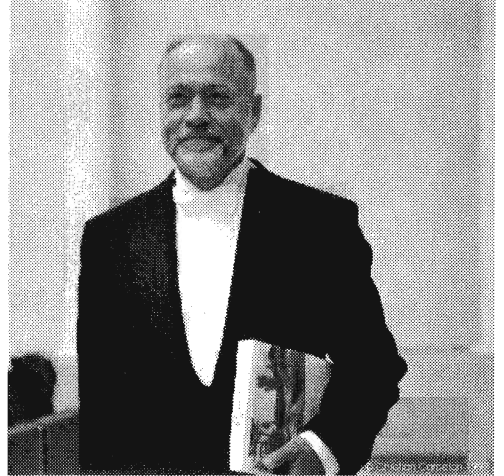
niemellä Kemijoen ja Ounasjoen yhtymäkohdassa sijainneesta nk. Kolpeneen muinaisjärvestä. Ympyrä sulkeutui vuonna 2004 Kolpeneen muinaisjärveä käsittelevässä artikkelissa (Iskos 13), joka on hänen viimeinen Suomen arkeologiaa koskeva kirjoituksensa. Kemijoen tutkimusten tuloksista rakennettiin suuri näyttely Kemijoki 8000, joka avattiin syksyllä 1974 Kansallismuseossa ja kevätkaudella 1975 Lapin maakuntamuseossa Rovaniemellä. Alkusyksystä näyttely oli esillä Valtion historiallisessa museossa Tukholmassa. Ari oli tietysti näyttelytoimikunnan rakentavia voimia ja osallistui näyttelyoppaan laatimiseen.

Ehkä vieläkin merkittävämpää Arin kenttätöimintä oli Iijoella. Tämän alueen töistä ylitse muiden kohooa Kierikkisaaren (Yli-Iin Kierikki) kaivaus ja siihen perustuva artikkeli (Suomen Museo 74, 1967), joka on muun ohessa vakiinnuttanut arkeologiseen käsitteistöömme Kierikin keramiikan. Sekä Kärräniemessä että Kierikissä paljastui paalunjalkien järjestelmä, joita Kierikin keramiikan isä mainittujen artikkelien lisäksi käsitteli muissakin yhteyksissä. Myös Kainuussa, Emäjoella, Arin löytämät alueen ensimmäiset mesoliittiset asuinpaikat Paltamossa (Kaarre ja Kitusenmutka) ovat myöhemmin osoittautuneet tärkeiksi kohteiksi. Sompion Lapissa, tulevan Lokan altaan alueella, Ari osallistui mm. Juikentän historiallisen ajan saamelaisasuinpaikan kaivauksiin (Carpelanin johdolla).

Muinaistieteellisen toimikunnan palveluksessa Arin virkakierto eteni vuodesta 1966 lähtien tilapäisestä amanuenssista vakinaiseksi vuonna 1972; Museoviraston tutkijasta tuli intendentti vuonna 1977. Nuori amanuenssi teki tarkastuksia ja inventointeja Pohjanmaan ja Länsi-

Suomen pitäjissä Honda-moottoripyörällään. Erä-Eskolta hän 1973 peri Lapin läänin aluevalvojan tehtävät. Intensiivi-inventointi Inarin kirkonkylään kuuluvalla rantavyöhykkeellä tuotti merkittäviä havaintoja mesoliittiseen aikaan ajoittuvista ja varhaisista yhteyksistä Jäämeren rannikolle. Inventoinnin tulokset (ks. *Fennoscandia antiqua I*, 1982) olivat lähtökohtana, kun Museovirasto 1980-luvun jälkipuoliskolla ja 1990-luvun alkupuoliskolla toimeenpani laajoja kaivaustutkimuksia tuon vyöhykkeen eri osiin, mm. saamelaismuseo Siidan rakennusalalle (ks. *Inarin historia*, 2003).

FK-tutkinnon (1968) jälkeen Arin akateeminen ura eteni nopeasti. Lisensiaatintyö *Katsaus Suomen rannikon kivikauden kronologiaan rannansiirtymisen valossa* valmistui jo seuraavan vuonna, jolloin se julkaistiin saksankielisenä *Suomen Museossa*. Syyskuussa 1974 hän väitteli tohtoriksi nippuväitöskirjalla, joka koostui kuudesta vuosina 1969–1973 julkaistusta artikkelista. Työn kojoava otsikko “*Studies relating to Shore Displacement and Stone Age Chronology in Finland*” (Helsingin Yliopiston arkeologian laitos. Moniste 10), viittasi metodin kehittelyyn. Tutkimuksessa kuvattiin etäisyysdiagrammiin ja gradientti-aikakäyrään perustuva menetelmä ajoittaa kivikautisia ranta-asuinpaikkoja. Tämä merkitsi läpimurtoa aikaisempiin menetelmiin verrattuna (% litorinarajasta – Äyräpää, suhdediagrammi – Meinander). Koska metodin lähtökohtana olivat radiohiilimenetelmällä ajoitetut geologiset kiinnepohdat, siinä saatettiin ensimmäisen kerran kytkeä rannansiirtymiskronologian avulla ajoitetut kivikautiset asuinpaikat ¹⁴C-kronologiaan. Väitöskirjan edellytyksenä oli arkeologisen asiantuntemuksen lisäksi geologian menetelmien perusteellinen tunteminen. Vastaavaan ei olisi ku-

Kuva 3. Ari akateemisessa rooliasussa Pirjo Uinon väitöstilaisuudessa 11.6.1997. Valok. C. Carpelan.

kaan muu suomalainen arkeologi tuolloin kyennyt. Tuo tutkimus on sittemmin inspiroinut yhä uusia arkeologipolvia hyödyntämään ja kehittämään rannansiirtymismenetelmää.

Arkeologia on aikaisemman ihmistoinnin eli kulttuurin tutkimista, jonka lähdeaineistona ovat tuon toiminnan tuottamat aineelliset jäljet. Lähde pohjaltaan arkeologia on siis luonnontiedettä. Ari tarkasteli ihmistoinnista kulttuuriekologisesta näkökulmasta, mikä merkitsi, että hän luonnontieteen tarjoamalle pohjalle perusti kulttuuri-antropologian tarjoaman ylärakenteen. Näkökulma ilmenee useissa hänen 1970-luvun tutkielmissaan sekä loppujen lopuksi koko myöhemmässä tuotannossa. Toiminta Berkeleyn yliopistossa Yhdysvalloissa vuosina 1978–1979 aktualisoi hänen ajatteluaan antropologina. Juuri 1970-luvulla Arin metodiset valmiudet kypsyivät. Tietoisuus siitä, mitä ja miten pitäisi tehdä, ilmeni hänen noihin aikoihin esittämissään julkisissa kannanotoissaan ajankohtaisiin arkeologisiin kysy-

myksiin – arkeologisen toiminnan organisointiin, rahoittamiseen ja arkeologisen tutkimuksen metodiongelmiin. Hänen mielestään kenttätutkimuksen puutteellinen rahoitus hidasti olennaisesti arkeologian kehitystä. Sitä hidasti myös arkeologinen yhteisö vanhakantaisilla asenteillaan ja vastahakoisuudellaan teorian ja metodin uudistamista kohtaan.

Vuonna 1983 Ari nimitettiin Helsingin Yliopiston arkeologian professoriksi, C. F. Meinanderin seuraajaksi. Hän toi kulttuuriekologisen näkökulman arkeologian laitoksen opetuksen ja tutkimuksen keskiöön. Ari toi mukanaan myös monia muita näkökulmien muutoksia. Opettajana hän oli ennen kaikkea monipuolinen ja käytännöllinen. Hänen laaja-alainen tietämyksensä on ollut oppiaineelle onneksi. Hyvin monia eri tutkimuskysymyksiä on voitu ottaa esille opinnäytetöissä tai muissa tutkimuksissa. Asioiden tiivistäminen ja keskittyminen oleelliseen olivat Arin vahvoja puolia. Juuttuminen paikoilleen ei vähimmässäkään määrin kuulunut hänen persoonallisuuteensa eikä tutkijanluonteeseensa.

Jo ennen Arin nimitystä professoriksi Museoviraston alakerrassa sijainnut arkeologian laitostila oli todettu ahtaaksi ja epäkäytännölliseksi ja assistentit olivat omin luvun hankkineet lisätilaa Yliopiston muista tiloista. Arin johdolla saatiin sitten Meritullinkadulta 1988 käyttöön uusi, kaikin puolin oivallinen laitostila, joka suunniteltiin ja kalustettiin oman tarpeen mukaisesti Yliopiston teknillisen osaston virastoihanteesta poiketen. Vuonna 1999 laitoksen oli siirryttävä Topeliaan, osoitteeseen Unioninkatu 38, siis humanistikortteliin, jossa se myöskin sai käyttöönsä kelpo tilat. Uudelleenjärjestelyn tuloksena oli muodos-

Kuva 4. Ari ja paleoliittinen kiviesine Nuubiassa vuonna 1963. Kuvaaja tuntematon.

tettu kulttuurientutkimuksen laitos, jossa arkeologia oli yksi oppiaine. Tämä ei välttämättä ollut Arille mieleen.

Arille itselleen tärkeä tavoite oli laajentaa suomalaista kenttätutkimusta maan rajojen ulkopuolelle. Tavoite on varsin

hyvin saavutettu. Hänen omat projektinsa eri puolilla maailmaa ovat kasvataneet huomattavan joukon opiskelijoita useiden ulkoeurooppalaisten alueiden asiantuntijoiksi. Tutkimukset jatkuvat yhä, sillä kaikkia kenttätyöprojektejaan Ari ei ehtinyt viedä päätökseen eläessään. Tutkimukset jatkuvat herkeämättä myös innostuneen nuoren tutkijapolven aktiivisen toiminnan kautta eri osissa maailmaa. Eläkkeelle Ari hakeutui mahdollisimman nopeasti, koska se tarjosi mahdollisuuden omistautua tutkimukselle kokonaan ilman yliopiston niille tuottamaa haittaa.

Palatkaamme takaisin 1960-luvun alkuun, koska silloin sai alkunsa Arin arkeologisen toiminnan se ulottuvuus, josta kasvoi vähitellen toinen keskeinen osa hänen elämäntyötään. Tuolloin alkoi Egyptissä, Assuanissa, Niilin patoamis- ja voimalaitosprojekti. Suunnitteilla olevan tekojärven valtavat mittasuhteet hätäännyttivät UNESCON käynnistämään suuren kansainvälisen arkeologisen pelastushankkeen. Pohjoismaat saivat toimialueen Nuubiasta, Pohjois-Sudanista. Vuosina 1962 ja 1963 Ari osallistui hankkeeseen Suomen tutkijaryhmän jäsenenä. Mukana oli myös assyriologian pääaineekseen valinnut Irmeli Ojamaa. Yhdessä he tekivät hankkeen päätyttyä matkan, joka ulottui Jubaan, eteläisimpään Sudaniin saakka. Projektin päätyttyä Ari jatkoi matkaansa kuukauden Niiliä seuraten. Matka avasi hänelle Afrikan arkeologian perspektiivin, johon hän alkoi paneutua lukiella sitä koskevaa kirjallisuutta. Myös Suomen toiseen Nuubian retkikuntaan vuonna 1964 Ari olisi halunnut osallistua. Professori Kivikoski kuitenkin toteasi kategorisesti, että seikkailut oli siltä erää seikkailtu ja oli opintojen aika.

Kuva 5. Kaivauksella Afrikassa 1970-luvulla. Piirros Ari Siiriäinen.

Vasta vuodesta 1971 Ari saattoi jatkaa tutkimuksiaan Afrikassa. Ari teki Afrikan eri maihin – Egyptiin, Keniaan, Nigeriin, Sudaniin ja Tansaniaan – yhteensä 14 tutkimusmatkaa. Näitä tutkimuksiaan hän julkaisi pääasiassa ulkomaisissa sarjoissa. 1970-luvun Afrikan-tutkimusten pääteos on *Excavations in Laikipia* (SMYA 86, 1984), joka on kansainvälisesti edelleen erittäin arvostettu. 1970-luvulla Ari teki useita matkoja Saharan eteläpuolisen Afrikan savanneille päämääränään ympäristömuutoksen, mm. metsien hävittämistä ja aavikoitumista koskeva tutkiminen. Näihin aikoihin tärkeälle sijalle nousivat myös kehitysmaakysymykset.

Kesken kaiken, 1977, Ari matkusti aivan toiseen maanääreen – Grönlantiin. Siellä

hän osallistui yhteispohjoismaiseen hankkeeseen, joka kartoitti norjalais-peräisiä muinaisjäännöksiä Qordlortoq-laaksossa. Paikka sijaitsee Grönlannin lounaisrannikolla lähellä tunnettua keskiaikaista norjalaista Brattahlidin yhdyskuntaa (edellisenä vuonna Suomea edustivat Torsten ja Helena Edgren sekä Pirjo Rauhala, nyk. Uino).

Afrikan retkissä tiedemies yhdistyi tutkimusmatkailijaan. Hän liikkui myös mielellään yksin. Tätä kuvaa hyvin hänen vuonna 1988 Nigeriin tekemänsä retki. Matka alkoi Niameystä, Nigerjoen varrelta. Hotellihuoneen puuttuessa hän asettui yöpuulle "sakraaliselle puolelle" moskeijan pihaan, missä nouseva aurinko hänet herätti. Mahdollisimman vähin varustein Ari jatkoi matkaansa pääosin apostolin kyydillä kohti etelää. Savannin ja aavikon laidalla hän vaelsi 10–15 km päivätaipaleita autonjälkiä seuraten pyrkien hankkiutumaan aina kun mahdollista johonkin kylään nukkumaan sekä täydentämään vesi- ja muonavarjoja. Päivät eivät olleet pelkkää kävelyä vaan niihin sisältyi erilaisten havaintojen tekoa aavikoitumisen leviämisestä. Vielä 5000–10000 vuotta sitten alue oli arkeologisten löytöjen perusteella ollut tiheään asuttua, vaikka nykytilanne olikin jotain aivan muuta. Matka jatkui kävellen ja joskus kuorma-autojen lavoilla lopulta Zinderiin. Lapamato tuliaisinaan Ari palasi lopulta Helsinkiin puolentoista kuukauden retkeltään.

Geologian professori Joakim Donnerin kanssa 1990-luvun alussa Egyptin länsiaavikolle tehdyt matkat olivat Arille tärkeitä. Vaeltavat dyynit ja kukoistavan viljelyalueen muuttuminen aavikoksi kiehtoivat tutkijan mieltä. Arkeologina hän saattoi typologisesti ajoittaa ilmiön leviämisen, mikä sittemmin luonnontieteellisin analyysein pystyttiin

usein myös vahvistamaan. Yksi suuria tapahtumia oli myös Gharb el-Mabrukin dyynin lähellä olevan luolan uudelleenlöytäminen. Tippukiviluolan oli löytänyt jo vuonna 1873 hollantilainen tutkimusmatkailija Gerhard Rohlfs, yksi nuoren Arin idoleista. Kalkkikiven pintaan oli nakuteltu gasselja, kirahveja ja hyeenoina – kaikki vähintään 6 000 vuotta sitten, silloin kun ilmasto alueella oli aivan toisenlainen kuin nykyisessä Saharassa.

Lähi-Itään sijoittui myös klassillisen filologian laitoksen puitteissa professori Jaakko Frösenin johdolla Jordaniassa 1997 käynnistetty FJHP eli Finnish Jabal Haroun Project, jonka työryhmään Ari kuului asiantuntijana. Vielä käynnissä oleva hanke on kaksijakoinen siten, että yhtäältä tavoitteena on kaivauksin tutkia vuorella todennäköisesti olleen Aaronin luostarin rakennusjäännökset, ja toisaalta maastoetsinnöin ja kartoituksin selvittää mm. muinaisia kastelujärjestelmiä sekä vuorella oleskelleiden varhaisten paleoliittisten yhteisöjen luonnetta (Lavennon johdolla). Hankkeeseen Ari sai kiinnitetyksi lukuisia arkeologian oppiaineesta äskettäin valmistuneita arkeologeja sekä pitkälle ehtineitä opiskelijoita.

Luonteeltaan aivan toisenlainen hanke oli Karjalankannaksen arkeologiseen tutkimukseen tähtäävä toiminta. Se alkoi lokakuussa 1998 useaan Kannaksen kuntaan suuntautuneella tiedusteluretkellä, johon osallistuivat Arin johdolla arkeologian laitoksen opettajat ja tutkijat sekä geologian laitoksen ja ajoituslaboratorion edustajat. Vierailtiin mm. Vuoksenrannan Korpilahdella kuuluisan 'Antrean verkon' löytöpaikalla, jossa sedimentistä otettiin uusi näytesarja radiohiiliajoituksia ym. analyysejä varten. Matka Kannakselle oli Arille elämys paitsi tieteellisellä myös tunnetasolla.

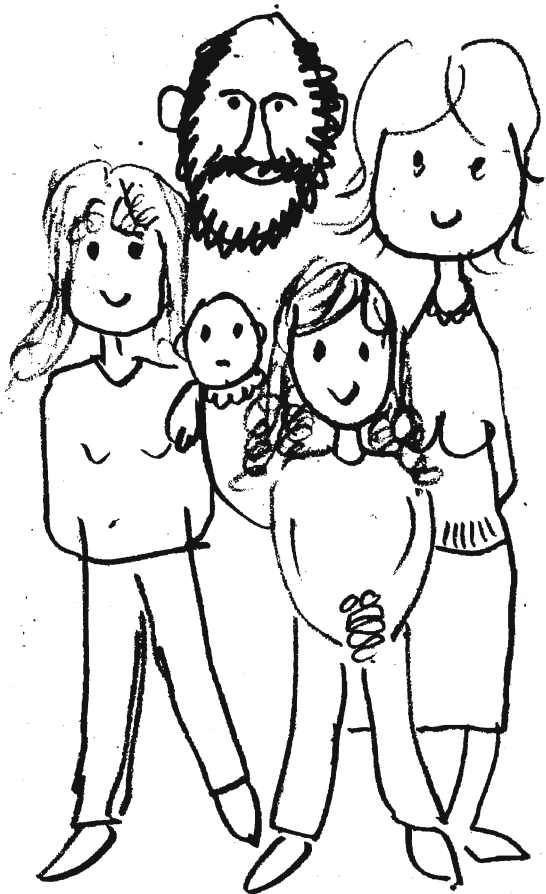
Hän pääsi näkemään arkeologisia kohteita, joita oli väitöskirjassaan käsitellyt tutkimusraporttien pohjalta, ja jopa Laatokan rannan ja Heinjoen kynnyksen. Mutta hän näki myös entisen Heinjoen aseman ja kirkonkylän – siellä hänen vaarinsa oli toiminut asemapäällikkönä ja äitinsä oli elänyt lapsuutensa ja varhaisnuoruutensa. Arin suhde Karjalaan oli ollut ristiriitainen, mutta tällä matkalla se tasapainottui. (Ari oli kyllä vierailut Karjalassa aikaisemminkin, 1970-luvulla Itä-Karjalassa, kahden geologin, Saarniston ja Hyvärisen seurassa, mutta se oli ollut eri juttu.) Matkan antaman herätteen pohjalta ja Arin kannustamana lähti liikkeelle tutkimushankkeiden – sekä inventointien että kaivausten – suunnittelu ja toteutus arkeologian oppiaineen puitteissa ja hyvässä yhteistyössä pietarilaisten instituuttien ja kollegoitten kanssa (moottoreina Pirjo Uino ja Mika Lavento).

Vuodesta 1989 alkaen Etelä-Amerikasta tuli Arin toinen suuri mielenkiinnon kohde. Väitöskirjaansa valmistelevalle Martti Pärssinen tutustutti Arin Etelä-Amerikan kiehtovaan maailmaan ja yksi unelmista toteutui jälleen. Tutustumismatkat suuntautuivat vuonna 1992 Chilen ylätasangolle, Boliviaan ja Peruun, mm. Titicaca-järven alueella (Latin American Antiquity 8:3, 1997). Chilen pohjoisosissa Aria kiinnostivat geoglygit ja Inka-asuinpaikat. Atacaman autionaassa puolestaan tutkittiin sekä linnoitettuja asuinpaikkoja että chullpautatorneja. Erland Nordenskiöldin jo 1900-luvun alussa samoamilta alueilta Ari ja Martti Pärssinen paikallistivat Inkavaltakunnan itäisellä reunalla Cuzcotoron linnoituskompleksin. Kohde löytyi Pärssisen tekemän onnistuneen arkisto- ja kronikkatutkimuksen avulla Boliviasta, Amazonasin alueelle jo kuuluvasta viidakosta.

Aria kiinnostivat nimenomaan inkavaltakunnan ulkovarustukset, joista sukeutuikin vähitellen hänen Etelä-Amerikan tutkimustensa keskeisin tutkimusteema. Kohteista on ennen kaikkea syytä mainita Las Piedrasin kohde Mader de Diós- ja Beni-jokien yhtymäkohdassa. Täällä Ari jatkoi kenttätöitään neljänä vuonna. Kaivausten lisäksi ohjelmaan kuuluivat myös inventoinnit. Tutkimusmatkat Perun sademetsäalueelle ja Bolivian ylätasangolle seurasivat toisiaan aina vuoteen 2003 saakka. Arin tutkimukset keskittyivät pääosin inkakulttuuriin ja välittömästi sitä edeltävään vaiheeseen pääkysymyksenään inkavaltion ekspansion tutkiminen (Baessler-Archiv, Neue Folge XLVI, 1998). Viimeisen matkansa Etelä-Amerikkaan Ari teki vuoden 2003 lopulla saksalaisen kuvausryhmän kanssa. Matkasta valmistui dokumenttiohjelma inkavaltion ekspansiosta. Arilla oli siis hankkeita käynnissä sekä Afrikassa että Etelä-Amerikassa, ja jatkohankkeiden valmistelu oli alkanut. (Näistä ja edellä mainituista hankkeista ks. Carpelan Finnischesch-Ugrische Forschungen 56, 2001.)

Kaikista tutkimusalueista Afrikka kuitenkin säilyi Arin mielessä ehkä kaikkein rakkaimpana. ”Joskus, varsinkin kun tajuaa voimien olevan pikkuhiljaa hupenemassa, tulee kaihoisa ikävä autionaahan, sen keitaiden rauhalliseen tunnelmaan, omien askelten rytmiin kovalla hiekkapinnalla. Kuulee tuulen tsaaisen, valittavan äänen ja näkee mielessään hiekkajyvästen hyppelyn dyynin harjalta ilmaan. Tuntuu hyvältä tietää, että siellä hiekkarämaa on ja odottaa” (päiväkirjamuistiinpano).

Ari on sekä suullisesti että kirjallisesti kertonut kuolevansa onnellisena miehenä. Hän on onnistunut kaikessa, mihin

Kuva 6. Perhekuva 1970-luvun lopulta. Piirros Ari Siiriäinen.

on halunnut ryhtyä. Näin hän on sanonut myös suhteestaan perheeseensä, joka alituisesta matkailusta huolimatta on osannut elää hyvää elämää. Tämän voi kuulla, nähdä ja aistia Arin puolison Ingerin tavatessaan. Sen saattoi aistia myös Arista itsestään, vaikka hän ei perheestään paljon puhunutkaan. Useammin hän puhui lämmöllä äidistään – ja äidin kissasta.

Jo pienestä pitäen unelmoitu tutkimusmatkaajan elämä oli toteutunut. Hänelle arkeologia oli tieteen lisäksi elämänmuoto, johon välttämättä kuuluivat viikkojen mittaiset kenttätyöt alueilla,

joissa oli aikaisemmin tehty vähän tai ei juuri lainkaan arkeologista tutkimusta. Tutuksi on käynyt hänen aforisminsa ”hyvä arkeologi ei marise.” Pitäneekö paikkansa? Antakaamme Arin itsensä vastata. Muistiinpano Zinderistä, Nigeristä, kertoo näin: ”En yleensä marise huonoista majataloista tai yleensäkin kovista olosuhteista...seuraava yö hotellissa oli yhtä tuskallinen kuin edellinenkin. Totesin torakoiden tulvivan huoneeseen kylpyhuoneen ruosteisen ammeen reiästä. Vettä ei hanasta tullut ja torakat olivat vallanneet ilmeisesti koko kuivan putkiston. Tein tulpan pahvista ja sainkin torakkajonon pysäytettyä, mutta silti oli kova työ listiä huoneeseen jo päässeet elukat, joita tuntui olevan tuhansittain...saamari, nyt tuntuu siltä että juuri tätä varten olen syntynyt...pateettista, mutta totta, ottaen huomioon poikavuosienei unelmat.”

Kuva 7. Omakeuva konsistorin kokouksen jälkeen vuonna 2000. Piirros Ari Siiriäinen.

Kiitokset: Nekrologia varten tietojaan ovat luovuttaneet prof. Ari Siiriäinen, FL Inger Siiriäinen, prof. Matti Palo, prof. Martti Pärssinen, FM Risto Kesseli ja dos. Pirjo Uino.

Christian Carpelan
Kulttuurien tutkimuksen laitos
Arkeologia
PI 59
00014 Helsingin yliopisto

FL Christian Carpelan toimii mm. tutkijana Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineessa.

Mika Lavento
Kulttuurien tutkimuksen laitos
Arkeologia
PI 59
00014 Helsingin yliopisto

FT Mika Lavento on Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen professori.

Kokemuksia muinaismuistolaista 30 vuoden ajalta

Paula Purhonen

Taustaa

Suomen nykyinen muinaismuistolaki säädettiin vuonna 1963. Se oli ollut voimassa suhteellisen vähän aikaa, kun aloitin vuonna 1973 työni Museoviraston silloisen esihistorian toimiston tutkijana vastuualueenani Pohjois-Pohjanmaan muinaisjäännösten suojelu. Suojelutyö perustui muinaismuistolain soveltamiseen ja topografisessa arkistossa säilytettävien tarkastus-, inventointi- ja kaivauskertomusten tietoihin.

Museoviraston pääjohtajana en ole päivittäin tekemisissä muinaisjäännösten suojelun kanssa, mutta joudun ottamaan kantaa aikaisempaa laajemmin koko kulttuuriympäristön vaalimista koskeviin kysymyksiin. Useimmissa tapauksissa ongelmat ovat vaikeammin ratkaistavia kuin kiinteisiin muinaisjäännöksiin liittyvät. Vaikka rakennus- ja maankäyttö- ja rakennuslaki antavat hyviä välineitä suojelun toteuttamiseen, niistä puuttuvat muinaismuistolain selkeys ja konkreettisuus.

Vuosien kuluessa olen saanut tuntumaa myös siihen, millaisissa puitteissa muinaisjäännöksiä suojellaan. Harvassa maassa kulttuuriympäristön suojelua toteutetaan yhtä vaatimattomilla resursseilla kuin meillä Suomessa. Yhdessä suhteessa olemme kuitenkin

etulyöntiasemassa. Missään muualla ei näyttäisi olevan yhtä käyttökelpoista muinaismuistolakia. Lain suojelusään-
nöksiä saamme kiittää siitä, että muinaisjäännösten suojelu on meillä Suomessa hoidettu vähintäänkin kohtuullisesti.

Seuraavassa tuon esiin joitakin seikkoja, joihin käsitykseni perustuu. Sen jälkeen muistutan mieliin hankkeita, joilla muinaismuistolakia on pyritty viime vuosikymmenien aikana muuttamaan. Lopuksi esittelen oman lakimme suhdetta Eurooppalaiseen sopimukseen arkeologisen kulttuuriperinnön suojelusta eli ns. Maltan sopimukseen.

Muinaismuistolain suojelusäännökset

Periaate, jonka mukaan muinaisjäännökset muistoina maamme aikaisemmasta asutuksesta ja historiasta ovat osa yhteistä kulttuuriperintöämme, on esitetty jo vuonna 1666 annetussa plakaatissa. Siinä Ruotsi-Suomen kiinteät muinaisjäännökset ja muut antikvaariset muistomerkit julistettiin ensimmäisen kerran valtiovallan suojelun alaisiksi.

Nykyisen muinaismuistolain säännökset ovat tuttuja kaikille arkeologin ammatissa työskenteleville ja useilla on koke-

musta niiden soveltamisesta käytännön suojelutyöhön. Myös muinaismuistolain perustelut lienevät tiedossa, samoin se, että laki noudattaa pääpiirteissään Ruotsissa aikaisemmin voimassa ollutta, vuonna 1942 säädettyä lakia. Viimeksi mainittu korvattiin vuonna 1989 voimaan tulleella, kulttuuriympäristön suojeluun laaja-alaisemmin kantaa ottavalla, mutta tutkimusedellytyksiä jossain määrin heikentäneellä kulttuuri-muistomerkkilaila.

Oman muinaismuistolakimme yksiselitteiset ja helposti ymmärrettävät suojelusäännökset tarjoavat vaikeissakin suojelukysymyksissä vankkaa tukea. Toisaalta sen sanonnoissa on väljyyttä, joka antaa joustoa suojelutarpeiden ajan myötä laajentuessa koskemaan yhä nuorempia muinaisjäännöskohteita, samoin kuin sellaisia muinaisjäännöstyyppisiä, joita ei suoranaisesti mainita lain 2 §:ssä rauhoituksen piiriin kuuluviksi.

Avainasemassa suojelun turvaamisessa ovat lain 1 § ja 2 §. Näistä edellinen rauhoittaa muinaisjäännökset ja kieltää toimenpiteet, jotka saattaisivat vaarantaa niiden säilymisen. Jälkimmäinen luettelee suojelun piiriin kuuluvat kohteet. Rauhoitus on automaattista, eikä edellytä erillistä päätöstä. Luettelossa mainitaan monipuolinen kokoelma erilaisia rauhoitettuja muinaisjäännöksiä kuitenkin ilmoittamatta niille tarkkaa aikarajaa. Lain perusteluiden mukaisesti aikamääreinä käytetään tarkoituksellisesti sellaisia ilmaisuja kuten muinainen, muinaisilta ajoilta peräisin oleva ja pakanuuden aikainen. Irtaimista muinaisesineistä ja laivalöydöistä suojelun piiriin kuuluvat sataa vuotta vanhemmat.

Vaikka kaikkia nykyisin suojelun piiriin luettavia kohteita ei luettelossa mainita,

se antaa – kuten edellä todettiin – mahdollisuuden tulkintaan. Niinpä esim. pyyntikuopat ja raudanvalmistuspaikat, joita ei laissa mainita, voidaan suojella muinaisilta ajoilta peräisin olevina työpaikkoina. Jo 1970-luvulla lakia alettiin tulkita siten, että sen piiriin voidaan lukea myös I maailmansodan aikaisia puolustuslaitteita. Enää ei aseteta kyseenalaiseksi edes sitä, että muinaismuistolaila suojellaan osia II maailmansodan aikaisista puolustuslaitteista.

Muinaisjäännökset ja maankäyttö

Muinaismuistolain suojelusäännökset asettavat nykynäkemyksen mukaisesti melko ankaria rajoituksia muinaismuistoalueen hyödyntämiseen rakentamistai muussa maankäyttötarkoituksessa.

Laissa on kuitenkin turvattu myös yksityisen maanomistajan asema. Sen 11 §:ssä mainitun ns. kajoamislupamenettelyn perusteella maanomistajalla on mahdollisuus hakea alueelliselta ympäristökeskukselta lupaa poistaa muinaisjäännös, mikäli se aiheuttaa merkitykseensä nähden kohtuutonta haittaa. Mikäli kajoamislupaa ei myönnettäisi, maanomistaja voi saada määrätyn edellytyksin korvausta muinaisjäännöksen aiheuttamasta haitasta.

Toisaalta kajoamisluvan ehtoihin saataan sisällyttää määräaika tutkimusten suorittamista varten ennen kajoamisluvan voimaan tuloa. Viime vuosina kajoamislupahakemuksia ei ole tehty juuri lainkaan. Tämä ei ole ollut tarpeellista, koska nykyisin Museovirasto voi tutkia koekaivausryhmiensä kenttätöohjelmassa sellaiset kiinteät muinaisjäännökset, jotka ovat esteenä pienten, yksityisten maankäyttöhankkeiden toteuttamiselle.

Lain säännökset antavat hyvät puitteet muinaisjäännösten huomioon ottamiselle maankäytön ja kaavoituksen yhteydessä, koska niitä koskeva selvitysvelvollisuus on määrätty maankäytön suunnittelijalle (13 §). Myös säännös, jonka mukaan yleisen tai suurehkon yksityisen työhankeeseen aiheuttamat arkeologiset kaivaukset tulevat hankkeen toteuttajan kustannettaviksi (15 §), antaa mahdollisuuden dokumentoida muinaisjäännös ns. pelastuskaivausten yhteydessä kohtuullista tutkimuksen tasoa noudattaen.

Muutaman vuoden takainen hallinto-oikeuden päätös, jolla suurehkon yksityisen työhankeeseen toteuttaja veloitettiin maksamaan laajojen arkeologisten kaivausten kustannukset lähes täysimääräisinä, tarjoaa ennakkotapauksena ratkaisun aikaisemmin ongelmallisiksi osoitettuihin tilanteisiin. Ongelman aiheutti kysymys siitä, millainen hanke voidaan määritellä suurehkoksi yksityiseksi työhankeeksi. Nyt sellaiseksi todettiin muutamia asuinhuoneistoja käsittävän rivitalon rakentaminen.

Parannusta aikaisempaan on tuonut myös ympäristöministeriön, kylläkin maankäyttö- ja rakennuslakiin perustuva arkeologista inventointia koskeva tulokinta. Sen mukaan kaavoituksen suunnittelijan voidaan edellyttää kustantavan kaavoitukseen liittyvinä etukäteiselvityksinä suunnittelualueen arkeologinen inventointi silloin, kun on perusteltua syytä olettaa alueella olevan ennestään tuntemattomia kiinteitä muinaisjäännöksiä.

Laivalöydöt

Laivalöytöjä koskevien määräysten osalta on kuitenkin pakko myöntää, että jois-

sakin maissa laki takaa niille paremman suojan kuin oma lakimme. Näin on nimenomaan silloin, kun lakiin sisältyy sukelluskieltoa koskeva säännös. Myös Ahvenanmaan kulttuurimuistolaisissa on säännös, joka kieltää sukeltamisen hyllyn läheisyydessä sukeltajan ilmansaantia turvaavilla laitteilla.

Laivalöytöjen osalta muinaismuistolakia muutettiin vuonna 2002, jolloin laivalöydön iäksi tarkennettiin 100 vuotta oletetusta uppoamisajankohdasta (20 §). Myös lain piiriin kuuluvan hylkylöydön omistusoikeutta koskevaa säännöstä muutettiin siten, että löytö kuuluu valtiolle, mikäli löytöolosuhteiden perusteella voi olettaa omistajan hylänneen hyllyn tai sen osan.

Mikäli laivalöytöjä koskevia säännöksiä noudatettaisiin, niiden suojelussa ei muuten pitäisi olla ongelmia. Laivalöytöjä koskevat samanlaiset suojelusäännökset kuin muitakin kiinteitä muinaisjäännöksiä. Hylyistä löydetty esineet kuuluvat lunastuksetta valtiolle.

Muinaismuistolain uudistushankkeet

Muinaismuistolain uudistamista on vuosien aikana käsitelty useinkin eri hankkeen yhteydessä. Vuonna 1979 mietintönsä jätti Muinaismuistolakityöryhmä, vuonna 1984 Arkeologia 2000 –toimikunta, vuonna 1989 Museovirasto-toimikunta, vuonna 1993 Alueellisen muinaismuistohallinnon kehittämistoimikunta, vuonna 1994 Lex Archaeologica –työryhmä ja vuonna 1999 Museo 2000 – museopoliittista ohjelmaa laativa toimikunta.

Itse pääsin seuraamaan läheltä neljän

ensiksi mainitun työskentelyä. Ehdotuksia muinaismuistolain uudistamiseksi tekivät ensimmäinen, neljäs ja viides työryhmä/toimikunta, ensimmäinen työryhmä kuitenkin siten, että muinaismuistolaissa lääninhallituksille säädettyjä tehtäviä esitettiin siirrettäväksi Museovirastolle. Neljäs toimikunta esitti käynnistettäväksi muinaismuistolain uudistamisen, jonka perusteella viides työryhmä sitten valmisteli luonnoksen muinaismuistojen suojelusta.

Uudistus jäi kuitenkin toteuttamatta ensisijaisesti valtiovarainministeriön vastuksen johdosta. Lain soveltaminen olisi tehnyt muinaisjäännösten tutkimisen ja suojelun korvaussäännösten johdosta käytännössä erittäin vaikeaksi tai jopa mahdottomaksi sekä hidastanut tuntuvasti maankäyttöhankkeiden aiheuttamien kenttätöiden käynnistämistä.

Muinaismuistolaki ja Maltaan sopimus

Suomi allekirjoitti *Eurooppalaisen sopimuksen arkeologisen kulttuuriperinnön suojelusta* eli ns. *Maltaan sopimuksen* vuonna 1994 ja se tuli voimaan vuonna 1995. Ratifioimalla sopimuksen Suomi sitoutui kehittämään lainsäädäntöään siinä esitettyjen periaatteiden mukaisesti. Koska kyseinen sopimus on laadittu esikuvana nimenomaan Ruotsin muinaismuistolainsäädäntö, oma lainsäädäntömme on sopusoinnussa sen säännösten kanssa. Nykyiseen muinaismuistolakiin ei näin ollen kohdistu sen johdosta muutostarpeita.

Kun *Europae Archaeologiae Consilium* muutama vuosi sitten lähetti muinaismuistohallinnosta vastaaville eri maiden viranomaisille kyselyn Maltaan sopimuksen toteutumisesta, Suomi vastasi

siihen neljän ensimmäisen valtion joukossa. Tämä oli ymmärrettävää, koska lähes kaikkiin kohtiin oli mahdollista vastata myöntävästi – sopimuksen edellyttämät toimintatavat ovat meillä pääsääntöisesti normaalia käytäntöä.

Poikkeuksia olivat mm. kysymykset metallinilmaisimien käytön luvanvaraisuudesta ja maankäytön aiheuttamien arkeologisten kenttätöiden tutkimustulosten täydellisestä julkaisemisesta. Joihinkin kysymyksiin toki vastasimme mielellämme kieltävästi. Tällainen oli mm. kysymys siitä, kuinka paljon viivettä kaivausten raportoinnissa on vastausvaihtoehtoina: *none/satisfactory/medium/large/catastrophic*.

Lopuksi

Yhä laajemmat kansalaispiirit ovat alkaneet arvostaa muinaisjäännösten asemaa yhteisen menneisyyden korvaamattomana lähdeaineistona. Tieto muinaismuistolain säännöksistä ja ymmärrys sen merkityksestä vahvana, mutta samalla selkeänä ja joustavana suojelutyökaluna on selvästi lisääntynyt maankäytönsuunnittelijoiden ja maankäyttöä valvovien viranomaisten keskuudessa. Yhtä vahvaa suojelulakia muinaismuistohallinnon työkaluksi ei ole tänä päivänä mahdollista säätää. Siksi oman ammattikuntamme sisältä päin tulevia pyrkimyksiä sen muuttamiseksi on hyvin vaikea hyväksyä.

Abstrakt: 30 års erfarenheter av fornminneslagen

Tack vare fornminneslagen har man i Finland lyckats skydda fornlämningar på ett minst sagt hyggligt vis. Visserligen har skyddet varit bättre i vissa länder beträffande bestämmelserna av vrakfynd än i Finland. Under de senaste 25 åren har sex olika nämnder behandlat förnyandet av fornminneslagen. Lagens förnyande blev ogjort p.g.a. finansministeriets motstånd. Den förnyade lagen skulle ha försvårat forskningen och skyddandet av fornlämningar betydligt och dessutom fördröjt igångsättandet av fältarbeten som är en följd av markanvändningsprojekt. Finland har också ratificerat det s.k. Malta fördraget i fråga om skyddandet av det europeiska kulturarvet, som står i harmoni med vår nuvarande lagstiftning. (AW)

Paula Purhonen
Museovirasto
PL 913
00101 Helsinki
paula.purhonen@nba.fi

FT Paula Purhonen on Museoviraston pääjohtaja ja valtionarkeologi ja Helsingin yliopiston dosentti

Muinaismuistolain käytännön soveltamista

Marianne Schauman-Lönnqvist

Johdanto

Muinaismuistolaki on säädetty suojelemaan arkeologista kulttuuriperintöämme. Laki on Museoviraston arkeologian osaston virkamiehen jokapäiväinen suojelun työväline, joka on ollut käytössä 40 vuotta. Ihmisiän mittapuun mukaan se on saavuttanut keski-ään. Suomen säädöskokoelmassa muinaismuistolaki on kuitenkin vanha laki. Tarkasteltaessa lain soveltamista käytännön viranomaistyössä oleellista ei kuitenkaan ole lain absoluuttinen ikä, vaan sen toimivuus nyky-yhteiskunnassa. Orhan yhteiskunta 40 vuodessa monessa suhteessa muuttunut ratkaisevasti ja herää kysymys, voiko näin vanha laki toimia muuttuneissa olosuhteissa.

Muinaisjäännös on osa kulttuuriympäristöämme, joka kuuluu meille kaikille, ja olemme kaikki velvollisia vaalimaan menneisyyden muistojamme. Vaaliminen tapahtuu monella tasolla, sekä viranomaistyönä että kansalaisten kiinnostuksesta. Miten muinaismuistolaki tukee nykypäivän kulttuuriympäristön vaalimistavoitteita? Asiaa voidaan tarkastella monestakin näkökulmasta. Seuraavassa otan kuitenkin esille ainoastaan yhden sen soveltamisen kannalta oleellisen näkökohdan. Miten määritellään muinaisjäännös ja miten määritellään sen laajuus?

Muinaisjäännöksen määrittely

Lain tarjoama vahva suoja muinaisjäännöksille on eräs sen tärkeä ominaisuus. Muinaisjäännös on automaattisesti rauhoitettu. Lain 1 §:ssä sanotaan, että *”kiinteät muinaisjäännökset ovat rauhoitetut muistoina Suomen aikaisemmasta asutuksesta ja historiasta. Ilman tämän lain nojalla annettua lupaa on kiinteän muinaisjäännöksen kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen, poistaminen ja muu siihen kajoaminen kielletty”*. Rauhoitukseen ei tarvita erillistä rauhoitus- tai suojelutoimenpidettä. Asiaan vihkiytymättömälle muinaisjäännösten automaattinen rauhoitus on outo. Hyvin yleinen on ollut käsitys, että muinaisjäännösten rauhoitukseen tarvitaan erillinen päätös, kuten luonnon-suojelussa. Vielä joitakin vuosia sitten saattoi kaavaluonnosta tarkasteltaessa tavata muinaisjäännöksen kohdalla selitykseksi ”suojeltavaksi tarkoitettu alue”. Tehokas informaatiotyö on kuitenkin eliminoinut tämän eräiden kaavanlaajitusten väärinkäsityksen.

Muinaismuistolaki on muinaisjäännöksen suojelun kannalta siis hyvin yksiselitteinen. Lain mukaan muinaistieteellinen toimikunta eli Museovirasto valvoo muinaisjäännösten rauhoitusta.

Mikä on muinaisjäännös? Lain 2 § luettelee kiinteät muinaisjäännökset. Lisäksi lain perusteluissa sanotaan *“Kiinteälle muinaisjäännökselle on yleensä ominaista, että se on syntynyt ihmisen toimenpiteiden johdosta, ja muinaisjäännöksellä on tavallisesti esihistoriallista tai historiallista merkitystä”*. Lainsäätäjät ovat siis pitäneet kysymystä yksiselitteisenä. Edelleen perusteluissa lukee *“Kiinteiden muinaisjäännösten rauhoitusta ehdotuksen mukaan valvoisi, niin kuin nykyisinkin on laita, muinaistieteellinen toimikunta. Käytännössä yleensä ei liene ollut epä tietoisuutta siitä, mitkä kiinteät jäännökset ovat lain suojaamia muinaisjäännöksiä. Siinä tapauksessa, että joku, jonka oikeutta tai etua asia koskee, on epätietoinen siitä, onko jokin jäännös lain tarkoittama kiinteä muinaisjäännös, voi hän kääntyä asiassa muinaistieteellisen toimikunnan puoleen”*. Lain mukaan virasto valvoo muinaisjäännösten suojelua tai rauhoitusta, mutta lisäksi sen tehtäviin kuuluu myös määrittellä mikä on muinaisjäännös. Lain 2 §:n luettelon perusteella Museovirasto on muinaisjäännösrekisteriään varten laatinut tarkemmin määritellyn luettelon, joka sisältää yhteensä 175 muinaisjäännöksen alatyyppejä.

Museoviraston ylläpitämään muinaisjäännösrekisteriin on tähän mennessä merkitty lähes kaikki Suomessa todetut muinaisjäännökset, yli 16 000 esihistoriallista kohdetta. Uusia muinaisjäännöksiä löydetään jatkuvasti lisää ja ne viedään rekisteriin sen jälkeen kun viraston tutkija on todennut ne. Rekisterin tietoja on jatkuvasti tarkennettava, jotta pystyttäisiin toimimaan lain hengen edellyttämällä tavalla.

Muinaisjäännöksen määrittely ei kuitenkaan aina ole niin yksiselitteinen asia kuin lain valmistelijat vuonna 1963 luu-

livat. Näkemys siitä mikä on muinaisjäännös on kulttuurisidonnainen. Ruotsissa ja Suomessa on yhtenevä muinaismuistolainsäädäntö. Molemmissa kantava periaate on muinaisjäännösten automaattinen rauhoitus. Keski-Ruotsista pohjoiseen on Suomea muistuttavat maasto-olot ja samankaltaiset muinaisjäännöstyytit. Ruotsissa tietoisuus kulttuuriperinnön arvosta ja merkityksestä on vakiintunut ja jo 20 vuotta sitten mainostettiin, että Mälارين laakso on se alue maailmassa, jossa on pinta-alaa nähden eniten muinaisjäännöksiä. Luvuksi annettiin 300 000 muinaisjäännöstä. Käsite muinaisjäännös (fornlämning), joksi laskettiin erikseen jokainen kalmiston rökkiö on siellä myöhemmin kuitenkin tarkentunut. Riksantikvarieämbetetin ylläpitämään Ruotsin muinaisjäännösrekisteriin on tähän mennessä viety yli 800 000 jäännöstä 400 000 kohteessa. Kohteella tarkoitetaan sekä yksittäisiä muinaisjäännöksiä että muinaisjäännösryhmiä. Tiedämme, että Suomi on aina ollut Ruotsia huomattavasti paljon harvemmin asuttu maa, mutta lukujen ero ei selity pelkästään sillä, vaan muinaisjäännöskäsitteen määritelmällä. Suomessa määritelmä näyttää olevan tiukempi.

Suomessa rökkiökalmisto ja siihen liittyvä asuinpaikka, joka saattaa ulottua rökkiöiden väliin, lasketaan yhdeksi ainoaksi muinaisjäännökseksi. Ruotsissa sen sijaan jokaista rökkiötä saatetaan pitää erillisenä muinaisjäännöksenä, kuten siihen kuuluvaa asuinpaikkaakin. Tällaisella näkemyksellisellä erolla voi olla merkitystä muinaisjäännöksen suojelun kannalta, koska perimmältään kyse on muinaisjäännöksen rajojen määrittelystä. Huomautettakoon tässä, että Suomessa muinaisjäännöksen suoja-alueen leveys on ainoastaan 2 m, kun se Ruotsissa on 120 m.

Kysymys muinaisjäännöksen rajoista

Suomessa muinaismuistolakia sovellettaessa eräs usein toistuva kysymys onkin muinaisjäännöksen laajuuden määrittely. Laajat kivikautiset asuinpaikat saattavat kapeahkolla rantakaistalla olla kilometriäkin pitkiä. Ilman resursseja vaativaa koekuopitusta on mahdotonta pitävästi määrittää muinaisjäännöksen laajuutta. Jos kaavaan on merkitty muinaisjäännöksen laajuus liian suppeasti ja se todellisuudessa ulottuu alueelle, johon on osoitettu rakennuspaikkoja, ongelmat tulevat esille viimeistään rakentamisen aloitusvaiheessa. Jos kaavaan merkitään muinaisjäännös niin laajaksi kuin toisinaan topografisten olosuhteiden perusteella on syytä olettaa, maanomistaja saattaa katsoa, että hänen taloudelliset intressinsä kärsivät ja hakea ympäristökeskukselta kajoamisluvan kohteeseen, jossa todellisuudessa ei olekaan muinaisjäännöstä.

Muinaisjäännöksen laajuuden määrittelyongelma on kuitenkin tavallaan käytännön resurssipulan ongelma. Riittävien resurssien saaminen inventointiin, joka mahdollistaisi laajuuden selvittämistä koekuoppien perusteella, ratkaisisi ongelman osittain. Näin tahdomme ainakin uskoa.

Esimerkkejä muinaismuistolain käytännön soveltamisesta

On kuitenkin myös muunlaisia muinaisjäännöksen määrittelyn ongelmia. Esitän seuraavaksi pari esimerkkiä siitä, miten voi eri tavalla käsittää muinaisjäännöksen.

Museovirasto katsoi, että Kirkkonum-

men Kasaberget on Uudellamaalla harvinainen moniperiodinen muinaisjäännös, jonka rajat tuli määrätä. Ympäristökeskus vahvisti Museoviraston esityksestä rajat. Museoviraston näkemyksen mukaan Kasaberget muinaisena vartiotulivuorena on muinaismuistolain 2 §:n 8 momentissa mainittu vartiotulijäännös sekä 9 momentin tarkoittama kiinteä luonnonesine, johon liittyy vanhoja, tapoja, tarinoita tai huomattavia historiallisia muistoja. Lain perusteissa todetaan, että on olemassa myös muinaismuistoihin rinnastettavia paikkoja, joihin liittyy lain suojaa vailla olevia merkittäviä sivistyksellisiä arvoja. Vartiotulivuori on osa keskiaikaista "ledningjärjestelmää", joka yhdessä sen laella olevan kahden pronssikauden rökkiön kanssa on säilyttämisen arvoinen kokonaisuus Uudellamaalla, missä vastaavanlaiset kokonaisuudet on maankäytön myötä jo aikaisemmin on menetetty.

Maanomistajataho valitti asiasta ja korkeimman hallinto-oikeuden päätöksen mukaan Kasabergetin vartiotulivuori ei ole muinaismuistolain tarkoittama kiinteä muinaisjäännös. Päätöksen mukaan ainoastaan kaksi vuoren laella sijaitsevaa pronssikautista rökkiötä olivat muinaisjäännöksiä ja niille tulisi määrätä suoja-alueet. Päätös ei kuitenkaan ollut yksimielinen. Eriävän mielipiteen antoi oikeuden jäsen, joka on maa-oikeuden asiantuntija. Annettu eriävä mielipide lienee osoitus siitä, että Museoviraston asema muinaisjäännöksen määrittäjänä epäasiallisesti mitätöitiin. Jos eri oikeusistuinten jäsenet vastaisuudessa asettuvat muinaisjäännösten asiantuntijoiksi voi tapahtua niinkin, että muinaislinna eli linnavuori, jota meillä on tapana pitää muinaisjäännöksenä kokonaisuudessaan, ei olekaan muinaisjäännös juuresta lakiin, vaan ai-

noastaan laelta uloimmalle vallille saakka.

Utsjoen Sulaojanlähde on saamelaisten pyhä lähde. Se on pyhien kohteitten ympäröimä. Sen vieressä on mm. Ailigastunturi, joka on pyhä tunturi. Sulaojanlähde on uhrilähde eli muinaismuistolain 2 §:n 4 momentissa lueteltu muinaisjäänös. Mutta miten syvälle ja kuinka kauas ulottuu tämän pohjavesisuonen rauhoitus? Tarkoitus on porata 120 m lähteestä itään pohjavesisuoneen putki ja perustaa siihen lähdevesipullottamo. Jos lähde ehtyy toimenpiteen johdosta lienee selvää, että muinaisjäänökseen on kajottu. Mutta vaikka näin ei tapahtuisikaan, voidaan katsoa, että muinaisjäänökseen on kajottu, jos toimenpide loukkaa paikallisen väestön käsityksen mukaan lähteen pyhyyttä. UNESCO:n maailmanperintökomitean työssä käsite "intangible" eli immateriaalinen, ei koskettavissa oleva muinaisjäänös on noussut vahvasti esille nimenomaan alkuperäisväestöjen kulttuuriperinnön vaalimisessa. Sulaojalähteen problematiikka liittyy hyvin läheisesti tähän käsitteeseen. Laajasti tulkittuna muinaismuistolakimme rauhoittaa pohjavesisuonen, mutta oikeuden harkinta saattaisi päätyä toiseen tulokseen.

Jos itse muinaisjäänöksen laajuuden määrittely on ainoastaan käytännön tason ongelma, niin muinaisjäänöksen suoja-alueen määrittelemineen liittyy muinaisjäänöksen arvostuksen tulkitsemiseen. Mml:n 4 § *"Kiinteään muinaisjäänökseen kuuluu sellainen maa-alue, joka on tarpeen jäännöksen säilymiseksi sekä jäännöksen laadun ja merkityksen kannalta välttämättömän tilan varaamiseksi sen ympärille"*. Museoviraston näkemys siitä mikä on välttämätöntä muinais-

jäänöksen laadun ja merkityksen kannalta, on joissakin tapauksissa poikennut ympäristökeskusten ja eri oikeusasteiden näkemyksistä. Esimerkkinä mainittakoon Halikon Rikalan muinaisjäänösalue, jonka rajat Lounais-Suomen ympäristökeskus on vahvistanut. Museoviraston esityksiä muinaisjäänöksen suoja-alueeksi ei ole hyväksytty. Viraston näkemyksen mukaan valtatie 1:n ja muinaisjäänöksen välinen alue tulisi säilyä avoimena maanviljelymaisemana, jotta kalmisto, asuinpaikka ja linnavuori erottuisivat ympäristöstään arvolleen kuuluvalla tavalla. Tällainen katsantotapa oli Korkeimman hallinto-oikeuden mukaan pyrkimys kulttuurimaiseman suojeluun muinaismuistolakiin nojautuen. Esimerkkejä eri katsantotavoista, jotka liittyvät muinaisjäänöksen suoja-alueen laajuuteen on runsaasti, jopa toisensuuntaisia. Vanhalinnasäätiön edustajat pitivät Museoviraston esitystä Liedon Vanhalinnan muinaisjäänösalueen suoja-alueeksi liian suppeana. Museovirasto jättäytyi näin ollen esittämästä Vanhalinnan muinaisjäänösalueelle rajoja tai sille kuuluvaa suoja-aluetta. Kohteen suojelu turvattiin sen sijaan kaavalla.

Edellä luetellut esimerkit osoittavat, että lain soveltamisessa on vaikeutensa. Nämä vaikeudet eivät kuitenkaan johdu itse laista, vaan siitä, että kyseessä on ihmisten muinaiseen toimintaan liittyvien kohteiden suojeleminen. Ihminenhan on irrationaalinen olento ja on aina ollut. Hän on toiminnallaan tuottanut kerrostumia maisemaan, joiden merkityksestä voidaan olla eri mieltä. Jos ihminen olisi toiminnassaan luonnontieteellisen systemaattinen, olisi mahdollisesti säädettävissä sellainen laki, jossa kaikki muinaisjäänöskategoriat olisi kyetty ennakoimaan ja luetteloimaan, jolloin olisi helpompaa saavuttaa yksi-

mielisyys muinaisjännöksen suojeltavuudesta ja laajuudesta. Vaikka laki sanelisi nykyistä lakiakin vielä tarkemmin sen, mikä on muinaisjännös, aina tule olemaan aukkoja, jotka asennoitumisesta riippuen mahdollistavat negatiivisia tulkintoja, jos suhtautuminen kulttuuriympäristön suojeluun ei ole myönteistä. Edellä olen ottanut esille sellaisia tapauksia, jotka ovat olleet tavalla tai toisella hankalia. On kuitenkin muistettava, että arkeologian osaston jokapäiväisessä työssä lakia useimmiten voidaan soveltaa vaikeuksista. Laki ei mielestäni koe keski-ään kriisiä, vaan on joitakin pieniä puutteita lukuun ottamatta ikäisekseen vitaali ja kelpo suojelamaan muinaismuistojamme edelleen. Sen tärkein ominaisuus on muinaisjännösten automaattinen suojelu.

Abstrakt: Lagen om fornminnen i praktisk tillämpning

Lagen om fornminnen är ett dagligt arbetsredskap bl.a. för tjänstemannen vid Museiverket vid värnandet av det arkeologiska kulturarvet. Lagens främsta styrka ligger i det absoluta skydd den ger alla fornlämningar oavsett ålder och typ. Därmed är den generellt ett ytterst användbart instrument. De svårigheter man stöter på vid tillämpandet av lagen är inte direkt föranledda av den utan hänför sig främst till begreppet fornlämning och framför allt till preciseringen av fornlämningarnas gränser. Ofta kan dessa fastställas endast på basen av en provundersökning. Vanskligheterna vid tillämpandet av lagen är därmed av praktisk och inte av principiell natur. Lagen kan således trots sin ålder väl anses motsvara de krav man i dagens moderna samhälle kan ställa på en kulturminneslag. (M.S.-L.)

Marianne Schauman-Lönnqvist
Museovirasto
Arkeologian osasto
PI 913
00101 Helsinki
marianne.schauman-
lonnqvist@nba.fi

FL Marianne Schauman-Lönnqvist
toimii tällä hetkellä Museoviraston
suunnittelujohtajana.

Muinaismuistolaki maakuntamuseon näkökulmasta

Ulla Lähdesmäki

Maakuntamuseoiden suojelutyö

Osa maakuntamuseoista on hoitanut alueensa muinaisjäännösten suojelun hallinto- ja viranomaistehtäviä Museoviraston kanssa solmitun hajauttamis-sopimuksen perusteella. Työhön kuuluu mm. viranomaislausuntojen antaminen erilaisissa maankäyttöhankkeissa, kuntien ja muiden viranomaisten kanssa yhteistyössä tapahtuva ennakoiva maan-käytön suunnittelu, osallistuminen kulttuuriympäristön asiantuntijana ohjaus-ryhmiin ja muihin sen kaltaisiin työryhmiin sekä erilaisten arkeologisten kenttätöiden tekeminen. Esimerkiksi Pirkanmaalla maakuntamuseo tekee tarkastuksia, inventointeja, työhankkeiden seurantaa ja koekaivauksia 33 kunnan alueella. Pirkanmaan maakuntamuseo solmi suojelutehtävien hajauttamis-sopimuksen vuonna 1996; tämä kirjoitus perustuu tässä työssä hankittuihin kokemuksiin lain soveltamisesta. Lisäksi olen keskustellut Turun maakuntamuseossa ja Pohjanmaan museossa vastaavissa tehtävissä toimivien kollegojen kanssa.

Muinaismuistolaki on keskeinen perusta maakuntamuseon suojelutyölle. Lain erinomainen ominaisuus on 1 §:ään kirjattu rauhoitus, joka takaa ns. automaattisen suojelun ja rauhoittaa kiinteät muinaisjäännökset ilman erillistä menettelyä. Tämä on käytännön suojelutyön

vahvin selusta, joka ilmaisee myös lain painoarvon ja korostaa samalla arkeologisen perinnön merkittävyyttä. Muinaismuistolaki ei kuitenkaan ole monista hyvistä periaatteistaan huolimatta aivan ongelmaton. Käytännön suojelutyö maakunnassa antaa arkeologille omia kokemuksia lain soveltamisesta ja perspektiiviä arvioida lakia kokonaisuutena. Lisäksi jatkuva kanssakäyminen kuntien, maanomistajien ja muiden vastaavien osapuolten kanssa tuo arkeologin korviin kansalaisten kokemuksia lain ymmärrettävyydestä.

Muinaismuistolaista löytyvät useimpien perusteet erilaisille toimenpiteille vaikka suojelutyöhön kuuluu paljon muitakin kuin suoraan lakiin liittyviä ratkaisuja. Viranomaisuojeluun on vuosikymmenien aikana kehitetty monia vakiintuneita käytäntöjä, jotka eivät tule suoraan muinaismuistolaista, mutta toimivat selkeinä periaatteina valittaessa ratkaisumalleja erilaisissa maan-käyttötilanteissa. Näitä ovat esimerkiksi kiinteiden muinaisjäännösten luokittelu 1.-3. luokkaan tai historiallisen ajan arkeologisten kohteiden suojelustatuksen harkinta. Osa suojelutyön ongelmista liittyy tällaisiin periaatteisiin ja käytäntöihin. Käsittelen maakuntamuseon puheenvuorossa kuitenkin vain yhtä rajatumpaa muinaismuistolain periaatetta, kysymystä suoja-alueesta, koska

sen ongelmallisuus tulee käytännön suojelutyössä useimmiten esille.

Muinaisjäännosten suoja-alueesta

Muinaisjäännosalueen käsitteen katsotaan sisältävän kiinteän muinaijäännoksen ja siihen kuuluvan suoja-alueen. Useimmiten tämä kokonaisuus hahmotetaan ja rajataan arkeologisen tarkastuksen tai inventoinnin yhteydessä, perusteena pintapöiminta ja maaston topografia. Toisinaan on mahdollista tehdä myös riittävästi koekuoppia kiinteän muinaijäännoksen laajuuden selvittämiseksi.

Viimeisten vuosikymmenten aikana muinaijäännosten suojelussa on enenevästi korostettu periaatetta kiinteän muinaijäännoksen säilymisestä ympäristöineen; muinaijäänno ei ole pistemäinen muiston konkretisoituma vaan usein sen välitön ympäristö "on yhtä jäännoksen kanssa"; sijaintiympäristö selittää omalta osaltaan muinaijäännoista ja tukee sen ymmärrettävyyttä. Tätä periaatetta noudattaen esimerkiksi Pirkanmaalla – käsittääkseni myös muualla – inventoinneissa kiinteiden muinaijäännosten suoja-alueen laajuudeksi on pyritty ehdottamaan topografisesti tai muutoin mielekäs, muinaijäännoista tukeva kokonaisuus suoja-alueeksi. Lähes aina se on laajempi kuin kaksi metriä jäännoksen näkyvistä reunoista mitattuna.

Muinaijäännoistolain 4 ja 5 §:ään on kirjattu suoja-aluetta koskevat periaatteet:

4 § Kiinteään muinaijäännokseen kuuluu sellainen maa-alue, joka on tarpeen jäännoksen säilymiseksi sekä jäännoksen laadun ja merkityksen kannalta välttämättömän tilan varaamiseksi sen ympärille.

Aluetta, josta 1 momentissa on säädetty, nimitetään tässä laissa suoja-alueeksi.

5 § Jos kiinteä muinaijäänno suoja-alueineen on määrätty maanmittaus-toimituksessa tai pakkolunastettu, on siinä määrättyjä rajoja noudatettava.

Milloin muinaijäännoksen rajoja ei ole määrätty siten kuin 1 momentissa on sanottu eikä *Museoviraston ja maanomistajan kesken niistä kirjallisesti sovita, ympäristökeskuksen (lääninhallituksen) asi-ana on Museoviraston tai maanomistajan hakemuksesta vahvistaa rajat*. Hakemukseen on liitettävä ehdotus muinaijäännoksen rajoiksi, selvitys sen kiinteistön omistusoikeudesta, jolla muinaijäänno sijaitsee, ote (maarekisteristä) ja jäännoksen sijaintipaikan osoittava luotettava kartta tai karttapiirros. Hakemuksesta on kuultava maanomistajaa, jos hakemuksen on tehnyt Museovirasto, ja Museovirastoa, milloin hakemus on maanomistajan tekemä.

Jollei muinaijäännoksen rajoja ole vahvistettu siten kuin edellä tässä pykälässä on sanottu, katsotaan rajojen kulkevan siten, että suoja-alueen leveydeksi tulee kaksi metriä luettuna jäännoksen näkyvissä olevista ulkoreunoista.

Lain 4 § antaa motiivin ja perustelun suoja-alueelle ja kertoo sen tarkoituksen: jotta kiinteä muinaijäänno säilyisi fyysisesti ja jotta sen arvon ja aseman paikallaan voisi hahmottaa ja käsittää. 5 § ilmaisee, mitkä ovat tavat tai menettelyt, joilla suoja-alue rajataan: maanmittaus-toimituksen tai pakkolunastuksen yhteydessä tai sopimalla kirjallisesti Museoviraston ja maanomistajan kesken. Lisäksi ympäristökeskus voi vahvistaa rajat hakemuksesta. Jos rajoja ei ole vahvistettu näillä tavoilla, katsotaan rajojen

kulkevan siten, että suoja-alueen leveys on kaksi metriä jäännöksen näkyvistä ulkoreunoista.

Useiden muinaisjäännösten suoja-alue on inventoijan ehdotuksen mukainen, laajempi kuin kaksi metriä, ja käytännössä juuri tätä rajausta sovelletaan maankäytön yhteydessä. Vain hyvin vähäinen osa kiinteiden muinaisjäännösten suoja-alueista on määritelty lain 5 § mukaisesti. Onko siis inventoinnissa määritelty kahta metriä laajempi suoja-alue vain suositus vai voiko sen katsoa, asiantuntijan arvioimana, jäännöksen fyysisen säilymisen ja ymmärrettävyyden turvaavana, olevan samalla tavoin pätevä ja laillinen, kuin 5 § mukaisesti määritetyt suoja-alueiden rajat? Onko inventoinnin rajaus vain arkeologin koulutettu mielipide eikä siis samalla tavoin laillinen kuin 5 §:ään perustuvat rajaukset?

Kysymys kärjistyy erityisesti silloin, kun jäännöksen faktinen ehjänä pysyminen edellyttää kahta metriä laajempaa suoja-alueita. Tällainen tilanne voi koskea esim. rinteessä sijaitsevaa röykkiötä, joka on vaarassa sortua, mikäli maankäyttö sallitaan kahden metrin etäisyydessä. Kysymys jäännöksen ymmärrettävyyden kärsimisestä on myös selvä, mikäli rakentaminen ajaa muinaisjäännöksen ahtaalle rakennettaessa kahden metrin etäisyydelle sen näkyvistä rajoista. Esimerkiksi I maailmansodan aikainen linnoituslaite saattaa muodostaa laajan kehämäisen kokonaisuuden, jonka ympäristö ja kehän sisäosa tulisi säilyttää rakentamattomana, jotta strategisen linnoitusrakennelman idea, merkitys ja maisemallinen asema säilyisivät ymmärrettävinä. Tämä periaate ei aina ole toteutunut.

Onko 4 ja 5 § välillä jopa ristiriitaa sikäli, että joissakin tapauksissa ehjänä säilyminen ja ymmärrettävyys todellakin edellyttävät laajempaa kuin kahden metrin suoja-alueita, mutta käytännössä suoja-alue on vain kaksi metriä, koska mitään 5 § mainitsemia rajojen vahvistamistapoja ei ole käytetty?

On suojelun onni, että sittenkin useimmiten on mahdollista soveltaa kahta metriä laajempaa suoja-alueita. Varsinkin kaavoituksessa on mahdollista vahvistaa laajan suoja-alueen käsittävä muinaisjäännösalue kaavakarttaan. Muinaismuistolain kyseisen kohdan ongelmallisuus tulee esille silloin, kun käsillä on tapaus, jossa maankäyttö-hankkeen toteuttaja/maanomistaja suhtautuu lähtökohtaisesti kielteisesti kulttuuriperintöön ja maallaan olevaan muinaisjäännökseen ja pyrkii kaikin keinoin toteuttamaan hankkeensa muinaisjäännöksestä piittaamatta. Perusteltu argumentointi ei merkitse hänelle mitään ja hän kokee oikeudekseen käyttää maataan siihen rajaan asti, jonka muinaismuistolaki määrittelee = kaksi metriä, mikäli rajoja ei ole määritelty 5 §:ssä ilmaistuilla tavoilla. Kun kyseessä on ongelmallinen tapaus, maankäyttäjällä on poikkeuksetta hyvin perillä myös muinaismuistolain sisällöstä ja pitää kiinni kahden metrin suoja-alueesta.

Osa maankäyttötapauksista ei koske kaavoitusta eikä siten ole mahdollista vahvistettujen kaavojen kautta saada kiinteälle muinaisjäännökselle riittävän laajaa suoja-alueita. Tämä koskee esimerkiksi metsissä sijaitsevia muinaisjäännöksiä, monia vesihuoltohankkeita ja rakentamista ns. suunnittelutarveratkaisuilla. Ja myös kaavoituksessa on tilanteita, joissa maanomistaja pitää kiinni 5 § mukaisesta kahden metrin

suoja-alueesta. Osassa Suomea maankäyttö kasvaa kiihtyvällä vauhdilla ja rakennusmaan tarve kasvaa, kunnallinen vesihuoltoverkosto tihenee ja teitä rakennetaan. Ainakin näillä alueilla muinaisjäännösalueen säilyttäminen maisemakokonaisuutena on yhä ongelmallisempaa. Onko maankäyttöpaineiden kasvaessa tulevaisuudessa mahdollista saada riittäviä suoja-alueita, kun muinaismuistolain 5 § tavallaan vesittää 4 §:n tavoitteet?

Kenellä muinaisjäännöksen omistusoikeus?

Suoja-aluetta koskevien periaatteiden lisäksi mainitsen lopuksi esimerkin varsinkin yksityisiä maanomistajia kiinnostavasta kysymyksestä: mikä on muinaisjäännöksen omistusoikeus, mitkä ovat siihen liittyen maanomistajan oikeudet ja vastuu? Muinaismuistolaki ei suoraan ilmaise omistusoikeutta ja lain ajatus siitä, että muinaisjäännökset ovat kaikille kuuluvaa yhteistä omaisuutta, on epäselvä. Maanomistajat saattavat esimerkiksi pohtia, mikä on muinaisjäännösalueen maanomistajan ja valtion suhde: muinaisjäännös on konkreettinen muisto historiasta, joka kuuluu Suomen kansalle. Ja toisaalta: yhteinen sivistysomaisuus, abstrakti muisto, kiinnittyy konkreettiseen jäännökseen, jolla on tietty maanomistaja. Muinaisjäännöksen kaksijakoinen omistusoikeus on mielenkiintoinen kysymys, joka saattaa myös kaivata selkiyttämistä.

Abstrakt: Fornminneslagen av landskapsmuseets perspektiv

Några landskapsmuseer sköter om sina områdens administration och myndighetsuppgifter rörande fornlämningarnas skydd i enlighet med en decentraliseringsöverskommelse med Museiverket. Artikeln resonerar över fornminneslagens tillämpning ur landskapsmuseiforskarens synvinkel. Fastän fornminneslagen ger en god basis för skyddandet så är den inte helt problemfri. Ett av de största praktiska problemen är definieringen av fornlämningarnas skyddsgränser. Den två meter breda skyddsgränsen som omnämns i lagen är ofta för entydig och för snäv. I fornminneslagen sägs inte heller tydligt vem som äger fornlämningen. Detta kunde framgå tydligare i lagen. (AW)

Ulla Lähdesmäki
Vapriikki/
Pirkanmaan maakuntamuseo
Kulttuuriympäristöyksikkö
Arkeologia
PL 487
33101 Tampere

FK Ulla Lähdesmäki toimii arkeologina Pirkanmaan maakuntamuseossa.

Muinaismuistolaki 40 vuotta - tutkimuksen näkökulma

Mika Lavento

Johdanto

Tekstini lähtökohta on lähes huomaamaton taustaoletus siitä, että arkeologinen tutkimus ja suojelu kietoutuvat hyvin läheisesti yhteen. Suojelun ajatellaan olevan pitkälti tutkimusta. Tähän kätkeytyy myös se ajatus, että arkeologinen tutkimus on nimenomaan kenttätutkimusta. Arkeologisen tutkimuksen päämäärät ovat kuitenkin paljon muutakin kuin muinaisjäännösten ja niihin liittyvän esineistön esittelyä ja vertailua. Esimerkkinä tutkimuksen määritelmän täyttävistä kysymyksenasetteluista ovat typologiaan, kronologiaan, metodeihin, menneisyyden tulkintoihin tai yhteisöjen rakenteeseen ja sosiaalisiin suhteisiin kohdistuvat tarkastelut. Tutkijat voivat asettaa tavoitteekseen myös esimerkiksi paleoympäristöjen ja maisemanmuutoksen rekonstruoinnin tai luonnon ja ihmisen välisen mutkikkaan suhteen ymmärtämisen. Näin ollen kenttätyöt ja niiden raportointi ovatkin vasta lähtökohta varsinaiselle tieteelliselle tutkimukselle.

Muinaismuistolakia koskeva hypoteesini lähtee siitä, että se millaiseksi laki kirjoitettiin ja miten sitä on sittemmin tulkittu, vaikuttavat oleellisesti Suomessa tehtävän arkeologian luonteeseen. Laki on vahva paitsi suojelun näkökulmasta myös siinä merkityksessä, että yh-

teiskunnassa tapahtuneet muutokset eivät ole siihen juuri kohdistuneet. En puutu itse lakiin ja sen yksityiskohtiin, vaan keskityn tarkastelemaan lain epäsuoria seurauksia. Koetan myös hahmotella sitä, millainen on Suomen arkeologisen nykytutkimuksen yleiskuva. En väitä, että se on suora heijastuma laista, mutta uskon, että se on vaikuttanut kuvaan merkittävästi.

Museoviraston rooli

Lain 10 § mukaan [Muinaistieteellisellä toimikunnalla] "...on oikeus tutkia kiinteää muinaisjäännöstä... toimikunta myös voi määräämillään ehdoilla antaa toiselle luvan muinaisjäännöksen tutkimiseen..." Muinaisjäännösten tutkimusluvat antaa muinaistieteellinen toimikunta eli Museovirasto, joka siis myös määrittelee millaista (kenttä)tutkimusta muinaisjäännöksiin kajottaessa saa ja tulee tehdä. Tämä osuus pykälässä on oleellinen, sillä siinä taataan Museovirastolle mahdollisuus vaatia kaikilta muinaisjäännöksiä tutkivilta toimijoilta yhdenmukaista ja korkeatasoista raportointia. Muinaisjäännösten asema, raporttien laadunvalvonta ja tutkimuksen etu näyttävät turvatuilta. Tämä määräysvalta kattaa niin pelastuskaivaukset kuin tutkimuskaivauksetkin. Kohteiden inventointi, jossa ei kajota muinaisjäännökseen, ei kuulu lain piiriin.

Kuva 1. Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen kaivaukset Räisälän Juoksemajärvellä vuonna 2002. Kuva Paula Kouki.

Muinaistieteellinen toimikunta, joka vuonna 1973 muutettiin Museovirastoksi, on ymmärrettävästi katsonut keskeiseksi toimialakseen muinaisjäännösten suojelun. Suojelu tarkoittaa kohteiden paikallistamista, rajojen merkitsemistä, niiden kunnon seuranta ja nykyisin myös niiden hoitoa. Museovirasto kokoaa keskitetysti Suomessa tehtäviä arkeologisia kenttätöitä koskevan tiedon – kaivaus- ja inventointiraportit sekä tarkastuskertomukset – sekä suurimman osan kenttätoiden yhteydessä esille tulevista löydöistä. Vallitsevan tulokinnan mukaan kaikki nämä toimenpiteet ovat tutkimusta. Tutkimuksena voidaan siis näin ollen pitää myös tunnettujen kohteiden ja niiden lähistöjen inventointia, kuntien ja erillisten kaava-alueiden inventointeja, sekä irtolöytökohteiden tarkastuksia. Nykyisin mo-

net inventoinnit tähtäävät paitsi jo tunnettujen kohteiden tilan seuraamiseen myös entuudestaan tuntemattomien muinaisjäännösten etsimiseen.

Muinaismuistolain perusteella ja sen avulla voidaan tehdä myös muuntyyppistä arkeologista kenttätöitä. Suurin osa arkeologian rahoituksesta saadaan pelastuskaivausten ansiosta tahoilta, jotka joutuvat omista syistään tuhoamaan muinaisjäännöksiä. Rahoitus tulee ulkopuolelta ja tukee näin erittäin oleellisesti arkeologista toimintaa Suomessa.

Varsinkin 1980 - 1990 -luvuilla Museoviraston arkeologisiin kenttätutkimuksiin kanavoitui varsin merkittäviä voimavaroja työvoimaministeriöltä. Museovirasto sai rahoitusta kaivausten järjestämi-

seksi tietyissä, työttömyyden pahasti koettelemisissa kunnissa. Kaivauskohteet ja niiden kysymyksenasettelut olivat viraston itsensä päätettävissä. 1990-luvun lopulle tullessa järjestelmä purkautui.

Se, että Museovirastossa on joukko päätoimisia tutkijoita, ei luonnollisestikaan vastaa sanan merkitystä tieteellisessä kielenkäytössä. Nämä tutkijat ovat aluevalvoja, jotka hoitavat muinaismuistolain vaatimia velvoitteita. Varsinaista tieteellistä tutkimusta siihen ei sisälly. Nykyistä Museovirastoa ei varsinaisesti voi syyttää tilanteesta. Kömmähdys tehtiin jo vuosikymmeniä sitten, kun tutkimus unohtui viraston rakennetta suunniteltaessa. Rakenteiden korjaaminen on ehkä juuri nyt vaikeaa. Iloinen kannattanee olla siitä, että kenttätuotoiminta pysyy kohtalaisen vireänä muinaismuistolain ja sopeutuvan arkeologikunnan avulla. Kenttätutkimuksia tekevät koekaivausryhmiä lukuun ottamatta määräaikaiset työntekijät sillä rahoituksella, joka kulloinkin sattuu järjestymään. Jos määräaikaiset tutkijat päättäisivät lopettaa free lance -arkeologin uransa, hiljensivät myös kenttätuoto maassa lähes tyystin.

Yliopiston rooli

Yliopistolla on kaksi keskeistä tehtävää: tutkimus ja opetus. Yliopiston tulee vastata erilaisten menetelmien ja teorian opetuksesta sekä antaa perustietoa esihistoriasta ja sellaisista historiallisen ajan ilmiöistä, joita kannattaa tutkia arkeologisin menetelmin. Opetuksen tavoite on ohjata opiskelijaa itsenäiseen tiedonhankintaan ja hallitsemaan arkeologisessa tutkimuksessa tarvittavat tiedonhankinnan välineet. Yliopistojen oman tutkimuksen tulisi kattaa niin kenttätutkimusta kuin erilaisten menetelmien ja teorian kehittämistäkin.

Kenttätuotoä pidemmälle etenevää tutkimusta edustavat erilaiset opinnäytetyöt – pro gradut, lisensiaatintutkielmat ja väitöskirjat - vaikka ne ankaran tulkinnan mukaan ovat vasta varsinaisiin tutkimuksiin johdattavia harjoituksia. Tämä johtuu kolmesta syystä. Suomalainen tutkimustraditio korostaa yhä edelleen laajojen primääriaineistojen hankintaa ja hallintaa. Tutkielmien kirjoittamiseen kuluu aikaa. Väitöskirja on monen tohtorin laajin elämässään tekemä tutkimus, eikä sitä mielletä vain opinnäytetyöksi. Silmiinpistävä ongelma on se, että suomalaista jatko-opintojärjestelmää vaivaa riittävän rahoituksen ja ohjauksen puute. Arkeologista tutkijakoulua ei maassamme ole. Kolmas ongelma ei varsinaisesti johdu yliopistoista, vaan se koskee koko alalla toimivaa ammattikuntaa. Mahdollisuudet post doc -tutkimuksen tekemiseen ovat olemattomat. Väitöskirjansa kirjoittaneet arkeologit toimivat joko opetus-tehtävissä, muinaismuistohallinnon virkamiestehtävissä tai työttömyyskortistossa.

Yliopistojen "kolmanteen tehtävään" kuuluvat mm. erilaiset palvelutehtävät tai arkeologian tunnetuksi tekeminen. Siihen voidaan lukea myös yhteistyön tekeminen eri tahojen, kuten museoiden ja ympäristökeskusten kanssa. Tämä kolmas tehtävä on vaikeasti määriteltävä ja ainakin vielä toistaiseksi jäsentymätön. Yliopistoissa mietitäänkin, mitä siihen pitäisi sisällyttää. Maassamme on paljon tarvetta arkeologisen tiedon tuottamiseen ja jakamiseen – ennen kaikkea sellaisessa muodossa, että se myös kiinnostaa suurta yleisöä. Tehtävän täyttämässä on paljon korjaamisen varaa. Kolmannen tehtävän hoitaminen ei edellytä uutta tutkimusta, mutta se edellyttää aktiivista toimimista, osallistumista ajankohtaiseen keskusteluun,

yleistajuisten julkaisujen kirjoittamista – ehkä kaikkea sellaista aktiviteettia, mitä ei voida suoraan lukea ensimmäisen ja toisen tehtävän piiriin.

Arkeologian oppiaineet Suomen yliopistoissa ovat pieniä ja aliresursoituja toimijoita, joissa jo pelkästään opetusinventointien tai -kaivausten järjestäminen ylittää moninkertaisesti niiden vuosittaiset käyttömäärärahat. Ulkopuolisella rahoituksella ja opintoviikko-palkkiolla toimivan opiskelijatyövoiman ansiosta on kenttätutkimusta kuitenkin pystytty tekemään jonkin verran. Tutkimusprojektit voidaan käytännössä toteuttaa vain ja ainoastaan ulkopuolisella rahoituksella. Joissakin harvoissa tapauksissa varoja on saatu mm. Suomen Akatemialta ja yksityisiltä säätiöiltä. Onnellisimmissa tapauksissa on päästy tekemään hyvin vaihtelevan tyyppistä arkeologiaa myös maamme rajojen ulkopuolella. Kaikki muu tutkimus on tehty joko opiskelijoiden opinnäytteiden edistämisen tai opetushenkilökunnan oman aktiivisen toiminnan pohjalta.

Arkeologinen kenttätutkimus on kallista, mistä syystä suurehkollakaan määrärahalla ei voida toteuttaa kovin mittavia hankkeita. Suurehkolla määrärahalla tarkoitan tässä yhteydessä noin yhden kuukauden mittaisen kaivauksen vaatimia kuluja Museoviraston taksoin.

Näiden lisäksi alueellisilla museoilla on käytettävissään jonkin verran varoja, pääosin pienimuotoisten hankkeiden toteuttamiseksi. Niiden tilanne on aikaisemmin ollut jopa yliopistojakin vaikeampi. Koska rahoituksen saaminen on vaikeaa, ja koska museoissa toimii parhaassakin tapauksessa vain yksi arkeologi, ei laajamittainen toiminta tule

harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta kysymykseen. Niin oudolta kuin se saattaa kuulostaakin, myös tätä toimintaa ollaan joillakin alueilla ajamassa alas. Uudistuvan kuntapolitiikan seurauksena saatamme joutua seuraamaan Kajainin - ei kovinkaan mairittelevasta - noususta maailmankartalle ja koko maakuntamuseon ja alueteatterin henkilökunnan lomauttamista puoleksi vuodeksi. Myös henkilöstön kohdennettuja irtisanomisia on ehdotettu.

Museot ovat silti kuitenkin parantaneet otettaan viime vuosina merkittävästi, ja esimerkiksi EU:n rakennerahastoista saadulla rahoituksella ne ovatkin toteuttaneet huomattavan laajoja kenttätutkimuksia ulkomailla. Esimerkkejä tästä ovat Pohjois-Karjalan maakuntamuseon ja Lahden kaupunginmuseon laajat matkailu/inventointi -hankkeet.

Millaista arkeologiaa muinaismuistolaki suosii?

Muinaismuistolaki takaa kohteiden suojelun. Lakia ei ole kirjoitettu tutkimusta silmälläpitäen, mutta se turvaa myös uhanalaisten tai tuhoutuvien kohteiden kaivaukset. Tästä seuraa joukko toimenpiteitä, jotka ovat maamme arkeologiselle kenttätöinnille keskeisiä. Yksinkertaisuuden vuoksi jaan vaikutukset positiivisiin ja negatiivisiin, vaikka onkin selvää, että kuvan luonnehtiminen vaatisi paljon moni-ilmeisempää tarkastelua.

Hyvää on kiistämättömästi se, että muinaismuistolaki on mahdollistanut suuren määrän arkeologisia kenttätöitä. Niitä on voitu tehdä eri puolilla maata ja ne ovat kaiken tutkimuksen välttämätön lähtökohta. Suomalainen arkeologinen kenttätöiminta on rahoitettu pääosin

muinaismuistolain tuottamien varojen turvin. Vaikka maassamme on vieläkin esimerkiksi monia lähes inventoimattomia kuntia, on tutkimustilanne pääosin hyvä. Museovirasto toimii keskiteysti, jolloin se pystyy määrittämään kenttätöille yleiset vähimmäisvaatimukset sekä valvomaan, että standardit täytetään.

Viime vuosina myös kaivauskertomukset on pääosin saatu kirjoitetuiksi eivätkä löydöt ja kenttätöiden tulokset näin ollen mene ikiajoiksi hukkaan. Kaivaus- ja inventointikertomukset eivät kuitenkaan ole päämäärältään varsinaisesti tieteellisiä tutkimuksia, eikä niissä esitetä kysymyksenasettelua; niissä ei korosteta jonkun tietyn menetelmän sovellusta tai verrata tuloksia muuhun julkaistuun tai primaariseen lähdeaineistoon. Niissä ei käytetä viiteapparaattia eikä niissä kommentoida kriittisesti aiheesta muussa yhteydessä käytyä keskustelua. Kenttätutkimusraportit ja niiden sisältämä informaatio ovat erinomainen lähtökohta artikkeleille tai monografioille, mutta itsessään ne eivät sellaisia ole.

Hyvää on edelleen se, että suomalaiset kenttärkeologit ovat kehittyneet monipuolisiksi toimijoiksi, jotka hallitsevat hyvin niin keskeisen käytännön kenttämetodiikan kuin sen myötä talteen saadun aineistonkin. Tämä on ollut mahdollista, koska kaivaus- ja inventointikohteet ovat hyvin vaihtelevia ja ne pakottavat tutkijat ymmärtämään erilaisia kohteita ja aineistoja, eri periodeja sekä topografisia ympäristöjä. Kenttämenetelmien hallinnan vaatimukset ovat pakottaneet erittäin käytännölliseen asennoitumiseen. Maassa on vain vähän kirjoituspöytäärkeologeja.

Huonoja puolia on kuitenkin niitäkin

helppo löytää. Muinaismuistolaki takaa vain kenttätutkimuksen ja sen raportoinnin. Tilanne ei ole lain syy, vaan seuraus. Useimmiten kaivauksista ei kirjoiteta minkäänlaista julkaisuja puhumattakaan siitä, että eri kohteista saatuja tuloksia yhdisteltäisiin laajemmiksi analyysiksi. Tältä osin tilanne on kuitenkin kohenemassa. Sekä Museovirasto, maakuntamuseot että yliopistot korostavat julkaisemisen tärkeyttä. Museoviraston arkeologian osaston julkaisema *Kentältä poimittua* on pienimuotoinen, mutta omalla tavallaan tärkeä julkaisu. Yliopistojen vastaavat julkaisusarjat ovat kadonneet yliopistojen korkeamman johdon tahoilta tulleen negatiivisen asenteen vuoksi. Monen museon julkaisutoiminta on sen sijaan virkistynyt.

Tästä myönteisestä kehityksestä huolimatta en tarkoita sitä, että nykytilanne on hyvä ja että voimme vain tyytyväisinä jäädä katselemaan aikaansaannoksiamme. Kohteiden ja löytöjen esittely ei vielä tarkoita sitä, että tutkimuksen vaatimukset olisi täytetty. Tutkimuksiin kuuluu myös kysymysten tai hypoteesien asettaminen sekä niihin vastaaminen aineiston perusteella. Tämä koskee myös huolellisesti kerätyn spatiaalisen tiedon hyödyntämistä. Kaivausaineistoja on luonnollista tutkia, asettaa ne laajempiin yhteyksiin sekä tehdä päätelmiä niiden merkityksestä kirjoittajan omassa viitekehityksessä. Tutkija kysyy mistä ilmiöistä tai prosesseista aineistojen ja rakenteiden sijainti toisiinsa nähden kertoo. En väitä ettei tällaista tehtäisi lainkaan. Käsitykseni on kuitenkin se, ettei sitä tehdä riittävästi.

Koska Museovirasto myöntää tutkimusluvut, kokoaa keskitetyksi kenttätöiden

Kuva 2. Suomalaisia arkeologisia julkaisusarjoja. Kuva Hanna-Maria Pellinen.

aineistot ja vastaa valtaosasta kenttätutkimuksia, sillä on myös keskeinen vastuu siitä millaista tutkimusta maassa tehdään. Huolimatta koko arkeologian kenttää (ja siis samalla myös Museovirastoa itseään) vaivaavasta silmiinpistävästä aliresursoinnista sillä on kuitenkin käytettävissään pääosa tutkimusvaroista. Se myös – halusipa tai ei – määrittelee keskeiseltä osin arkeologisen tutkimuksen yleiset linjaukset Suomessa.

Järjestelmä on hyvin voimakkaasti keskusjohtoinen. Monissa muissa maissa tutkimusluvut annetaan eri virastossa kuin missä itse tutkimukset tehdään. Tutkimuksia varten on erilliset laitoksensa. Tällaisen tutkimuslaitoksen perustamiseen ei Suomessa liene tällä hetkellä mah-

dollisuuksia. Yliopistojenkin arkeologian yksiköt taistelevat olemassaolostaan, eikä tilanne monen museonkaan osalta ole paljon parempi. Museoviraston arkeologinen yksikkö elää itse pelastuskaivausten tuotolla. Silti toivoa ei ole syytä heittää, vaan kaikkia mahdollisia vaihtoehtoja ja ratkaisuja ongelmaan on syytä etsiä.

Kenttätöistä artikkeleihin

Suomalaisen arkeologian traditio on viime vuosikymmeninä kulkenut yhä tarkemman ja perusteellisemmän dokumentoinnin suuntaan. Löytöjen tarkka talteenotto, yksityiskohtainen karttadokumentaatio, löytöjen luettelointi ym. vievät aikaa. Traditioon kuuluu myös pitkälle hiottu deskriptiivisyys ja objek-

tiivisuuteen pyrkivä raportointi. Se, että arkeologin omat näkemykset ja ennako-odotukset lopputulokseen vaikuttavina tekijöinä minimoidaan, ei kuitenkaan vastaa monien nykyarkeologien näkemyksiä tulkinnasta. Vaikka useimmat varmaan myöntävät, että jo dokumentaatio on väistämättä tulkintaa, tutkimusraporteissa usein välittyy hyvin varovainen tapa ilmaista niitä.

Tulkintoja on tapana esittää vasta tuloksia julkaistaessa jos sielläkään. Varovainen traditio siis jatkuu myös niissä artikkeleissa, jotka on kirjoitettu kenttäraporttien pohjalta. Vaikka tällaiset artikkelit ovatkin tavallisesti suppeita, yhden kohteen tutkimusten kuvauksia, on niillä kuitenkin silti suuri merkityksensä yksittäisten tutkimustulosten ja havaintojen esittelijöinä. Menestyksellisesti voidaan puolustaa myös sitä käsitystä, että juuri ne mahdollistavat laajempien synteesien tekemisen, esihistorian tai historiallisen ajan ilmiöiden tulkintojen esittämisen.

Pelastuskaivaukselta toiselle siirtyminen johtaa väistämättä raportin merkityksen korostumiseen. Raportointi on välttämätöntä, eikä aikaa jää siitä pidemmälle menevälle tutkimukselle. Lie-nee kohtuutonta vaatia kenttäarkeologeja uhraamaan koko elämänsä pelkästään arkeologialle niin illalla, yöllä kuin loma-aikoinakin.

Suomen arkeologian painottuneisuus kenttätöihin on silmiinpistävää. On silti selvää, ettei suomalaista arkeologiaa ja sen aikaansaannoksia arvioida ulkomailla kenttätöraporttien kautta. Paljon oleellisempia ovat julkaistut tutkimukset, artikkelit ja monografiat. Sitä mukaa kun alalla toimivien arkeologien määrä on kasvanut, ovat myös julkaistut tekstit lisää-

tyneet. Trendi on kiistämättömästi nouseva, mutta parantamisen varaa silti on paljonkin. Yhä edelleen elää Skandinaviassa sitkeästi käsitys, että Suomi muodostaa jonkinlaisen eristetyn saarekkeen arkeologisen tiedon tuottajana ja ennen kaikkea julkaisijana. Olettakaamme, että väite pitää paikkansa. Keskeinen kysymys siis silloin on, miksi julkaisuja ei tuoteta enempää kuin mitä niitä tällä hetkellä tehdään? Asiantilalle voidaan esittää useita syitä.

On ilmeistä, että monien ulkomaisten arkeologien näkökulmaa hämärtää se, etteivät he lue kieltämme. Kuitenkin päätelmä, että kielisaareke olisi ainoa syy tilanteeseen, on liian yksioikoinen. Monet suomalaiset päivittäin ajattelevat, että julkaisemme melko paljon kansainvälisillä kielillä. On kuitenkin ilmeistä, että jos skandinaaviin kongresseihin osallistuu Suomesta yksi tai kaksi arkeologia se ei ole kovin paljon 150 tai 200 skandinaavin joukossa. Lisäksi näkymättömyyttä vahvistaa yksinkertaisesti se tosiasia, että meitä on vähän ja että monelle tilapäisillä kaivauksilla itseään elättävälle arkeologille matka jo Etelä-Ruotsiin on taloudellisesti pitkä. Tämä ei ole muinaismuistolain vika; päivittäin sitä on kiittäminen, että moni kenttääarkeologi saa edes tilapäisen toimeentulon.

Artikkeleista tulkintoihin

Ehdotukseni arkeologisen tutkimuksen kehittämiseksi on hyvin yksinkertainen. Painopistettä tulisi tavalla tai toisella siirtää aineistojen keräämisestä niiden analyysiin, tulkintoihin ja arkeologisten aineistojen käyttöön. Aineistojen ja ajoitustulosten julkaiseminen on toki tärkeää, mutta niistä tehtävien johtopäätösten tekeminen on askel, joka suomalaisten arkeologien tulisi rohkeammin ottaa. Oleellista on näkökulmien

avartaminen sekä erilaisten teoreettisten suuntausten parempi tunteminen ja hyödyntäminen.

Huomattakoon, että en tarkoita tällä sitä pitkää harppausta, joka tosinaan tehdään arkeologien määrittelemistä kulttuureista etnisiin tulkintoihin. Näkisin mieluummin enemmän sellaisia artikkeleita, joissa tarkasteltaisiin pienempiä yksiköjä, yhteisöjä, ja niiden välisiä sosiaalisia suhteita. Tervetulleita olisivat artikkelit, joissa kenttätutkija käyttää kentällä keräämäänsä aineistoa ja havaintojaan perusteellisesti hyväkseen.

Astuminen kentältä tutkimusten ääreen edellyttää teoriataustaa ja asioiden asettamista erilaisiin viitekehyksiinsä. Myös sen tunnustaminen, että tulkinta saattaa edellyttää monia malleja, joita on usein kuitenkin vaikea asettaa selvästi paremmuusjärjestykseen, kuuluu asiaan. Mallilla en viittaa tässä erityisesti prosessualistiseen tapaan käsitellä aineistoa. Termin merkitys on kielenkäytössäni paljon laajempi, käsittäen mitä erilaisimpia asutusmalleja, hyvin erilaisia tapoja tulkita ympäristön ja ihmisen suhdetta. Mallit voivat olla paljon monisysteemisiä kuin ne tulkinnat, joihin pelkästään ympäristömuutoksiin perustuva ajallisen muutoksen selittäminen nojaa.

Kansallisen arkeologian tekeminen on kiistämättömästi tärkeää. Suomen jäsenyys EU:ssa on tuonut mukanaan kuitenkin muutoksia, jotka heijastuvat arkeologiseen tutkimukseen. Rahoitusta on mahdollista saada monen maan yhteishankkeisiin ja suomalaiset voivat oma-aloitteisesti ryhtyä maamme rajojen ulkopuolella tehtäviin tutkimuksiin. Esimerkkinä voidaan mainita Itä-Suomessa ja Venäjän puolella, Karjalassa,

tehdyt matkailua ja arkeologiaa yhdistävät projektit. Rahoituksen saaminen edellyttää laajan yhteistyöverkoston rakentamista. Museoviraston meriarkeologien toteuttama MoSS -projekti, jossa Wrova Maria -hylyä päästiin kartoittamaan, on esimerkki tällaisesta. Hyvää on edelleen se, että monen tahon yhteistyöllä voidaan saada aikaan myös muuta kuin raportti. Hylyjen kuntokehityksen seuranta ja kokemusten vaihtaminen eri Euroopan maiden meriarkeologien ja konservattoreiden kesken on tutkimusta – samoin Muolaan Telkkälässä tehty Laatokan transgressiohistoriaa koskeva merkittävä työ.

Säätiöiden tai Suomen Akatemian rahoittamat ja yliopistojen sekä museoiden toteuttamat arkeologiset projektit on monesti suunnattu maamme rajojen ulkopuolelle. Tämä johtuu paitsi globaalista kiinnostuksesta, myös tarpeesta: monet ovat sitä mieltä, että suomalaisten kiinnostuksen menneisyyttä kohtaan tulee ulottua myös maamme rajojen ulkopuolelle. Kansainvälisten julkaisujen kirjoittaminen on tällaisissa hankkeissa itsestäänselvyys.

Pelastuskaivausten ja kansainvälisten projektien keskeinen ero ei ole siinä, että jälkimmäisillä olisi käytettävissään parempi rahoitus. Tavallisesti tilanne on päinvastainen. Käsitelmäni mukaan suurin ero on tutkimuksen intentioissa. Kotimaassa tyydymme kenttätöihin, kun taas kansainväliset hankkeet on alun perin rakennettu tähtäimenään tulosten hyödyntäminen ja julkaiseminen. Yksi oleellinen suomalaisen arkeologian vakiintunut ajattelutapa on se, että arkeologinen tutkimus mielletään kenttätöksi ja sen raportoinniksi. Tämä tapahtuu monien mielissä huomaamatta. Siihen ohjaa muinaismuistolakiin perus-

tuvan välttämättömän ja usein kiireisen kenttätöiden korostuminen. Kun raportti on valmis, päättyy myös tutkimus tähän.

Opinnäytteinä tehtävää perustutkimusta ja yliopistojen vireää soveltavaa tutkimusta kannattaa arvostaa. Eri tasolla tehtävät opinnäytetyöt ovat kenttätöitä pidemmälle menevän tutkimuksen keskeisin osa. Opinnäytetöitä tehdään miltei poikkeuksetta joko hyvin pienellä rahoituksella tai ilman minkäänlaista rahoitusta. Miksi tällaisia tutkimuksia eivät voisi tuottaa myös ne arkeologit, jotka ovat saaneet yliopistoissa koulutuksen tutkijoiksi (FM, FL ja FT -tasolla) ja jotka työskentelevät tutkijoina Museovirastossa ja museoissa? Jostakin syystä julkaisuja tuotettiin paljon 1900-luvun alkupuolella, jolloin voimavarat todennäköisesti olivat pienemmät kuin mitä ne nykyisin ovat. Olen jo edellä viitanut ongelmaan useaankin kertaan: onko oikein vaatia, että raportin ja mahdollisesti löytöjä esittelevän lyhyen artikkelin lisäksi kenttätutkijat tuottaisivat myös pitkälle menevää arkeologista tutkimusta? Todennäköisesti tämä ei ole mahdollista ennen kuin varoja voidaan suunnata myös itse kenttätöiden tutkimukseen.

Loppukatsaus

Arkeologinen tutkimus kattaa paljon laajemman alan kuin kenttätutkimus, jota muinaismuistolaki erityisesti korostaa. Hyvin toimiva kenttätutkimus on pidemmälle suuntautuvan arkeologisen tutkimuksen perusedellytys. Tämä ei yksinään riitä. Aineistojen analyysiin ja tulkintaan tarvitaan enemmän huomiota kuin mitä niihin toistaiseksi on kohdistettu. Se vaatii paitsi ajatustapojen muu-

toksia myös rahoituksen suuntaamista tällaiseen työhön. Sitä ei voi jättää pelkästään yliopistojen tehtäväksi vaan avuksi tarvitaan niin Museovirastoa kuin maamme monia museoita. Myös artikkeleita kirjoitettaessa olisi paikallaan pyrkiä kunnianhimoisempiin lopputuloksiin kuin kenttätöraporteissa. Kaikkien alan toimijoiden panos on tässä työssä tärkeää.

Muinaismuistolaki suo Museovirastolle erityisen keskeisen aseman suomalaisessa arkeologiassa. Museovirasto on todennut, että se on tutkimuslaitos, ei pelkästään valvova viranomainen. Sillä juuri on myös käytettävissään selvästi eniten varoja tutkimusten organisointiin. Näin ollen se on myös avainasemassa kun määritellään millaista tutkimusta maassa tehdään. Olisi tärkeää, että se voisi suunnata tutkimustavoitteitaan myös muuhun kuin kenttätöiden tekemiseen. Samantyyppisen toivomuksen esitän maakuntamuseoille. Tällä tavalla myös ne voisivat tukea yliopistojen tavoitteita suomalaisen arkeologian tason ja monipuolisuuden saattamiseksi hyvälle kansainväliselle tasolle.

Yliopistojen vahvuutena on valmius soveltavaan ja erikoistuneeseen tutkimuksen tekemiseen. Museovirastolla on puolestaan hallussaan pääosa niistä varoista, jolla kenttätöitä maassa tehdään. Olisi luonnollista yhdistää näitä intressejä vielä enemmän kuin mitä nyt tapahtuu. Näin muinaismuistolaki olisi myös arkeologien palveluksessa sen sijaan, että arkeologit ovat vain muinaismuistolain palveluksessa.

Abstrakt: Fornminneslagen 40 år – forskningens synvinkel

I artikeln behandlas förhållandet mellan skyddet av fornlämningar och forskningen. Fastän fornminneslagen har tryggt förvärvet av primärmaterial har fältarbetet, på lagens inverkan, fått en alltför stor roll i arkeologin. Det vore önskvärt att arkeologerna i framtiden kunde koncentrera sig mera på att analysera, forska och publicera redan tidigare utgrävda material. För att kunna förändra trenden krävs nya tankesätt och finansieringsinriktningar. Universiteten, Museiverket och landskapsmuseerna måste också ta del av denna process. Fornminneslagen borde börja arbeta för arkeologerna och inte tvärtom, där arkeologerna arbetar för fornminneslagen. (AW)

Mika Lavento
Kulttuuriin tutkimuksen laitos
Arkeologia
PI 59
00014 Helsingin yliopisto

FT Mika Lavento on Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen professori.

Lahden Ristola ja Etelä-Suomen varhaisin asutus

Hannu Takala

Lahden Ristolan tutkimushistoriasta

Ensimmäiset arkeologiset löydöt Lahden Ristolan asuinpaikalta ja sen välittömästä läheisyydestä tehtiin jo 1940-luvulla. Kaksikymmentä vuotta myöhemmin tehdyt löydöt johtivat lopulta alueen ensimmäisiin kaivauksiin. Pelastuskaivauksissa 1970-luvulla löytyi kvartsi- ja keramiikkaesineiden lisäksi piitä, jotka vielä tuolloin liitettiin asuinpaikan nuorempaan, nuorakeraamiseen vaiheeseen.

Suomen jääkauden jälkeisen ajan arkeologisessa tutkimuksessa oli jo tätä ennen tehty merkittäviä löytöjä, tunnetuimpina Antrean verkko ja Heinolan reenjallas. Pitkään käsityksemme Suomen vanhimmasta jääkauden jälkeisestä asutuksesta perustuivat kuitenkin hyvin pieneen löytömäärään – vain muutama löytö koko maasta. Käsitykset rannansiirtymisajoin perusteista olivat myös osin puutteellisia, mikä johti muun muassa sittemmin hylätyn Askolan-kulttuuri -käsitteen syntymiseen. Vasta, kun radiohiiliajoituksia alettiin kalibroida ja kun alettiin tarkemmin selvittää löytöpaikkojen rantasidonnaisuuksia, päästiin tarkempiin tuloksiin vanhimman jääkauden jälkeisen asutuksemme iästä.

Tohtori Torsten Edgrenin Lahden Ristolan piilöytöjä koskevat havainnot 1980-luvun alussa olivat tärkeitä. Hän näki niissä samankaltaisuuksia Viron alueella vaikuttaneeseen Kundan kulttuuriin ja liitti piilöydöt Ristolan varhaismesoliittiseen asutusvaiheeseen. Ei myöskään ollut sattumaa, että geologi Kari Kinnunen ja arkeologi Jussi-Pekka Taavitsainen olivat ottaneet jo tätä ennen Ristolan piilöydöt tutkimustensa kohteeksi. Dosentti Heikki Matikaisen tutkimus Suomen varhaisimman jääkauden jälkeisen väestön kontakteista vuodelta 1996 on kuitenkin tärkein. Matiskainen erotti ensimmäistä kertaa Suomen arkeologisesta aineistosta useita esine-ryhmiä, joiden raaka-aineen luontaisia esiintymisalueita hän esitti kontaktialueiksi tai väestön alkuperäalueiksi.

Näiden aikaisempien Suomen jääkauden jälkeiseen asutukseen liittyneiden tutkimusten ongelma on kuitenkin ollut se, että ensiksi löytöpaikkojen määrä on ollut hyvin pieni ja toiseksi, että johtopäätökset esimerkiksi Ristolan piilöydöistä ovat perustuneet vain muutama esineeseen. Vaadittiin lisätutkimuksia niin Ristolassa kuin muuallakin Etelä-Suomessa, jotta tutkimusaineistoa saatiin kartutettua niin paljon, että oli mahdollista ajoittaa Ristolan asuinpaikka ja sen piilöydöt, selvittää piilöytöjen alkuperäalueet ja tarkastella koko Etelä-

Suomen varhaisimman asutuksen laajuutta ja kulttuurikontakteja.

Postglasiaaliset kulttuuripiirit Koillis-Euroopassa

Arkeologisen löytöaineiston perusteella Koillis-Euroopan asuttamisen aikaan, noin 12 000-11 000 vuotta sitten, alueella elänyt väestö jaetaan erilaisiin kulttuureihin. Suomea lähinnä erotetaan Baltiassa ollut Kundan kulttuuri, Äänisen itäpuolelta Veretjen kulttuuri ja Ylä-Volgalta Butovon kulttuuri. Näiden kulttuurien esineistössä on myös keskenään samankaltaisia piirteitä, mitkä selittyvät sillä, että kulttuurit ovat kehittyneet aikojen kuluessa samasta keskieuropalaisesta, niin sanotusta Swidryn kulttuurista. Puhutaan myös laaja-alaisesta jälki- eli postswidrylaisesta kulttuurista Koillis-Euroopan preboreaalivaiheessa.

Kulttuurien maantieteellisessä sijoittelussa ja ajoittamisessa avainasemassa ovat erityisesti puu-, luu- ja piiesineet, joiden tekotavoissa ja tyypeissä on eroja. Suomen happamassa maaperässä puuja luuesineet eivät säily kuin poikkeusoloissa, minkä vuoksi piilöytöjen merkitys kohoaa entisestään. Koska piitä ei esiinny Suomen maaperässä, on kaikki täältä löytyvä piikivi tuontia ja sen avulla on mahdollista entistä paremmin tutkia pioneeriasutuksen saapumista.

Kundan kulttuuri Etelä-Suomessa

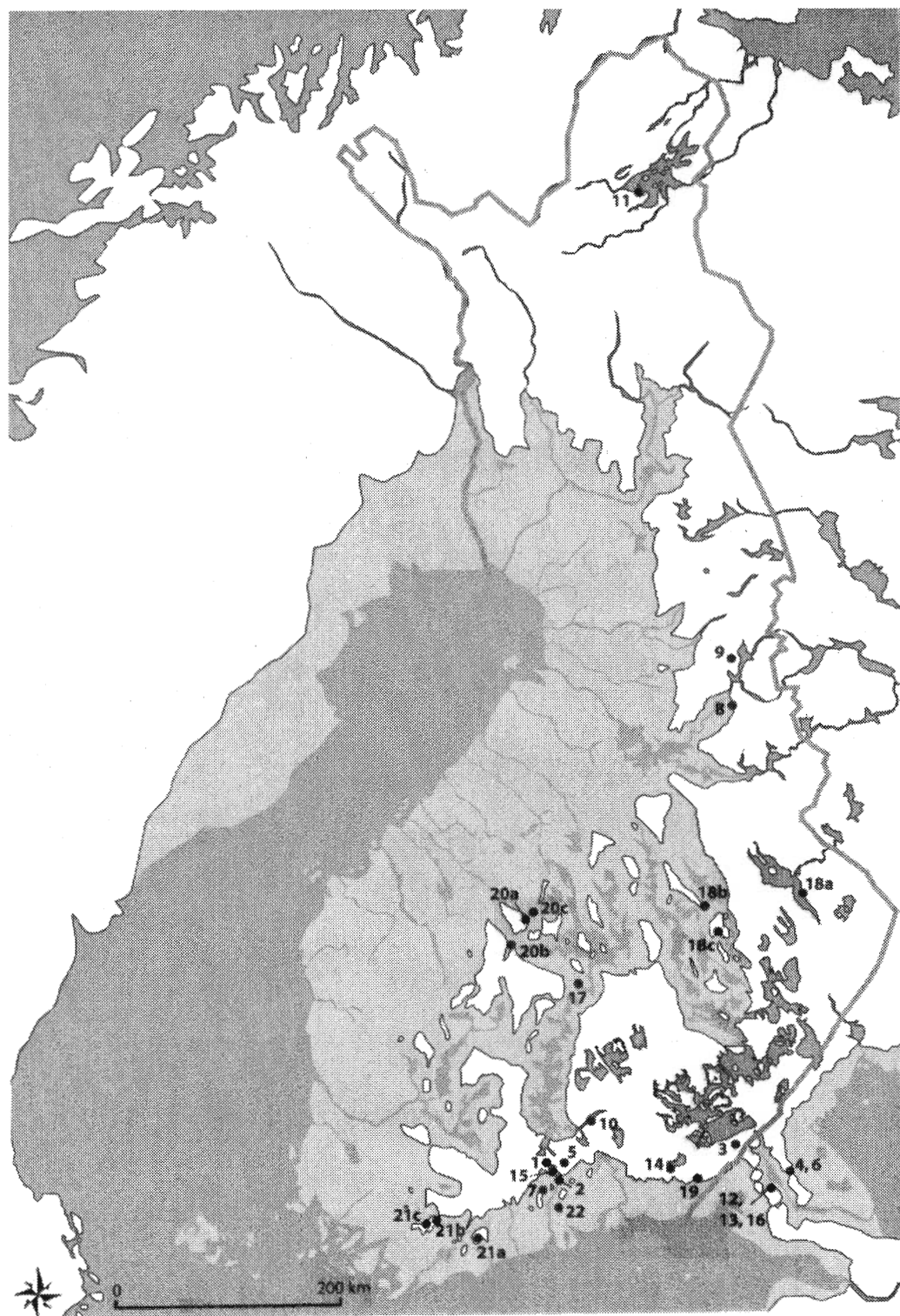
Lahden Ristolan kivikautiselta asuinpaikalta on kaivettu kaikkiaan yli 60 000 löytöä, joiden joukossa on hiukan yli mesoliittista 300 piilöytöä. Merkittävä osa näistä on erilaisia työkaluja, mutta joukossa on myös pii-iskoksia, jotka kertovat, että asuinpaikalla on valmistettu esineitä. Ristolan piilöydöistä tärkeimpiä olivat

niin sanotut Pullin-tyyppin nuolenkärjet ja niiden katkelmat sekä insertit. Molemmat esinetyypit voidaan määrittää kuuluviksi tiettyyn kulttuuriin ja lisäksi ne voidaan ajoittaa. Myös kapeat, painamalla ytimistä irrotetut säleet ja niiden katkelmat sekä katkelmista valmistetut uurtavat työkalut, jollaisia Ristolasta löytyi, voidaan ajoittaa ja liittää tiettyihin kulttuureihin. Ristolan piilöytöjen tutkimus ja vertailu lähialueen kulttuureihin osoitti, että löydöillä on yhtymäkohtia Kundan kulttuuriin. Yhtymäkohdat vaikuttavat jopa niin voimakkailla, että on mahdollista esittää Ristolan asuinpaikan kuuluneen Kundan kulttuuriin. Piiesineissä on myös joitain samoja piirteitä kuin muissakin lähialueidemme kulttuureissa, joten tältä osin voidaan sanoa, että Ristola on kuulunut Kundan ja Butovon kulttuurien muodostamaan laajaan kulttuuripiiriin.

Ristolan lisäksi piilöytöjä tunnetaan nykyisin kahdelta muultakin jääkauden jälkeiseltä pioneeriasuinpaikalta. Sekä Joutsenon Kuurmanpohjan että Heinjoen Tarhojenrannan asuinpaikkojen piilöytöjen tutkimus osoitti, että nekin kuuluvat samaan kulttuuripiiriin kuin Ristolan löydöt. Kundan kulttuurin pohjoisraja siirtyy näin ollen Etelä-Suomen tasolle.

Väitöskirjaprojektini yhteydessä tutkimusryhmäni teki intensiivisiä kenttätöitä niin Päijät-Hämeessä kuin Karjalan kannaksellakin. Näiden yhteydessä löytyi tällä hetkellä maamme vanhin asuinpaikka Orimattilan Myllykoskelta, jolla on ikää noin 10 800 vuotta. Kaikkiaan Porvoonjoen yläjuoksulta tunnetaan nykyisin yli 20 lähes samanikäistä asuinpaikkaa. Projektini käynnistyessä niitä tunnettiin kaksi.

Toiseksi vanhin asuinpaikkamme tunne-

Kartta: Vanhimmat jääkaudenjälkeiset muinaisjäännökset ja löytöpaikat Suomessa. Taustakartta kuvaa kalibroituja rantapintoja noin 8500 eKr. (taustakartta Hans Peter Schulz / Mikrolahti Oy). Ristola, Lahti (1); Myllykoski, Orimattila (2); Kurmanpohja, Joutseno (3); Antrea, Suuri-Kelpojärvi (4); Myllyoja, Lahti (5); Korpilahti, Antrea (6); Pukinkallio, Mäntsälä (7); Nuoliharju, Hyrynsalmi (8); Vanha Kirkkosaari, Suomussalmi (9); Viikinäinen, Heinola (10); Sami museum, Inari (11); Valklampi 1, Heinjoki (12); Valklampi 2, Heinjoki (13); Mustaniemi, Luumäki (14); Porvoonjoen yläjuoksun kohteet (15); Tarhojenranta, Heinjoki (16); Laukaa (17); Lieksa (18a) - Juankoski (18b) - Tuusniemi (18c); Ylämaan kohteet (19); Karstula (20a) - Pylkönmäki (20b) - Kannonkoski (20c); Kirkkonummi (21a) - Kiikala (21b) - Suomusjärvi (21c); Askolan kohteet (22). Kartta Hannu Takala.

taan Joutsenon Kuurmanpohjasta, josta löytyi siis myös kontakteista kertovia piilöytöjä. Joutsenon asutus liittyy kiinteästi Karjalan kannaksen asutushistoriaan, jossa kaivettiin kesän 2004 tutkimuksissamme kolmanneksi vanhin maamme asuttamiseen liittyvä asuinpaikka - Antrean Suuri Kelpojärvi. Asuinpaikan ajoitus on saatu palaneesta luusta. Kannakselta on löytynyt parin viime vuoden aikana tutkimuksissamme useita muitakin asuinpaikkoja, ja Heinjoen Tarhojenrannan piilöydöt osoittavat lisäksi, että asutuksella oli kontakteja edellä mainittuun Kundan kulttuuriin.

Tällä hetkellä vaikuttaa ilmeiseltä, että Suomen asuttamisen alkuvaiheessa on Etelä-Suomeen tullut kaksi asutusvirtausta. Toinen asutusvirtaus on käsitykseni mukaan tullut suoraan etelästä, silloisen Ancyliusjärven yli kohti Lahden Ristolaa silloista Ancyliusjärven vuonomaista lahtea seuraten. Nykyisen Porvoonjoen yläjuoksun asuinpaikat liittyvät tähän asutukseen. Toinen asutusvirtaus on tullut Kannakselle joko maitse tai silloista rannikkoa seuraten, ja Heinjoen, Antrean ja Joutsenon löydöt kuuluvat tähän asutukseen. Itä-lansi tai länsi-itä -suuntaisesta muuttoliikkeestä Kannaksen ja Porvoonjoen yläjuoksun asuinpaikkojen välillä ei ole toistaiseksi olemassa arkeologisia löytöjä, joten on

mahdollista, että molemmilta suunnilta on asutus levittäytynyt kohti Keski- ja Pohjois-Suomea.

Lopuksi

Arkeologisen aineiston perusteella ei ole mahdollista sanoa, mitä kieltä ensimmäiset jääkauden jälkeen Suomen alueelle tulleet ihmiset puhuivat tai mikä oli heidän kansallisuutensa. Arkeologian avulla on ainoastaan mahdollista selvittää milloin ja mistä ensimmäiset asukkaat Suomeen tulivat, minne he Suomessa asettuivat asumaan ja minkälaisille Suomen ulkopuolisille alueille heillä oli kontakteja.

Työssäni ja lektiössäni painopiste on ollut Etelä-Suomen jääkauden jälkeisessä asuttamisessa ja etelästä tulleen asutuksen selvittämisessä. Pohjois-Suomen asutuskysymyksiä en ole käsitellyt kuin mainintoina aikaisempiin tutkimustuloksiin perustuen. Väitöstutkimukseeni liittyvät kenttätyöt tehtiin Etelä-Suomessa, erityisesti Päijät-Hämeessä ja Karjalan kannaksella, eikä niitä ollut mahdollista ulottaa Pohjois-Suomeen. Työni keskeisen tutkimusmateriaalin muodostivat piilöydöt, varsinkin Ristolasta kaivetut, mutta muutkin esihistorialliset löytömaterialit olivat tutkimukseni kohteina.

Kirjoitus on väitöksenalkajaisesitys, joka pidettiin 8.1.2004 Turussa. Kirjoittaja väitteli Turun yliopiston arkeologian oppiaineeseen aiheesta "The Ristola Site in Lahti and the Earliest Postglacial Settlement of South Finland" (Lahden museo, Gummerus 2004). Vastaväittäjänä toimi professori Lars Larsson Lundin yliopistosta ja kustoksena professori Jussi-Pekka Taavitsainen.

Hannu Takala
Lahden kaupunginmuseo
PL 113
15111 Lahti
hannu.takala@lahti.fi

FT Hannu Takala työskentelee arkeologina Lahden kaupunginmuseossa.

Asutushistoriallisen nimistöntutkimuksen kaksi linjaa

Timo Alanen

Historioitsijoiden näkemykset 1800-luvun lopulla

Suomessa on erotettavissa "asutushistoriallisessa nimistöntutkimuksessa" kaksi eri lähtökohdista versionnutta suuntausta: historian tutkijoiden käyttämä polku ja kielentutkijoiden reitti.

Varhaisimmista historiantutkijoista Hannes Gebhard on käyttänyt nimistöä vuonna 1889 julkaisemassaan tutkimuksessa "Savonlinnan läänin oloista vuoteen 1571". Aivan tutkimuksen aluksi hän on todennut, että läänin ensimmäiset tunnetut asukkaat ovat olleet lappalaisia, sillä Savossa on sellaisia paikan nimiä kuin Lapinniemi, Lapinlahti, Lapinranta, Lapinsalo. Päätelmää tukivat Iisalmelta ja Kiuruvedeltä tallennetut muistelukset, joiden mukaan ennen suomalaisia asukkaita paikkakunnilla on oleskellut lappalaisia. Myös 1500-luvun verotusasiakirjoissa on mainittu lappalaisia, joilta on kannettu veroa. (Gebhard 1889: 1 - 4).

Savon suomalaisasutusta tutkiessaan Hannes Gebhard sanoi huomanneensa, että "hyvin useat paikkain nimet, jotka tavataan Pohjois-Savossa, Pohjois-Hämeessä ja Kajaanin kihlakunnassa y. m. seuduin, mihin enin osa asukkaista on muuttanut Etelä-Savosta, ovat samoja

kuin ne, jotka näemme Etelä-Savossa. Siirtolaiset ovat siis uusilla anastamalla seuduillaan ruvenneet kutsumaan paikkoja samoilla nimillä, kun heidän vanhoilla kotiseuduillaankin. Tämä on hyvin yleinen ja luonnollinen ilmiö, joka vielä uusimpinakin aikoina havaitaan esim. Pohjois-Amerikan siirtokunnissa". (Gebhard 1889: 5.)

Tämän jälkeen Hannes Gebhard on siirtynyt tarkastelemaan Etelä-Savon asutuksen alkuperää. Hän kysyikin: "Missä siis [on] samanlaisia paikkain nimiä, kun Etelä-Savossa?" (Gebhard 1889: 5). Aluksi hän huomautti, että "sukunimiä on myös annettu ja annetaan vielä nytkin sen paikkakunnan eli maan mukaan, mistä joku uutisasukas on tullut" (Gebhard 1889: 8). Vuonna 1571 Etelä-Savon Visulahdesta on merkitty 15 verotettua miestä nimellä Hämäläinen. Gebhardin mukaan "täytyy uskoa sitä luonnollista seikkaa, että sen nimelliset ovat tulleet Hämeestä". Samalla tavoin ovat syntyneet nimet Lapveteläinen, Jääskeläinen, Karjalainen, Venäläinen, Vepsäläinen. Hannes Gebhard jatkoi päättelyään tarkastelemalla Savon vuoden 1571 hopeaveroluettelon nimistöä - erityisesti sukunimiä - ja päätyi "hakemaan yhtäläisiä nimiä eri osista Karjalaa". Hän kuitenkin huomautti viisaasti, että "muutamia samanlaisia [nimiä] löytyy tietysti melkein joka suunnalta, mut-

ta ne eivät vielä merkitse paljoa, varsinkin jos ne ovat aivan tavallisia yli koko maan, eli johtuvat samanluontoisista paikoista, niin kun esim. Vehmainen ja Vehmaskoski, Mäntyharju ja Mäntymäki y.m. s.". Muolaan pitäjän tienoilta Hannes Gebhard kertoi löytäneensä tavallista enemmän Savon nimien kanssa yhtäläisiä ja useat näistä nimistä olivat semmoisia, joita hän ei ollut löytänyt muualta. Hän mainitsi esimerkkejä: Ahmanen, Airinen (Airikainen), Aniainen, Arminen, Hartikainen, Heikurila, Hotakka, Himalla, Hintsanen, Hyttiäinen, Ihannus, Ilola, Immonen, Juttikkala, Juva, Juvonen, Kallinen, Kaipainen, Kasanen, Kilkkinen, Kuironen, Koistila, Kurkela, Kurvila, Kuokkanen, Kämärälä, Lattula, Lemmetty, Manninen, Mykänen (Mykyrinen), Mälkölä, Norola, Nousiala, Närhilä, Oinala, Olkkonen, Oravala, Paukkanen, Pennanen, Peissinen, Pirinen, Poukkula, Punus-, Pyykkönen, Pällilä, Rämälä, Savola, Sakkalila, Seloila, Siitonen, Soikkala, Sormola, Soronen, Tervola, Toikka, Uskila, Vainikainen ja Vihola. Gebhardin lopputulos oli se, että "nimet tekevät todenmukaiseksi sen, että ainakin osa Savon asutuksesta on tullut Muolaan tienoilta", erityisesti Mikkelin, Anttolan, Ristiinan ja Juvan kirkkojen tienoilla (Gebhard 1889: 8 - 11).

Savon itäosiin asukkaat Gebhardin tutkimuksen mukaan eivät ole tulleet Etelä-Savosta vaan Laatokan rannoilta, Kurkijoen ja Sortavalan paikkeilta. Tämän puolesta puhuvat nimet Asikainen, Hakkarainen, Haatana, Hiltunen, Hirvonen, Holopainen, Ihalempinen, Ikäheimonen, Immonen, Jaatinen, Janoton, Jurva, Jyrkkinen, Kaartinen, Kammonen, Kiljunen, Kilpeläinen, Kinnunen, Kontiainen, Kosonen, Kuikkanen, Kärvinen, Laamanen, Luostarinen, Luukkonen, Lötjön, Mielikkinen, Mik-

konen, Mikkolainen, Mononen, Mähönen, Naukkarinen, Nousiainen, Paakkinen, Parviainen, Pitkänen, Rinkinen, Ropponen, Räisänen, Saukkonen, Siiranan, Silventoinen, Simonen, Toivanen, Tolvanen ja Tynkinen (Gebhard 1889: 11 - 12).

Savon maakunnan sisäistä asutuksen laajentumista Gebhard on myös selittänyt nimistön avulla. Hän on maininnut esimerkkinä Pieksämäen Pynnölän, Hyrylän ja Nojolan, jotka ovat olleet seudun vanhimpia taloja ja jonne asukkaat ovat tulleet Suur-Savosta. Pieksämäestä uudisasukkaat olivat vuorostaan levittäytyneet pohjoisemmaksi Rautalamille, jonne he olivat perustaneet Pynnönmäen kylän (Gebhard 1889: 33 - 35, 39- 41).

Hannes Gebhardin työtä voidaan arvioida nykynäkökulmasta: Hän on sekoittanut sukunimet ja paikannimet, erityisesti kylännimet, eikä ole tarkastellut lainkaan nimien kielellistä taustaa: hän ei ole erottanut selvästi ortodoksista alkuperää olevaa - itäistä - nimistöä muusta aineksestä. Tästä olisi ollut suuri lisäapu tulkinnassa. Nimistöistä johdetut havainnot sisältävät virhepäätelmiä, mutta joukossa on myös joitakin kestäviäkin toteamuksia.

Menetelmiltään Hannes Gebhardin tapainen on myös K. J. Jalkasen vuonna 1892 julkaisema tutkimus "Pohjois-Hämeen erämaat, asutus ja olot vuoteen 1620". Hänen tarkastelunsa kohde on ollut Rautalammin hallintopitäjä, joka luettiin Hämeeseen, mutta jonne muutti savolaisia uudisasukkaita. Hänkin on katsonut, että "Lapp-vartaloiset paikannimet", joita on myös Hämeessä, osoittavat, että lappalaisia on asunut myös hämäläisten erämailla (Jalkanen 1892:

27). Seuraavaksi Jalkanen on tarkastellut 1500-luvun puolimaissa asutettujen vanhastaan hämäläisten hallussa olleiden erämaiden - Rautalammin alueen - uudisasukkaiden alkuperää sukunimien avulla. Jalkanen totesi: "Jo tähän aikaan ovat näet sukunimet hävinneet melkein sukupuuttoon Hämeestä, jotavastoin ne Savossa ovat aivan yleiset. Kumminkin on huomattava, että Hämäläisiäkin nimitetään usein, kuten nykyäänkin, sen kylän mukaan, josta he ovat kotoisin, saattaapa tämä nimi saada joskus nen-päättekin, kuten esimerkiksi sukunimi Kärkkäinen, joka suku on alkuaan hämäläinen ja on saanut alkunsa Pälkäneen Kärkkään kylästä." (Jalkanen 1892: 47, 82 - 83). Nimistöön perustuvien laskelmien avulla hän totesi, että aluksi uudisasukkaat ovat enimmäkseen olleet hämäläisiä, mutta savolaiset ovat riipeästi vallanneet uusia asuinsijoja (Jalkanen 1892: 47 - 50).

K. J. Jalkanen on tarkastellut myös 1500-luvun lopulla tapahtunutta Rautalammin asukkaiden muutttoa Keski-Ruotsiin. Muistitietoon ja asiakirjoihin perustuvien vertailujen avulla hän selvitti, että esimerkiksi Sormunen, Tenhunen, Korhonen, ovat muuttaneet Ruotsiin Rautalammilta. Sukunimistön perusteella hän päätteli, että seuraavat Keski-Ruotsin suvut ovat lähtöisin Rautalammilta: Haljanen, Honkonen, Hotakka, Huuskonen, Hyytiäinen, Häkkinen, Hämäläinen, Ikonen, Kauppinen, Kemppainen, Kinnunen, Kitunen, Korhonen, Kukkonen, Kurkelainen, Laulainen, Lehmonen, Liimatainen, Manninen, Marttinen, Muhonen, Mulikka, Neuvonen, Palainen, Parkkinen, Pasanen, Puppoinen, Purainen, Puttonen, Rajalainen, Reitoinen, Ruskoinen, Saukkonen, Siekkinen, Soukkanen, Tarvanen, Tenhunen, Tiilikoinen, Turpeinen, Valkoinen, Väisäinen (Jalkanen 1892: 75 - 76).

Sukunimien vertailusta ja niin saaduista tuloksista Jalkanen on todennut seuraavaa: "Mutta jos ryhtyy tällaiseen vertailuun, huomaa piankin että tulokset ovat kovin häilyviä, sillä aivan harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta esiintyy sama sukunimi useammallakin eri seudulla" (Jalkanen 1892: 83).

K. J. Jalkanen on noudattanut Hannes Gebhardin luomaa linjaa, joskin hän on esittänyt myös sen uuden havainnon ja tuloksen, että Savon sukunimistöä on voinut kehittyä myös hämäläisestä nimiaineesta (Kärkäs <Kärkkäinen).

Väinö Voionmaan opit

Vuonna 1924 julkaisemassaan Itä-Hämeen asutuksen alkuperää koskevassa artikkelissaan Väinö Voionmaa on käyttänyt nähtävästi ensimmäisen kerran termiä "asutushistoriallinen paikannimitutkimus" (Voionmaa 1924: 1). Aluksi hän on todennut, että "tavallaan kaikki paikannimet ovat historiallisia todistuskappaleita, mutta historiallisessa paikannimitutkimuksessa on mitä tärkeintä pitää paikannimien ikäraajat selvillä. Niinpä ryhdyttäessä tutkimaan vanhempia historiallisia oloja kaikki uudempina aikoina syntyneet paikannimet on jätettävä syrjään ja pysyttävä yksinomaan sellaisten paikannimien piirissä, jotka todistettavasti kuuluvat käsiteltäviin aikoihin." Hänen mukaansa "asutushistoriallinen paikannimitutkimus kohdistuu erityisesti asutusnimiin eli siihen kulttuurinimien ryhmään, johon kuuluvat kylä, taloja ja muita asutuksia, peltoja, niittyjä, y.m. tiluksia ja maanomistuksia edustavat paikannimet". On tunnettua, että vierekkäisillä alueilla on paljon samannimisiä paikkoja. Voionmaan mielestä nimiyhtäläisyys ei yksistään todista asutushistoriallisesti

yhtään mitään, vaan suhteiden täytyy olla asiakirjallisesti tai muulla luotettavalla tavalla todistettavia. Väinö Voionmaa tähdensi, että "asutushistoriallisessa paikannimitutkimuksessa ei pääasiana ole nimien vaan asutushistorian selvittäminen". Lopuksi Voionmaa silti huomautti, että "arkipäiväiset asutuksenimet, joilla yksinänsä ei tunnu olevan mitään todistusarvoa, voivat oikeassa yhteydessään saada historiallista merkitystä". (Voionmaa 1924: 2 - 3; vrt. myös Voionmaa 1950: 8 - 11)

Vuonna 1950 ilmestyneessä postuumissa Väinö Voionmaa jatkoi asutushistoriallisen nimistö tutkimuksen pohdintaa. Hän on huomannut, että on havaittavissa erityisiä maantieteellisiä "piirejä": "Paikannimien tarkastelija havaitsee helposti, että eri maakuntain ja maakuntain eri seutukuntainkin nimistöllä on niille ominaisia piirteitä. Kielellisillä yhdyskunnilla, murrealueilla, jollaisia muinaiset pitäjät ja maakunnat otaksuttavasti ovat olleet, on nähtävästi ollut määrätynlaisia paikannimien antamisen tapoja ja nimi-varastoja, niistä niiden paikannimistö on saanut erikoistavia piirteitä. Nimistöpiirit ovat siten muodostuneet niiden ulkopuolella olevain eristävään ja niiden sisäpuolella olevain yhdistävään ja tasoittavain voimain vaikutuksesta". Nimistöpiirien erikoispiirteet ilmenevätkin itse paikannimissä osin niiden nimien johdinmuodoissa. Hämmäläisiä nimiä ovat esimerkiksi Roine, länsihämmäläisiä Lies-, Liet-, Keidas-, Jylhä- nimet, jotka muualla ovat harvinaisempia. Johdinmuodoista länsihämmäläisiä ovat -us (Kankerus, Palhus), -ua (Kirstua, Letkua, Mulkua, Monkua), loppuääntiön pidennys (Akaa, Häijää, Mustoo), keskimmäisiä -ue (Pajue), -nta (Hervanta, Vahanta), -tta eli -tsa

(Kauvatsa, Ämmättä, Kälkyttä), -mo (Antamo, Toijamo), yleishämmäläisiä -ia (Antia, Ampia). (Voionmaa 1950: 17). Väinö Voionmaan ajatuksissa ovat siintäneet samat käsitteet, joita nykyään nimitetään nimien levikkialueiksi ja nimityypeiksi. Hän totesikin, että "historiallisen paikannimitutkimuksen kaikkein tärkeimpiä tehtäviä onkin paikannimien kulkemisen ja levinnän, toisin sanoen niiden siirtymisen selvittäminen. Olisi suuri saavutus, jos voitaisiin laajassa mitassa osoittaa, mitkä nimet ovat siirtonimiä ja millä tavoin paikannimet kuuluvat asutushistoriallisesti yhteen." (Voionmaa 1950: 18). Voionmaan käsityksen mukaan lähes kaikki paikannimet voivat olla siirtonimiä (Voionmaa 1950: 18 - 19).

Nimistö tutkijoiden näkemykset: Viljo Nissilä

Historiantutkijoiden käyttämiä menetelmiä ovat arvostelleet kielitieteilijöiksi lukeutuneet nimistö tutkijat. Heidän mielestään suurin virhe on ollut se, että historioitsijat ovat yhdistäneet nimet toisiinsa tuntematta niiden alkuperää tai muuta kielellistä taustaa. Tulokset ovatkin olleet paikoin epäluotettavia. Viljo Nissilä on vuonna 1968 kirjoittanut katsauksen "Asutushistoriallinen nimistö tutkimus", jossa hän on tarkastellut ja arvioinut siihen saakka julkaistua tutkimusta. Hänen suosituksensa oli, että "asutushistoriallinen nimistö tutkimus voi käyttää nimiä tarkoituksiinsa luotettavammin vasta sitten, kun kielitieteellinen nimistö tutkimus on etymologioinut nimet ja selvittänyt niiden äännehistoriallisen kehityksen ja kielellisen rakenteen. Lisäksi onomastiikan on esitettävä tutkittavien nimien levikkitiedot ja mikäli mahdollista kartoitettava nimet" (Nissilä 1968: 61).

Eero Kiviniemi karttoine ja termeineen

Paikannimistön keruutulokset olivat runsaat 1960- ja 1970-luvulla. Kertyneen aineiston pohjalta voitiin piirtää havainnollisia levikkikarttoja, varsinkin sen jälkeen, kun kaikki pitäjänkokoelmat oli jäljennetty ja jäljenteet oli järjestetty koko maan kattaviksi kokoelmiksi. Eero Kiviniemi on vuonna 1971 julkaissut Suomen partisiippinimistöä käsittelevän väitöskirjan, jossa on esitetty mittavasti partisiippinimistöä koskevia levikkikarttoja. Kiviniemi on selittänyt, että nimen levikki hyvin usein johtuu asutushistoriasta, esimerkiksi Kohiseva-nimet ovat levinneet Pohjois-Savoon 1500-luvulla savolaisen uudisasutuksen mukana (Kiviniemi 1971: 91 - 95).

Vuonna 1974 ilmestyneessä "Nimistöntutkimuksen terminologiassa" Eero Kiviniemi, Ritva Liisa Pitkänen ja Kurt Zilliacus ovat määritelleet termin "asutushistoriallinen nimistöntutkimus" ensisijaisesti "nimien levinnän selvittelyksi asutushistoriallisesta näkökulmasta" ja vasta toissijaisesti - sulkeisiin merkittynä - "nimistöön perustuvaksi asutushistorian tutkimukseksi" (Kiviniemi - Pitkänen - Zilliacus 1974: 11). Ensisijainen määrittely rajaa "asutushistoriallisen nimistöntutkimuksen" pelkästään levikkikarttojen selittelyksi. Näkemyksen mukaan nimien levikkiä tulkitaan asutushistorian keinoin, siis tukeutumalla asutushistorian tuloksiin. Näin määriteltynä "asutushistoriallinen nimistöntutkimus" kuihtuu aika kapeaksi - miltei olemattomaksi - sillä hyvin harvoin voidaan osoittaa, että nimien havaittu levikki johtuu yksistään asutushistoriallisista seikoista, vaan useinkin jostain muusta, esimerkiksi sanastosta. Siirrynäisten etsintä tai nimien alkupe-

rän selvittäminen eivät tämän määritelmän mukaan näyttäisi kuuluvan asutushistoriallisen nimistöntutkimuksen työkenttään.

Arviointia

Levikkien tulkinta pelkästään "asutushistoriallisesta näkökulmasta" voi toisinaan olla hankalaa: Esimerkkinä olkoon Hauenkuono- ja muut -kuono-nimet, joiden ydinalue on Sydän-Hämeessä ja Ala-Satakunnassa. Hauenkuono-nimet on annettu sen takia, että nimetyt paikat - esimerkiksi pellot, silta-arkut ja tienristeykset - ovat olleet muodoltaan kiilamaisia eli ne ovat muistuttaneet hauki-kalan päätä.¹ Tilusselitelmiin mukaan nimityyppi on tunnettu jo 1700-luvulla², vaikka on todennäköistä, että nimiä on annettu vielä 1800- ja 1900-luvulla, kun uusia peltoja on raivattu ja teitä rakennettu. Lounais-Suomen ja Ala-Satakunnan rajamailla on laajalti tunnettu seitsemän pitäjän rajamerkki, jonka nimi on Kuhankuono. Nimi johtuu siitä, että suon keskellä on kallio ja suuri maakivi, jotka yhdessä muodoltaan muistuttavat kuha-kalan päätä. Nimi lienee syntynyt esihistorian ajalla, mutta viimeistään keskiajalla, sillä säilyneissä asiakirjoissa nimi on mainittu vuonna 1381 (Oja 1977: 24 - 31). On ilmeistä, että Kuhankuono ja Hauenkuono ovat syntyneet saman nimeämismallin tuotteina. Malli on tunnettu ja käytetty nimeämisessä vuosisatoja keskiajalta aina 1800- ja 1900-luvulle. Osasyys nimeämismallin leviämiseen voi olla asutushistoriassa, mutta osa varmaankin johtuu asutuksesta riippumattomasta hitaasti edenneestä nimimuodista.

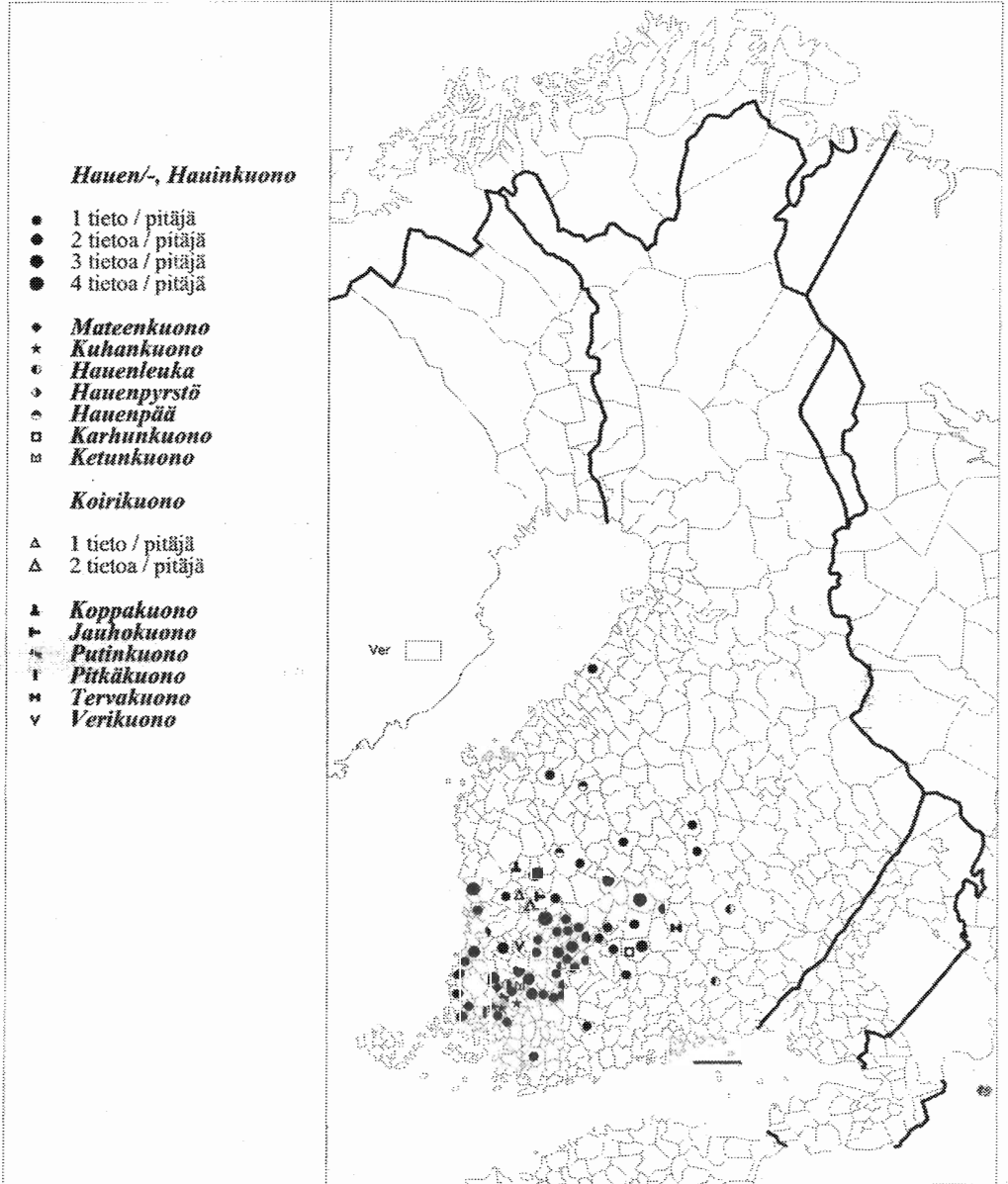
On vaara, että kahdenlaisen "asutushistoriallinen nimistöntutkimus"-termin käyttämisellä päädytään kehäpäätel-

miin: nimien levikillä selitetään asutushistoriaa ja asutushistoriallisilla seikoilla selitetään nimien levikkiä. Myöskään paikannimien levikkiä kuvaavien karttojen keskinäisestä vertailusta ei pidä paljoa päätellä asutushistoriasta: kahden samanlaisen levikkialueen nimistä toinen voi olla syntynyt rautakaudella, toinen 1900-luvulla. Eduksi olisi, jos löydettäisiin pitävä riippumaton ankkuripaikka, jonka varaan päätelmät voidaan kiinnittää.

Someron ja Tammelan asutusnimistön tutkimisessa olen lähtenyt siitä, että nimistö on syntynyt paikallisista aineksista. Vasta sen jälkeen, jos en ole onnistunut tulkitsemaan nimiä paikallisista lähtökohdista, olen turvautunut muihin selityksiin, esimerkiksi siirrynnäisiin, jotka käsitykseni mukaan kuuluvat asutushistoriallisen nimistöntutkimuksen työkenttään.

¹ Hauenkuono, Ahlainen, Alakylä: pitkä, soukka luoto, jossa on hauen kuonoa muodoltaan muistuttava kivi; Hauenkuono, Aitolahti, Laalahti: kaareva pelto; Hauenkuono, Luopioinen, Rautajärvi: mäki; Hauenkuono, Vesilahti, Menkala: pelto; Hauenkuono, Toijala: kiilamainen kylä ratojen välissä; Hauenkuono, Loimaa, Huruskala: tienristeys, joka muodoltaan muistuttaa hauen kuonoa; Hauenkuono, Alastaro, Männistö: pelto, joka muodoltaan muistuttaa hauen kuonoa, nimi on mainittu vuonna 1786; Hauenkuono, Alastaro, Tammiainen: pelto; Hauenkuono, Eräjärvi, Kuivanen: metsä, joka muodoltaan muistuttaa hauen kuonoa; Hauenkuono, Eurajoki, Kaukomäki: niitty, joka muodoltaan on ollut kaareva; Hauenkuono, Forssa, Lunttila: kapea peltsuikale;

Hauenkuono, Honkilahti, Haveri: pelto, joka muodoltaan muistuttaa hauen kuonoa; Hauenkuono, Honkilahti, Mannila: pelto, joka muodoltaan muistuttaa hauen kuonoa; Hauenkuono, Hämeenkyrö, Kalkunmäki: kapea kuonomainen pelto; Hauenkuono, Hämeenkyrö, Pyöräniemi: pelto, joka muistuttaa kuonoa; Hauenkuono, Hämeenkyrö, Sirkkala: lato, jonka kohdalla oja tekee jyrkän mutkan; Hauenkuono, Hämeenkyrö, Uskela: tienristeys, joka muodoltaan muistuttaa hauen päätä; Hauenkuono, Ikaalinen, Sipsiö: pelto, jonka muoto muistuttaa hauen kuonoa; Hauenkuono, Jokioinen, Latovainio: kiilamainen pelto; Hauenkuono, Jämsä, Niemola: mutka Jämsänjoessa; Hauenkuono, Jämsä, Saari: pelto, joka muodoltaan on hauen pään mallinen; Hauenkuono, Kangasala, Paalila: pelto, joka muodoltaan muistuttaa kalan kuonoa, tunnetaan appellatiivi hauenkuono 'kiila'; Hauenkuono, Kangasala, Tiihala: vainio, jonka muoto muistuttaa hauen kuonoa; Hauenkuono, Kankaanpää, Hapia: kapea viljelty pelto; Hauenkuono, Kauhava: pelto; Hauenkuono, Koijärvi, Kokko: pelto; Hauenkuono, Kokemäki, Askola: metsä, jossa on suippo kuono; Hauenkuono, Kokemäki, Pirkkinäinen: pelto, joka on tienkulmauksessa; Hauenkuono, Lammi, Katalainen: pelto, joka muodoltaan on pitkä ja kapea; Hauenkuono, Lempälä, Junnila: pelto; Hauenkuono, Lempälä, Kuokkala: silta-arkun terävä kärki, joka on yläjuoksun puolella, teräväksi arkku on rakennettu sen vuoksi, että jäät ja roskat kiertäisivät mahdollisimman sujuvasti silta-arkun rakenteet; Hauenkuono, Lieto, Raukkala: pitkä kapea niemi; Hauenkuono, Loimaa, Inkilä: pelto; Hauenkuono, Merikarvia, Alakylä: vesijättö ja järvenlahti; Hauenkuono, Merikarvia, Lauttijärvi: viljelys, jossa on terävä kulma; Hauenkuono, Multia, Haarajärvi: niemi;

Kartta. Hauen/-, Hauinkuono -nimien levintä /Timo Alanen.

Hauenkuono, Mänttä: joen kaventuma;
Hauenkuono, Nokia, Sorva: kolmio-
 mainen alue kahden ojan välissä;
Hauenkuono, Oripää, Latva: kiila-
 mainen pelto; Hauenkuono, Padasjoki,
 Auttoinen: kivinen niemenkärki;

Hauenkuono, Padasjoki, Vesijako: pitkä
 ja kapea pelto; Hauenkuono, Parkano,
 Aurejärvi: pelto, joka muololtaan muis-
 tuttaa hauen päätä; Hauenkuono,
 Parkano, Parkano: kulmikas pelto;
Hauenkuono, Perniö, Teijo: torppa, jon-

ka nimi johtuu läheisestä lahdesta, joka muodoltaan on terävä; Hauenkuono, Rauma: Kuninkaankadun varrella oleva talo; Hauenkuono, Sahalahti, Haapaniemi: oijen välissä oleva kuononmuotoinen maa; Hauenkuono, Sääksmäki, Vedentaka: pitkänomainen kiilamainen pelto; Hauenkuono, Taivasalo, Hakkenpää: pitkä ja kapea pelto; Hauenkuono, Tampere, Vehmainen, pelto, vuonna 1852 Hauvenkuono (MHA H 50 2/13); Hauenkuono, Tyrvää, Laukula: pieni pelto, joka muodoltaan muistuttaa hauen päätä; Hauenkuono, Ulvila, Kaasmarkku: joen mutka, joka muodoltaan muistuttaa hauen kuonoa; Hauenkuono, Urjala, Järviö: pitkänomainen suo; Hauenkuono, Vahto, Parikkala: kolmiomainen pelto; Hauenkuono, Vampula, Siivikkala: pelto, joka muodoltaan muistuttaa kalan päätä; Hauenkuono, Vampula, Salmenoja, terävänmuotoinen maa-alue teiden välissä; Hauenkuono, Vehmaa, Uhlu: pelto, joka muodoltaan muistuttaa hauen kuonoa; Hauenkuono, Vesilahti, Lohnattila: tienhaarassa oleva kapea maa-alue; Hauenkuono, Viiala, Pörölä: pelto, joka muodoltaan on kiilamainen; Hauenkuono, Virrat, Liedenpohja: metsäkappale, joka muodoltaan muistuttaa hauen kuonoa; Hauenkuono, Yläne, Heinjoki: niemennokka, jossa on kalan kuonoa muistuttava kallio, rinnakkaisnimi on Mateenkuono; Hauenkuono, Ylöjärvi: rajojen kiilamainen leikkauskohta; Hauenkuono, Ypäjä, Ypäjä: pelto, joka muodoltaan on kiilamainen; Hauenkuononmaa, Karkku, Karkunkylä: pelto; Hauenkuononmaa, Vilppula, Valtionmaa: kiilamainen metsä; Hauenkuononurkka, Honkilahti, Honkilahti: tiessä ollut kapea kohta; Hauenkuonontie, Eurajoki, Kirkonkylä: polku; Hauenkuononvainio, Partano, Lapinneva: vainio, joka muodoltaan muistuttaa

hauen kuonoa; Hauenleuka, Kylmäkoski, Mustue: pelto; Hauenleuka, Mikkelin kivi, joka muodoltaan muistuttaa hauen leukaa; Hauenleuka, Valkeala, Selänpää, tienristeys, joka muodoltaan muistuttaa hauen leukaa; Hauennnokka, Virrat, Vaskivesi: kolmiomainen maa-kappale; Hauenpyrstö, Yläne, Heinjoki: pieni pelto, joka on Hauenkuonon eteläpuolella, sen "perässä"; Hauenpää, Virrat, Uurastenkylä: saari; Hauenpääkangas, Alavus, Linnanmäki: kangas; Hauenpääpelto, Kuhmoinen, Harjainen: pieni pelto, joka muodoltaan muistuttaa hauen päätä; Hauinkuono, Hankasalmi, Kärkkäälä: syvänteet, jotka muodostavat kolmion; Hauinkuono, Jämsä, Niemola: notko, joka muodoltaan muistuttaa hauen kuonoa; Hauinkuono, Pyhäranta: pelto; Hauinkuono, Kalajoki: pelto, joka muodoltaan muistuttaa hauen kuonoa; Hauinkuono, Karkkila, Vaskijärvi: kolmionmuotoinen pelto; Hauinkuono, Konnevesi, Siikakoski: mutka, jonka muoto muistuttaa hauen kuonoa; Hauinkuono, Kuhmoinen, Ouninpohja: viljelys; Hauinkuono, Luhanka, Judinsalo: suippopäinen vainio ; Hauinkuono, Eura, Turajärvi: pelto, joka muodoltaan muistuttaa hauen kuonoa; Hauinkuono, Padasjoki, Vesijako: kapea maa; Hauinkuono, Uusikaupunki: metsä Vohdensaarella.

Seuraavat nimet voidaan lukea -kuononimiin: Karhunkuono, Padasjoki, Auttoinen: niemi, joka muistuttaa karhun kuonoa; Ketunkuono, Oripää, Tanskila: mäki, joka muodoltaan muistuttaa ketun kuonoa; Koirikuono, Ikaalinen, Vähä-Röyhiö: pelto; Koirikuononahde, Jämijärvi, Hämeenkanas: mäki; Koirikuononmäki, Ikaalinen, Vehuvarpe: mäki; Koppakuononmaa, Karvia, Karvia: metsä; Jauhokuononmaa, Ikaalinen: epävirallinen kylä, nimi johtuu sii-

tä, että isännän tai hevosen nenällä on ollut jauhoja; Putinkuono, Yläne, Heinijoki: niemi, vrt. Lähellä on Hauenkuono eli Mateenkuono sekä Hauenpyrstö; Pitkänkuononokka, Nousiainen, Järäinen: pitkänomainen, metsäinen niemeke; Tervakuononmäki, Hartola, Hartola: metsäinen mäki; Verikuono, Kiiikka ja Tyrvää: suoalue pitäjien rajalla.

² Jokioisten Latovainiossa vuonna 1794 Havinkuono, MHA H 78 4/12.

Kirjoitus on Oulun yliopiston humanistisessa tiedekunnassa 27. 11. 2004 kirjoittajan pitämä väitöksenalkajaisitelmä hieman laajennettuna. Kirjoittaja väitteli tuolloin aiheesta "Someron ja Tammelan vanhin asutusnimistö - nimistön vakiintumisen aika" (Amanita 2004, Jyväskylä). Vastaväittäjänä oli tohtori Tuula Eskeland Kööpenhaminan yliopistosta ja kustoksena toimi professori Helena Sulkala.

Lähteet

Gebhard, Hannes 1889: *Savonlinnan läänin oloista vuoteen 1571*. Helsinki.
Jalkanen, K. J. 1892: *Pohjois-Hämeen erä-*

maat, asutus ja olot vuoteen 1620. Hämeenlinna.

Kiviniemi, Eero 1971: Suomen partisiippinimistöä. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 295. Helsinki.

Kiviniemi, Eero - Pitkänen, Ritva Liisa - Zilliacus, Kurt: 1974: Nimistöntutkimuksen terminologia. *Castrenianumin toimitteita* 8. Helsinki.

Nissilä, Viljo 1968: Asutushistoriallinen nimistöntutkimus. *Paikallishistoria tänään* (toimittanut Antero Penttilä). Porvoo - Helsinki.

Oja, Aulis 1977: *Nousiaisten historia I*. Turku.

Voionmaa, Väinö 1924: Itä-Hämeen asutuksen alkuperästä. *Historiallinen Aikakauskirja* 1924. Helsinki.

Voionmaa, Väinö 1950: Asutushistoriallisesta paikannimitutkimuksesta. *Tampere - Tutkimuksia ja kuvauksia IV*. Tampere

Timo Alanen

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus
Sörnäisten rantatie 25
00250 Helsinki
timo.alanen@kotus.fi

FT Timo Alanen työskentelee tutkijana Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa.

Reliikki, relikti – jäännös, jäännös. Arkeologeilla sanat sekaisin

Christian Carpelan

Muinaismuistoasetus vuodelta 1883 ja muinaismuistolaki vuodelta 1963 puhuvat muinaisjäännöksistä. Arkeologit puhuvat vielä 1980-luvulla muinaisjäännöksistä. 1990-luvulla arkeologit alkoivat puhua muinaisjäännteistä tarkoittaessaan -jäännöksiä. Alkaneen vuosituhannen puolella muinaisjäännös-sana näyttää lähestulkoon unohtuneen. Luulen, että arkeologit ovat tässä(kin) antautuneet kielellisesti median vietäviksi kokonaan ajattelematta, että kullakin sanalla on oma todellinen käsitteellinen merkityksensä.

Otsikon kaksi ensimmäistä sanaa ovat suomeen sovitettuja vierassanoja, jotka ovat kansainvälisesti yleisesti tunnettuja latinalaisperäisiä sanoja. Näistä *reliikki* suomennetaan sanalla 'jäännös'. Sitä käytetään usein 'pyhäinjäännöksestä' puhuttaessa, joka ei kuitenkaan ole sanan yksinomainen tarkoite. *Relikti* taas suomennetaan sanalla 'jäännös', joka sekin toki viittaa johonkin jääneeseen, mutta jäännös-sanasta poiketen se viittaa sellaiseen, joka menneen maailman edustajana yhä sinnittelee keskuudessamme. Esimerkiksi arkeologien hyvin tuntema Närpiön hyljelöytö (luuranko harppuunoineen) on reliikki eli jäännös. Sen sijaan saimaannorppa on Ancylus-ajan vesistöhistoriasta johtuva relikti eli jäännös.

Suomen kielen perussanakirja (2. painos, 2004) selittää puheena olevat sanat seuraavasti:

jäännös 1. Laji, yksilö, muodostuma, tapa tms., joka on jäänyt edustamaan muuten hävinnyttä kantaa, säilymä, relikti, rudimentti. *Itämeressä jääkauden j:teenä eläviä merihärkä. Jättiläiskäärmeiden takaraajojen j:teet. Vanhojen tapojen, uskomusten j:teet.*

jäännös 2. osa joka jostakin hävinneestä kokonaisuudesta on jäänyt jäljelle, jätte, ripe. *Muinaisj. Pyhäinj. Maakerroksissa säilyneet mammutin j:kset. Kätkeä hautaan jkn maalliset j:kset ruumis, tuhka.*

reliikki pyhäinjäännös.

relikti jäännös. *Norppa elää r:nä Saimaassa. Vanhojen käytöstapojen r.*

Myös suomalaisen arkeologin on ymmärrettävä, että sanaparit reliikki/jäännös ja relikti/jäännös edustavat kahden eri käsitettä vaikka ovatkin merkityksiltään läheisiä. Arkeologikulttuurintutkija tarvitsee kumpaakin. Sekä kirjoittajina että puhujina arkeologien on ajateltava käyttämiensä ilmaisujen merkityksiä. Ainoastaan täsmällinen kielenkäyttö siirtää tietoa esit-

täjän tarkoittamalla tavalla toisille arkeologeille ja kulttuurintutkijoille, harrastajille sekä yleiseen media-kulutukseen.

Hyvät kollegat! Vetoan teihin, että palaatte käyttämään näitä ym. sanoja niiden tarkoittamia käsitteitä vastaavasti. Jäännös ja jäännös *eivät* ole synonyymejä.

Lähde

Suomen kielen perussanakirja. *Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja* 55. Helsinki 2004: Edita, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

christian.carpelan@kolumbus.fi

FL Christian Carpelan on vapaa tutkija.

Korjaus ja täydennys

Pirjo Uino

Muinaistutkijan numerossa 4/2004 oli Mervi Suhosen ja Teemu Mökkösen seminaariraportti Pushkinskie Goryssa lokakuussa 2004 pidetystä suomalais-venäläisestä arkeologisymposiumista. Sivulla 63 viitattiin kanssani käytyyn sähköpostikeskusteluun, joka jäi kiireen vuoksi vaillinaiseksi. Siksi on syytä sitä hiukan täydentää.

Muinaistutkijassa mainitaan, ettei C. F. Meinanderin ja Oiva Keskitalon 1950-luvulla tekemästä Novgorodin matkasta olisi kirjallista lähdettä. Sellainen kuitenkin on. C. F. Meinander julkaisi aikakauskirjassa *Nordenskiöld-samfundets tidskrift* (Årg. XVI/1956) artikkelin *Novgorod i dag och för tusen år sedan* (s. 66–88). Tekstistä käy ilmi, että se pohjautuu Novgorodiin 22.7.–22.8.1956 tehtyyn matkaan. Meinander kertoo matkasta me-muodossa, mutta ei mainitse matka-

toveriaan Oiva Keskitaloa. Yksi julkaistuista valokuvista on kuitenkin Oiva Keskitalon ottama. Kuvassa 5 (s. 79) näkyy Meinander keskustelemassa kaivausten johtaja A. V. Artsihovskin kanssa.

Samantapainen valokuva esiintyy V. L. Janinin teoksessa *Ja poslal tebe berestu* (1965) sivulla 75. Kuvateksti kertoo, että kaivausten johtaja A. V. Artsihovski keskustelee Novgorodin kaivauksiin osallistuneiden suomalaisten arkeologien kanssa. Nimiä ei mainita. Artsihovskin keskustelukumppani on C. F. Meinander. Takaoikealla on lippalakkipäinen Oiva Keskitalo.

pirjo.uino@nba.fi

FT Pirjo Uino on Museoviraston arkeologian osaston vs. yli-intendentti.

Sastamala ja suuri maailma - avarien horisonttien paikallishistoria

Sami Raninen

Salo, Unto: *Sastamalan historia 1.1. Esihistoria*. Hämeenlinna 2004.

Sastamalan historia 1.2. Esihistorian liiteosa. Hämeenlinna 2004.

Emeritusprofessori Unto Salo jatkaa ahkerointiaan. Vuoden 2004 syksyllä ilmestyi parikymmentä vuotta tekeillä ollut Sastamalan esihistoria, yli 600-sivuinen järkäle, johon liittyy vielä lähes 300-sivuinen liiteosa: lähdeviitteiden ja -viitteiden sekä paikallishistoriaan kuuluvien muinaisjäännosluetteloiden julkaiseminen erillisenä niteenä on omalaa-tuinen ratkaisu, jota osa lukijoista pitää käytännöllisenä ja osa ei. Keskiaikainen Sastamalan pitäjä Pirkanmaalla on nykyisin jakautunut yhteensä seitsemään kuntaan ja kaupunkiin, jotka ovat Kiikoinen, Lavia, Mouhijärvi, Nokia, Suodenniemi, Vammala ja Äetsä. Vammalan kaupunkiin on vuodesta 1973 lähtien kuulunut Tyrvään kunta, joka tunnetaan muun muassa tuhopolton uhriksi joutuneesta keskiaikaisesta kirkostaan.

Salon työ ylittää laajuudeltaan ja näköaloiltaan reippaasti sen, mitä paikallisesihistorioilta on totuttu odottamaan. Pitäjäkuvauksen sijasta kyseessä onkin oikeastaan eräänlainen Lounais-Suomen esihistorian yleisesitys sastamalalaisperspektiivistä kerrottuna.

Esihistorian yleisesitykseksikin Salon teksti on hämmästyttävän kattava. Suomen olojen kuvaus on varsinkin rautakauden osalta kontekstoitu yleiseurooppalaiseen kokonaisuuteen johdonmukaisuudella ja seikkaperäisyydellä, jolle en keksi vastinetta suomalaisen arkeologisen kirjallisuuden joukosta. Samalla Salo pyrkii mahdollisimman kokonaisvaltaiseen esihistoriallisen kulttuurin kuvaukseen sosiaalisista instituutioista talousmuotoihin ja uskomusmaailmoihin. Esikristillistä uskontoa ja kristinuskon omaksumista käsitteleville osuuksille onkin uhrattu peräti 123 sivua! Tuttuun tapaansa kirjoittaja yrittää arkeologisten aineistojen ehtyessä löytää evidenssiä kielihistorian, paikannimetutkimuksen ja folkloren kätköistä, jotka useimmille arkeologeille ovat outoja ja epäilyttäviäkin. Salon urauurtava pyrkimys kirjoittaa jonkinlaista totaali-esihistoriaa ansaitsee epäilemättä suuren kiitoksen: maallikkolukijakunnalle suunnatusta yleisesityksessä se on ehkäpä ainoa todella mielekäs tapa kertoa arkeologisen tutkimuksen tuloksista.

Salon tekstin painopiste on voimakkaasti metallikausissa. Kirjan tekstiosan sivumäärästä kivikaudelle on omistettu yksi kuudesosa. Kivikauden kuvauksessa ajallisen jaksotuksen ja alueellisen jaon lähtökohtana toimii perinteinen arkeologisen kulttuurin käsite. Kulttuuri-

käsitteen ongelmana on - toki muuallakin kuin Salon tekstissä - holismi: kulttuurit mielletään enemmän tai vähemmän yhtenäisiksi, edustajansa yksiselitteisesti määritteleviksi entiteeteiksi, mitä ne tuskin todellisuudessa olivat. Salon tekstissä on myös voimakas ja arveluttava tendenssi nähdä arkeologiset kulttuurit etnisten ja kielellisten ryhmien ilmentyminä. Yksi teoksen keskeisistä teemoista on "suomalaisuuden" ja "saamelaisuuden" muodostuminen. Salon mukaan suomalainen etnos alkaa kulttuurisesti eriytyä jo Jäkärän ryhmässä ja kasvaa indoeurooppalaisten vaikutteiden seurauksena yhä voimakkaammin eroon sisämaan saamelaisesta etnoksesta, jonka alueelle ensin mainittu alkaa tunkeutua roomalaisajalta lähtien (76 - 78, 121 - 122, 137 - 148, 158 - 165, 227 - 228). Jää kuitenkin hieman epäselväksi, mitä suomalainen ja saamelainen etnisyys, "etnos" ja jopa "kansallisuus" (s. 158), oletetussa vuosituhantisessa jatkuvuudessaan oikeastaan tarkoittavat. Salon kielihistoriallisesta argumentaatiosta voidaan päätellä niiden tarkoitettavan ainakin kielellistä jatkuvuutta. Sen yhteys väestölliseen ja kielelliseen jatkuvuuteen ei kuitenkaan ole yksiselitteinen. Mielekkäin määritelmä etnisyyden käsitteelle lienee lopulta tutkittavan yhteisön oma käsitys itsestään, eikä sellaisen voida yleensä olettaa ilmenneen arkeologisesti määriteltyissä kulttuuri-alueissa. Etniset identiteetit esihistoriassa ovat mielenkiintoinen ja haastava teema. Nationalististen tai post-nationalististen nykyidentiteettien juuria ei kuitenkaan voi etsiä esihistoriasta, ei siitäkään huolimatta, että osa arkeologiaa seuraavasta yleisöstä saattaakin kuvitella tämän olevan mielekkästä, mahdollista tai tarpeellista.

Arkeologisten kulttuurien muutoksen ja korvautumisen selittämisessä Salon

suuntautuu vahvasti migrationistiseen selitysmalliin, jota hän argumentoi yksityiskohtaisesti vasarakirveskulttuurin käsittelyn yhteydessä (s. 94 - 96, 110 - 111). Migraation Salo näkee usein väkivaltaisena tapahtumana: vasarakirveskulttuuri tunkeutuu organisaatioltaan vähemmän kehittyneiden "myöhäiskampakeraamikkojen" alueelle (111 - 112). Pronssikauden alussa isokokoiset, järjestäytyneet ja pronssiasein varustautuneet "kantagermaanit" tekevät saman tempun Kiukaisten kulttuurin (Salon terminologiassa "kiukaiskulttuurin") "kantasuomalaisille" (141). Lopulta, Ylä-Satakunnan ja siis Sastamalankin alueella, vuorossa ovat saamelaiset: vuoden 300 tienoilla alueella alkavat levitä esineelliset hautaukset, jotka kuvastavat "suomalaisen" uudisasutuksen leviämistä rannikolta sisämaahan (227 - 230). Kantaväestöstä ja sen kohtalosta on säilynyt muistumia väkivaltaisissa asutustarinoissa (158 - 165).

Sikäli kuin ymmärrän, Salon todistelu Sastamalan alueen saamelaisperäisestä paikannimistöstä on täysin perusteltua ja pätevää (159 - 163). Tämä puolestaan edellyttää kielenvaihdosta jossakin kaikei historianakaisessa vaiheessa. Mutta onko tällainen kielenvaihdos väistämättä yhdistettävä arkeologisesti havaittavaan esineellisen hautautavan leviämiseen ja siihen liitettyyn uuden väestön saapumiseen? Mistäpä loppujen lopuksi tiedämme, etteikö esihistoriassa ole elänyt sellaisiakin ihmisiä, jotka ovat puhuneet lähinnä saameksi määriteltävää kieltä ja kieltäytyneet käyttäytymästä tavalla, jota jälki-maailma heiltä olisi odottanut? Ihmisiä, jotka puhuivat lähinnä saamea, viljelivät maata ja hautasivat osan vainajistaan keihäiden ja miekkojen kanssa - ilman, että tällaiseen tulkintaan tarvitaan

subtekstiksi kulttuurista ja yhteiskunnallista "suomalaistumista" (liiteosa s. 33, viite 18)? Kohtuuden nimissä on sanottava, että Salonkin tekstissä "saamelaisilla" on paljon suurempi ja monipuolisempi osuus kuin pelkkä vahvempiensa tieltä väistyminen. Vammalan Hiukkasaaren löydöissä Salo näkee saamelaisasutuksen, joka oli "kulttuurisesti summittain samalla tasolla kuin suomalaiset uudisasukkaat" pitäen pintansa viikinkiajalle saakka (237). Voidaanko vielä rautakauden oloissa Suomen alueen eri väestöryhmien välillä muutenkaan olettaa niin suuria järjestäytymisasteen ja aseistuksen eroja, että valloitukset, alistamiset tai verottamiset ovat todennäköisiä?

Ja jos voidaankin, niin mistä saamme varmuuden, että ne jotka verottivat tai kävivät kauppaa eivät toisinaan, joissakin tilanteissa, olleet niitä, jotka puhuivat lähinnä saameksi määriteltävää kieltä? Tacituksen ja Jordaneen maininnat fennien rauhanomaisuudesta eivät tässä suhteessa tuo luottamusta epäilevän sydämeen.

Salon teksti Sastamalan rautakaudesta sisältää tietysti paljon muutakin. Polttokalmistoja käsitellään laajasti ja monipuolisesti. Salo kiinnittää huomiota siihen, että röykkiöiden ja polttokenttäkalmistojen yhteydessä tavataan usein "jätteeksi" määriteltyjä materiaaleja: palanutta savea, kuonaa, palamatonta luuta jne, niin että hautouksia sisältäviä röykkiöitä on vaikea erottaa jättekummuista (203 - 206). Salon tulkintalle ilmiölle on, että polttohautauksen jäämistöä ei sielun roviolla irtaannuttua enää pidetty "erityisen pyhänä" vaan sitä todellakin kohdeltiin jätteen tavoin (206 - 207). Tulkinta on käytännönläheinen ja ehkäpä epäilyttävä juuri siitä

syystä: rautakautinen polttohautaus oli kaikesta päätellen monimutkainen rituaalinen prosessi, jonka symboliikkaa ei ole helppo ymmärtää. Salo esittää arvelun, että jätettä sisältävän, struktuurittoman ja siten vähemmän pyhän röykkiön alkuperäinen rautakautinen nimitys olisi *hunninko* (207 - 210). Termin vakiintuminen yleiseen käyttöön ei näytä todennäköiseltä, mutta Salon tekstissä se esiintyy useissa kohdissa.

Sastamalan rautakautista asutushistoriaa käsitellään laajasti ja paikannimistö huomioon ottaen. Salon lähtökohtana on eksplisiittisesti ajatus kalmistoista rautakautisen (kiinteän, "suomalaisen") asutuksen ilmaisijoina. Sastamalan alueelta varma kalmisto tunnetaan 15 kylän alueelta siinä missä suomalaisen oikeuden kyliä tunnetaan runsaat 50 (297 - 298). Tämä tulkitaan todisteeksi asutuksen räjähdysmäisestä kasvusta varhaiskeskiajalla, minkä Salo on aiemminkin yhdistänyt kristinuskon vaikutukseen ja pikkulasten heitteillejätön loppumiseen. On kuitenkin syytä harkita vakavasti sellaistaakin vaihtoehtoa, että arkeologisesti tunnistettaviin kalmistoihin haudattiin vain pieni osa väestöstä eikä kalmistojen lukumäärä kerro suoraan asutusyksiköiden lukumäärää tai levintää. Näinhän Sirkku Pihlman (2004) sekä monet Suomen lähialueilla työskentelevät tutkijat ovat äskettäin huomauttaneet.

Rautakautista organisoitumiskehitystä Salo käsittelee laajassa kappaleessa. Kie- ja asutushistorialliseen argumentointiin nojautuen hän arvelee kiistellyn muinaispitäjäinstituution syntyneen keskisellä rautakaudella (303 - 305, 323 - 326). Salo myös palaa monessa aiemmassakin yhteydessä käsittelemäänsä muinaismaakunta- ja satakunta-

problematiikkaan. Emeritusprofessori puolustaa yhä järkähtämättä kantaansa, jonka mukaan Satakunnan nimi ja organisoituminen olisivat yhteydessä *hundare*-laitokseen (336 - 342). Argumentaatioon sisältyy runsaasti keskiaikaisten asiakirjalähteiden taannehtivaa tulkintaa, johon monien arkeologien lienee vaikea ottaa kantaa. Satakuntakysymyksessä ruotsalainen *hundare*-jaon ikään liittyvä tutkimus on tietysti keskeisessä osassa. Salo ei kuitenkaan suoraan viittaa Gerhard Hafströmin 1960-luvulla kirjoittamia artikkeleita tuoreempaan tutkimukseen, vaikka sellaistaakin käsittääkseni olisi olemassa (ks. esim Varenius 1998: 55 - 59).

Salo palaa myös muinaislinnojen ja hopea-aarteiden vähäisyyteen, jotka hänen mukaansa edelleen kertovat Satakunnan ja "muinais-Kalannin" olojen rauhanomaisuudesta myöhäisrautakaudella. Siten näillä olisi ollut Keski-Ruotsissa kehittyvään poliittiseen muodostumaan, "Sveariikkiin", toisenlaiset suhteet kuin muilla asutusalueilla. Salon esittämät näkökannat ovat huomionarvoisia, mutta loppuun käsiteltynä tätäkään kysymystä ei voi vielä pitää. Muinaislinnoihin liittyvää kysymyksenasettelua mutkistaa epämääräisten ajoitusten ohella myös se seikka, että linnojen esiintymiseen tai puuttumiseen ovat voineet vaikuttaa muutkin syyt kuin topografiset tekijät tai ulkoisen hyökkäyksen uhka. On myös vaikea hyväksyä ajatusta, että hopea-aarteet saisivat kaikissa tapauksissa parhaan selityksensä nimenomaan rauhattomuudesta (Salon mainitseman Talvio 2002:n ohella esim. Zachrisson 1998).

Satakunnan organisoimisen Salo lopulta ajoittaa peräti merovingiaikaan saakka,

tarkemmin sanoen 600-luvun jälkipuoliskolle, nähden sen syyksi järjestäytyneen lapinkäynnin (360 - 363, 383 - 384). Tutkija näyttää itsekkin säikähtävän tulkintaansa, jota nimittää "tyrmistytäväksi" (363). Ajatusta on kuitenkin vaikea tyrmätä suoralta kädeltä, mikäli *hundare*/satakunta-instituution voi ruotsalaiseen tutkimukseen viitaten todella viedä Pohjois-Euroopassa näin kauas menneisyyteen. Merovingiajan intensiivinen asehautausvaihe Varsinais-Suomessa ja Satakunnassa antaa kiistatta hyvän syyn ounastella voimakasta sosiaalisten ja poliittisten järjestelmien murrosta. Se, onko tämä murros todella yhdistettävissä muinaismaakuntien ja "sotalaitoksen" järjestäytymiseen (s. 367 - 375) onkin sitten asia erikseen: "satakunnan" tai muiden muinaismaakuntien väitelty olemassaolo tuskin saa siitä suoraa tukea.

Rautakautiseen organisoitumishistoriaan liittyy läheisesti myös kristinuskon omaksuminen, joka on teoksen viimeisen luvun aihe. Salo esittelee jo vanhaan tuttuja ajatuksiaan viikinkiajan korustoon sisältyvästä kristillisestä symboliikasta. Ala-Satakunnan merovingiaikaisissa ruumiskalmistoissa on ennenkin nähty kristillisten hautaustapojen etäistä vaikutusta, mutta Salon tulkinta ylittänee rohkeudessaan kaikki aikaisemmat: hän näkee Luistarin suorastaan kristillisenä hautausmaana ja puhuu jopa "Luistarin seurakunnasta", tosin lainausmerkeissä (585 - 598).

Unto Salon teos on veteraanitutkijan rohkea ja henkilökohtainen visio Suomen esihistoriasta, eräänlainen synteesi tekijänsä pitkän tutkijanuran tuloksista. Siinä esitetyt tulkinnat ovat useimmiten uskallettuja, monesti yllättäviä, välillä hämmentäviä ja vaikeasti nieltäviä, jois-

sakin kohtaa epäuskottavia, mutta herkeämättä kiinnostavia. Nuoremman sukupolven arkeologi kokee Salon esihistoriakuvan joiltakin osin vanhanaikaisena ja nationalistisena. Toisaalta vanhan koulun tutkija osoittaa monessa kohdin aineistontuntemusta, jonka laaja-alaisuus ja suvereenisuus herättävät tiukasti erikoistuneessa nuoremman polven edustajassa pakostakin hämmennyttä kunnioitusta.

Valitettavasti Salon teos ei ole runsaan kuvituksensa puolesta saanut aivan ansaitsemaansa ulkoasua. Skannauksessa on jokin mennyt pieleen: monet levintäkartat ja osa valokuvistakin on ikävän sumeita, välillä jopa niin pahasti, että niistä on todella vaikea saada selvää (esim. s. 44, 80, 81). Osa kirjan kuvituksesta on taitettu marginaalien sisäpuolelle, osa rumasti sivun reunaan kiinni ilman havaittavissa olevaa logiikkaa. Pahimmillaan kuvat on rajattu osittain sivun ulkopuolelle (64, 396). Kaiken lisäksi kansipaperin kuva on harvinaisen ruma eikä edes liity teoksen sisältöön mitenkään. Kirjassa, jonka tarkoitus lienee tavoittaa myös maallikkolukijoita, visuaaliseenkin edustavuuteen olisi hyvä kiinnittää huomiota.

Lähteet

- Pihlman, Sirkku 2004: Väestöräjähdyksen historiallisen ajan taitteessa? Voisiko aineistoja tulkita toisinkin? *Aboa*. Turun maakuntamuseon vuosikirja 2002 – 2003: 47 – 77.
- Talvio, Tuukka 2002: *Coins and Coin Finds in Finland AD 800 – 1200*. Iskos 12.
- Varenius, Björn 1998: *Han ägde bo och skeppslid*. *Studia archaeologica universitatis umensis* 10.
- Zachrisson, Torun 1998: *Gård, gräns, gravfält. Sammanhang kring ädelmetalödepåer och runstenar från vikingatid och tidigmedeltid i uppland och Gästrikland*. *Stockholm Studies In Archaeology* 15.

Sami Raninen
Arkeologia
Juslenia
Henrikinkatu 2
20014 Turun yliopisto
towser71@hotmail.com

FM Sami Raninen on jatko-opiskelija Turun yliopiston arkeologian oppiaineessa.

Keskustelua Susiluolasta

Hans-Peter Schulz vs. Hanna-Maria Pellinen

Oheiset tekstit ovat Hans-Peter Schulzin ja Hanna-Maria Pellisen väliseen sähköpostikeskusteluun 17.-18.1.2005 perustuvia kirjoituksia Susiluolasta. Keskustelu julkaistaan Schulzin pyynnöstä ja molempien asiansaisten luvalla.

Pyydän Muinaistutkijan vastaavalta toimittajalta H.-M. Pelliseltä kirjallisen vastauksen siihen, tarkoittiko hän MT 4/2004 pääkirjoituksessa Susiluolan tutkimuksia lauseella "Nähtävästi keskustelua löytöjen salailusta ja tutkimuksen periaatteista olisi syytää käydä muuallakin kuin meillä Suomessa." Yhdistän sen Susiluolatutkimukseen, koska toimittaja on aikaisemmin viitannut siihen (palaan asiaan alempana). Ko. lauseella hän välittää lukijoille selkeästi kuvan siitä, että Suomessa on tutkimus (tutkimuksia?), jossa salaillaan löytöjä, ja joiden tieteelliset periaatteet eivät ole kohdallaan. Mutta ko. tutkimusta hän ei mainitse (missä ovat tieteelliset periaatteet?). Syy kysymykseen: Olen ollut vastuussa Susiluolan tutkimuksesta arkeologiselta osalta v. 1997-2001. Löytöaineisto on ollut koko ajan "esillä", sitä on näytetty Museoviraston tiloissa kaikille jotka pyysivät sitä (mainittakoon Ari Siiriäinen, Milton Nunez, Tuija Rankama, Heikki Matiskainen, Petri Halinen ym.). Myös monet ulkomaalaiset tukijat tulivat katsomaan löytöjä. Osa aineistosta vietiin myös ulkomaille näytettäväk-

si. Myös vuoden 2001 jälkeen aineisto on näytetty tutkijoille, jotka halusivat nähdä sitä. (En ollut enää Museovirastossa, mutta sain tiedot, että ainakin kaksi tutkijaa, prof. Nicolas Rolland ja prof. Alban Defleur saivat tutkia aineiston perusteellisesti. Ja tiedän myös, että molemmat tulivat omasta aloitteesta, koska halusivat nähdä löydöt saadakseen kuvan Susiluolatutkimuksesta. Jos mahdollisesti joku henkilö ei ole saanut nähdä löytöjä (en tiedä, onko ollut näin), ei ole kuitenkaan tieteellisesti korrektaa, käyttää termiä "salailu" (missä ovat tieteelliset periaatteet?? - jos hän viittaa Susiluolatutkimuksiin).

H.-M. Pellinen kirjoitti MT 4/2003 pääkirjoituksessa seuraavaan lauseen. "Oliko aika nostaa kissa pöydälle ja aloittaa tieteellinen keskustelu esimerkiksi Susiluolan tutkimuksesta?" Hän väitti siis suoraan, että Susiluolasta ei käydtä tieteellistä keskustelua. Tavallisesti tieteellinen keskustelu alkaa sitä, että tutkimusaineisto julkaistaan. Keskustelu jatkuu siten, että muut tutkijat analysoivat siitä, ja - jos he onnistuvat - osoittavat virheitä tutkimusmenetelmissä ja tulkinnoissa. He julkaisevat omat johtopäätökset kirjallisesti, niin että kaikki voivat tarkistaa asian. Susiluolan tutkimukset on julkaistu Suomessa ja ulkomailla vuonna 2002. Tutkimusryhmä aloitti siis tieteellisen keskustelun. On mennyt

melkein kolme vuotta, mutta ei kukaan Susiluolantutkimuksen kriitikoista (joihin on viitattu julkisesti paljon) ole tähän mennessä kirjoittanut vastinetta. Tieteellisen keskustelun puuttumisesta ei ainakaan Susiluolan tutkimusryhmää voi syyttää.

H.-M. Pellinen nostaa aiheen esille ko. pääkirjoituksessaan, mutta hän ei edes mainitse, että tutkimus on julkaistu (missä ovat tieteelliset periaatteet?). Oman näkemykseni mukaan tässä näyttää olevan hieman epäilyttävä linja Muinaistutkijalla. Muinaistutkija on Suomen arkeologinen seura ry:n julkaisusarja. Siksi pyydän myös Suomen arkeologiselta seuralta kirjallisen kommentin asiasta.

Hans-Peter Schulz

Lestijärvellä, 17.01.2005

Hyvä Hans-Peter Schulz ja muut asianosaiset

Aluksi haluan tuoda esille sen seikan, että Muinaistutkija on Suomen arkeologisen seuran julkaisema riippumaton aikakauslehti, mikä tarkoittaa sitä, että seuran hallitus ei ole suoraan vastuussa päätoimittajan kirjoittelusta. Nykyinen saamamme Opetusministeriön apuraha päinvastoin edellyttää sitä, että lehti ei toimi yksioikoisesti seuran tiedotuslehtenä. Koska Muinaistutkija on luonteeltaan mielipidelehti, olen myös käsittänyt, että pääkirjoittajan tehtävänä on nostaa esille ajankohtaisia asioita ja pyrkiä herättämään keskustelua, joskus jopa provokatiivisesti.

Muinaistutkijan numerossa 4/2003 otin esille sen valitettavan asian, että suuri osa arkeologisesta kriittisestä keskustelusta käydään ns. kahvipöytäkeskusteluna, ei tieteellisissä julkaisuissa tai foorumeilla, kuten monilla muilla aloilla tavataan tehdä. Susiluola on yksi näistä teemoista, joita on viety mm. yliopistoissa suullisena perinteenä eteenpäin eri linjoilla kuin mikä on esimerkiksi Museoviraston linja. Keskustelulla tarkoitetaan tässä tilannetta, jossa mielipiteenvaihtoon osallistuu useampi kuin yksi osapuoli. Ehkäpä viime aikojen lehtikirjoittelusta on kuitenkin ollut se hyöty, että esimerkiksi alan harrastajille ja opiskelijoille ovat tulleet paremmin esille molemmat näkökulmat. Mainitsemalla aikoinaan em. pääkirjoituksessa Susiluolan halusin tarjota tutkijoille foorumin, joka mielestäni ehkä Helsingin Sanomien yleisönosastoa paremmin olisi sopinut aiheesta kirjoitteluun puolin ja toisin.

Mitä tulee pääkirjoitukseen 4/2004 en yhdistä Susiluolaa tähän asiaan, sen tekee Hans-Peter Schulz itse. Erilainen "aineistojen päällä istuminen" lienee tuttua kaikille Suomessa tai muualla maailmassa toimineille arkeologeille. En kuitenkaan pitäisi asiallisena ruveta pääkirjoituksessa osoittelemaan sormella jotakuta tiettyä kollegaani pienessä tutkijayhteisössämme. Keskustelua pitäisi voida käydä myös periaatteellisella tasolla.

Parhain terveisin

Hanna-Maria Pellinen

Hyvä Hanna-Maria Pellinen

Kiitän vastauksesta. Selityksen perusteella ymmärrän, mitä kirjoituksissa oli tarkoitettu. Tiedän kuitenkin (koska kysyin muilta), etten ole ainoa, joka on käsitellyt asian eri tavalla. Pääkirjoitus 4/2004 ilmestyi kyllä ajankohdalla, jolloin Susiluolatutkimukset väkisinkin tulevat mieleen; tästä ei toimittajaa voi syyttää.

Olisin toivonut, että pääkirjoituksessa 4/2003 toimittajan näkökulma olisi tarkemmin selitetty. Vastauksesta kävi ilmi, että ei ole syytä pyytää Suomen arkeologiselta seuralta kannanottoa, joten peruutan täten pyyntöni. Mutta haluan, että seura kiinnittää huomion seuraavaan asiaan; ja tämä asia on syy, miksi keskustelu on lähetetty tiedoksi Susiluolatutkimusryhmän jäsenten lisäksi myös prof. Mika Lavennolle ja prof. Milton Nunezille. Tieteen päivien Susiluolan painiottelun jälkeen kävi yhden TV-toimittajan kysymyksistä ja eri ihmisten kommenteista ilmi, että näiden ihmisten päässä liikkuu ajatus, jonka voisi formuloida seuraavasti: "arkeolo-

giassa ilmeisesti ei kukaan hallitse enää mitään — tieteellisesti ja eettisesti." Jos vastaavia ajatuksia on juurtunut muidenkin ihmisten päähän, tämä ei ole mikään pieni vaara arkeologialle. Jos huolimaton keskustelu jatkuu (nyt en viittaa Muinaistutkijaan, vaan kahteen lehtikirjoitukseen, jotka ovat viime aikoina ilmestyneet Hesarissa), voi hyvinkin olla, että siitä kärsivät muutkin kuin nämä, jotka tätä keskustelua käyvät.

Parhain terveisin

Hans-Peter Schulz

Hans-Peter Schulz
schulz@kase.fi

MA Hans-Peter Schulz on freelance-
arkeologi.

Hanna-Maria Pellinen
hanna-maria.pellinen@archaeo-
logist.com

FM Hanna-Maria Pellinen on Mui-
naistutkijan vastaava toimittaja.

Uutisia meiltä ja maailmalta

Hanna-Maria Pellinen ja Miikka Haimila

Kirkko 850 vuotta - tapahtumia

Tänä vuonna Suomen kristillinen kirkkokunta juhlii 850-vuotispäiväänsä. Mitä mieltä sitten olemmekin kirkon ajankaskusta, joka perustuu legendaan ensimmäisestä ristiretkestä vuonna 1155, on luvassa kuitenkin monia arkeologiaakin sivuavia, kiinnostavia tapahtumia. Lukuisista seminaareista ja näyttelyistä mainittakoon 15.-16.4. Helsingin monitieteinen symposium "Pyhä Henrik ja Suomen kristillistyminen" sekä näyttely "Kristinuskon tulo Suomeen" arkeologiakeskus Untamalassa, Laitilassa. Kirkon juhluvuoden tapahtumakalenteri löytyy esimerkiksi verkkosivuilta osoitteesta <http://www.kirkko850.fi>.

YLE tekee TV-sarjaa suomalaisesta arkeologiasta

Suomalaisesta arkeologiasta on tekeillä televisiosarja TV 1:lle ja YLE Teemalle.

Ylen avoin yliopisto on käynnistänyt sarjan suunnittelun yhteistyössä Helsingin, Oulun ja Turun avointen yliopistojen ja arkeologian oppiaineiden kanssa. Sarja käsittää kuusi puolen tunnin mittaista ohjelmaa. Sarja etsii suomalaisesta arkeologiasta näkökulmia, jotka monipuolistavat kuvaamme menneisyydestä ja ovat muuttaneet vallinneita käsityksiä

uuden tiedon kautta. Tarkoituksena on tutkia, mitä arkeologia kertoo meistä suomalaisista keskeisten arkeologisten kohteiden ja löytöjen kautta. Tavoitteena on paneutua mielenkiintoisiin ajankohtaisiin tutkimuksiin ja siihen mitä uutta tutkimus on tuonut keskusteluun sekä valottaa arkeologista tutkimusprosessia.

Sarjaa kuvataan keväällä ja kesällä 2005, editointi on vuorossa syksyllä ja ohjelmat lähetetään TV 1:llä ja Teemalla keväällä 2006. Vaikka suunnitteluvaiheessa lyödäänkin lukkoon kuvauskohteet, ohjelman tekijät toivovat tietoa ajankohtaisista tapahtumista kesän kaivausten mittaan. Näin voitaisiin mahdollisesti reagoida kiintoisilta tuntuviin tapahtumiin tuoreeltaan. Muutoinkin lisätiedot, vinkit ja ehdotukset ovat tervetulleita. Tekijöiden yhteystiedot ovat ohessa, ja he toivovat, että arkeologien kanssa syntyisi vuoden mittaan aktiivista vuorovaikutusta.

Ohjelman ideointi on lähtöisin toisaalta Ylen toimittajilta, toisaalta arkeologi Anu Kehusmaalta, joka on työryhmässä mukana research-toimittajana. Ylen ja yliopistojen yhteisessä suunnittelukokouksessa ovat lisäksi olleet mukana Petri Halinen, Pentti Koivinen ja Kari Uotila.

Sarjan toimittajat:

Lea Froloff 050-5462326, 02-2717875

lea.froloff@yle.fi

Ulla Korpela 050-5633949, 02-2717929

ulla.korpela@yle.fi

Tuottaja Elina Saksala 09-14802493

elina.saksala@yle.fi

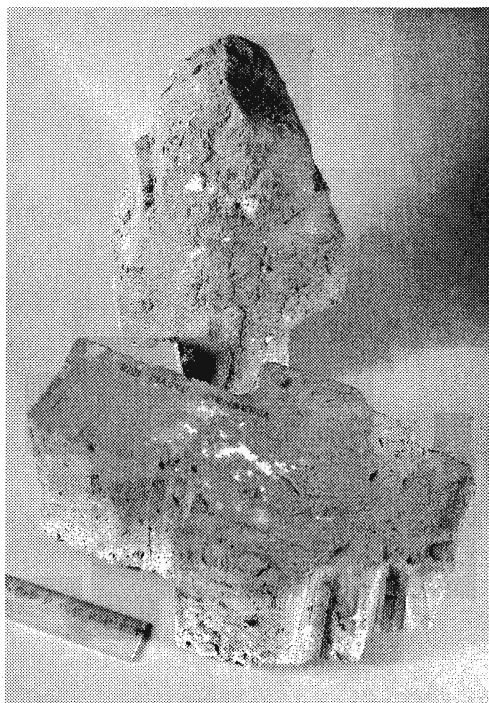
Museovirasto kerää tietoja

kulttuuripoluista

Museoviraston muinaisjäännösten hoitoyksikkö suunnittelee opaskirjaa Suomen kulttuuripoluista ja kerää tietoja tätä varten. Oppaaseen kerätään tietoja erityisesti sellaisista muinaisjäännöksistä esittelevistä poluista ja reiteistä, jotka matkailija voi kiertää myös omin neuvoin ja maksutta ja joita voidaan kulkea sekä jalan että kulkuvälineillä. Kertyneestä aineistosta valitaan kohteet oppaaseen, joka julkaistaan vuonna 2007. Kulttuuripolkukyselyyn voi vastata täyttämällä lomakkeen viraston verkkosivuilla osoitteessa <http://www.nba.fi/tiedostot/4a32df81.xls> ja lähettämällä sen Museovirastoon 31.3.2005 mennessä.

Suomalaista tiiliperinnettä verkossa

Museoviraston Rakennushistorian osaston tiilikokoelmaan on 1800-luvun lopulta alkaen kertynyt muuri-, muoto- ja kattotiiliä. Tiilet ovat peräisin linnoista, linnoituksista, kirkoista ja asuinrakennuksista. Kokoelman järjestämis- ja luettelointityön yhteydessä on syntynyt Tiilen historia Suomessa -sivusto (<http://www.nba.fi/tiili/>). Sivuilta löytyy tiilien kuvagallerian ohella tietoa tiilen käytön historiasta, tiilen valmistuksesta ja tiilirakenteista.

Muototiiliä Maskun Stenbergan kivi-rakennuksen raunioista. Ensimmäinen maininta rakennuksesta 1300-luvun lopulta. Kuva: Soile Tirilä 2003. Museovirasto/RHO.

Merkittävä keskiaikainen lasikokoelma näytteillä Suomessa

Suomen lasimuseossa avautuu maaliskuun alussa näyttely, jossa esitellään yksi maailman merkittävimmistä keskiaikaisen lasin kokoelmista. Kokoelma tulee Dusseldorfın Glasmuseum Hentrichistä. Näyttelyn yhteydessä (5.3.) pidetään myös seminaari keskiaikaisesta lasista, jonka järjestävät Suomen keskiajan historian seura ja Suomen lasimuseo.

Matka Karjalan Kannakselle

Suomen arkeologisen seuran vuoden 2005 ulkomaanmatkaksi valittiin tamperelaisen Lomalinjojen teemamatka Arkeologiaa Kannaksella, joka tehdään 2.-5. syyskuuta. Oppaana matkalla toimivat Pirjo Uino ja Christian Carpelan. Tämän lehden takakannen mainoksessa on asiasta lisätietoja sekä matkatoimiston yhteystiedot ilmoittautumista varten. Seura pyrkii osallistumaan jäsentensä matkakustannuksiin ja tätä varten matkalle osallistuvia jäseniä pyydetään ilmoittautumaan myös jollekin hallitukseen kuuluvalle kuten allekirjoittaneelle (ks. yhteystiedot etukannessa) 15. toukokuuta mennessä.

Arkeologipäivät 2005 Lammilla

Vuoden 2005 arkeologipäivät järjestetään Lammilla 7.-8.4. ja aiheena on ensimmäisenä seminaaripäivänä "arkeologia ja kulttuuri", toisena päivänä "uutta

kivikauden tutkimuksesta". Halukkaat seminaariin osallistujat voivat ilmoittautua viimeistään viikolla 12 Petro Pesoselle Museovirastoon (petro.pesonen@nba.fi).

Nimityksiä

Turun kaupungin kulttuuritoimenjohtajaksi valittiin 10.1.2005 alkaen FM, arkeologi Minna Sartes. Hän on toiminut tähän saakka Aboa Vetus & Ars Nova -museoiden johtajana.

Suomen arkeologisen seuran hallitus valitsi 24.1.2005 Suomen kvartääriarkeologiseen komissioon edustajakseen professori Mika Lavennon Helsingin yliopistosta.

Aboa Vetus & Ars Nova -museoiden uudeksi johtajaksi on valittu FM Johanna Lehto-Vahtera, joka toimii tällä hetkellä Naantalin museon johtajana.

muinaistutkijan näyttelykalenteri näyttelyvuosi 2005

- Aboa Vetus & Ars Nova -museo, Turku: Aboa Vetus 10 vuotta, uusittu perusnäyttely avautuu 9.4.2005.
- Arkeologiakeskus Untamala, Laitila: Kristinuskon tulo Suomeen 4.5. - 30.9.2005.
- Didrichsenin taidemuseo, Helsinki: Maya II - kadonneen kaupungin arvoitus 9.9.2005 - 12.3.2006.
- Helsingin yliopistomuseo Arppeanum, Helsinki: Karhun kannoilla, Amurin avannoilla. Auki 15.5.2005 asti.
- Museo- ja kulttuurikeskus Harkko, Raisio: Ristin aika. Auki 31.5.2006 asti.
- Naurava lohikäärme, Eura: Melusta melodiaan - muinaisen Suomen musiikkia ja Miehen maailma 935. Molemmat näyttelyt auki kesän 2005 loppuun.
- Nurmeksen museo, Nurmes: Porokylä ennen ja nyt 24.3.-2.9.2005.
- Pohjois-Pohjanmaan museo, Oulu: Kaupunki Pohjolan äärillä - Oulu 400 vuotta 18.6. - 14.8. 2005.
- Rautalammin museo, Rautalampi: Pekka Kivikkään kalliomaalaukset 15.6. - 30.9.2005
- Saamelaismuseo ja Ylä-Lapin luontokeskus Siida, Inari: Jääkauden jäljet. 11.10 - 30.11.2005.
- Salpalinja-museo, Miehikkälä: Rajanlukko - Salpalinja Miehikkälässä 1940-44. Uusi perusnäyttely avautuu toukokuussa.
- Satakunnan museo, Pori: Karhun kannoilla 30.9.2005 - 15.1.2006.
- Suomen lasimuseo, Riihimäki: Keskiajan lasia - Die Sammlung Amend. 4.3. - 28.8.2005.
- Suomen Metsästysmuseo, Riihimäki: Hyvä, paha susi 12.5. - 31.12.2005.
- Turun linna, Turku: Ase miestä myöden 20.4. - 20.9.2005.
- Vapriikki, Tampere: Ainut ja jumalten maailma. 14.10.2004 - 6.3.2005.
Orinoco. Amazonian intiaanikulttuureita Venezuelasta. 20.11.2004 - 4.9.2005.

ORINOCO

AMAZONIAN INTIAANIKULTTUUREITA VENEZUELASTA

20.11.2004-4.9.2005

Museokauppa Vinsissä on hyvät valikoimat Venezuelan intiaanien käsitöitä. Meiltä myös Anu Pylsyn kalliomaalausaiheiset paidat, huivit ja sukat. Tervetuloa tutustumaan!

Puh. 03 31466772

VAPRIIKKI

Veturiaukio 4, Tampere

Puh. 03-3146 6966

Avoinna ti, to-su klo 10-18, ke 11-20, ma suljettu

www.tampere.fi/vapriikki

Pääsymaksut: 8/3 €

ARKEOLOGIAN DOSENTTI PIRJO UINON JA TUTKIJA CHRISTIAN CARPELANIN MATKASSA KARJALAN KANNAKSELLA 2.-5.9.

MATKAOHJELMA

1. päivä

Bussimatka Tampere - Helsinki - Lappeenranta -
Imatra - Svetogorskin raja-asema Enso - Jääski -
Antrea - Räisälä - Käkisalmi.

Matkalla tutustutaan Antrean kirkonmäkeen,
Sokanlinnan luoliin ja Räisälän Valkialammen
kivikautiseen asuinpaikkaan. Majoittuminen
Käkisalmissa hotelli Käkisalmissa ja illallinen.

2. päivä

Aamiaisen jälkeen matkaamme reittiä Käkisalmi -
Suotniemi (laivamatka) - Kaukola. Päivän
tutustumiskohteina ovat Käkisalmen Suotniemi,
fajanssitehtaan alue, rautakautinen kalmisto ja
uhrikivet, Kaukolan kirkko, Koverila, Kekomäen
rautakautinen kalmisto, Kaukolan Riukjärven
kivikautinen asuinpaikka-alue. Ohjelmallinen kesäilta
Käkisalmen linnan pihassa: "keskiaikainen illanvietto"
ja illallinen.

3. päivä

Aamiaisen jälkeen arkeologinen retki Kurkijoelle,
jossa tutustutaan kirkonkylään, kiivetään Lopotin
linnamäelle, tutustutaan Kurkijoen Kotiseutu-
keskukseen. Luonnossa nautitun retkilounaan jälkeen
tutustutaan Korpisaaren ja/tai Hämeenlahden
linnavuoriin (tien kunnosta riippuen). Lisäksi käydään
Tervussa ja Vätikässä, joissa nähdään kaksi
kivikautista asuinpaikka-aluetta. Illaksi palataan
Käkisalmeen, jossa myöhäinen illallinen.

4. päivä

Aamiaisen jälkeen matka jatkuu reittiä Käkisalmi -
Räisälä - Sakkola - Kiviniemi - Viipuri. Päivän
tutustumiskohteina Räisälän kirkko, Hovin Kalmisto-
mäki, Räisälän Tiuriinlinna, Kiviniemen koski.
Kotimatka alkaa Viipurista Nuijamaan raja-aseman
kautta Suomeen.

Mikäli aikaa jää, voidaan tutustua myös muihin
arkeologisiin kohteisiin.

Matkalle osallistujilta edellytetään riittävää kuntoa ja tottumista
liikkua maastossa. Normaali kunto riittää, mutta vähääkään
liikuntarajoitteisille matka ei sovellu, tai osa kohteista saattaa
jäää näkemättä.

Hinta: 445€/hlö

Ennen matkaa voi tutustua mm.
"Karjalan synty" -teoksen Viipurin läänin historia 1
(2003) ja "Ennen muinoin" -kirjaan (2002).

Maisema Käkisalmen Suotniemessä.

Näköala Vuokselle Räisälässä.

BUSSIAIKATAULU

05.00	Tampere, linja-autoasema, turistipysäkki
06.00	Hämeenlinna, linja-autoasema
07.30	Helsinki, Kiasma, turistipysäkki
12.00	Lappeenranta, Karjala-lehti
12.30	Lappeenranta, matkakeskus
13.30	Pelkola/Svetogorsk, raja-asema
20.00	Käkisalmi

Paluu Viipurin ja Nuijamaan raja-aseman kautta.

LomaLinja

tournee

Aleksanterinkatu 29, 33100 Tampere
puh. (03) 3140 3300
ryhmät (03) 3140 3310
lomalinja@tampere.tournee.fi
www.lomalinja.fi

